БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

23 ИЮНЬ
№ 26 (3026)
ЖУМА

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг қарори

ЎЗБЕКИСТОН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ТИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНИ ЛОЙИҲАСИ ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми қарор қилади:

1. Ўзбекистон ССР Олий Советининг қонун лойиҳалари тайёрлаш, миллатлараро муносабатлар ва интернационал тарбия масалалари, халқ маорифи ва маданият доимий комиссиялари Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумига тақдим этган Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Тиллар тўғрисидаги қонуни лойиҳаси халқ муҳокамасига қўйилсин. Лойиҳа республика ва область газеталарида эълон қилинсин.

2. Қорақалпоғистон АССР Олий Совети Президиуми, халқ депутатлари область Советлари, Тошкент шаҳар Совети ижроия комитетлари, Ўзбекистон ССР министрликлари, давлат комитетлари ва идоралари, оммавий ахборот воситалари қонун лойиҳасининг муҳокамасини ташкил этсинлар ҳамда халқ депутатлари, гражданлар, меҳнат коллективлари, жамоат ташкилотлари қонун лойиҳаси юзасидан киритган таклиф ва мулоҳазаларни умумлаштирсинлар.

3. Ўзбекистон ССРнинг Тиллар тўғрисидаги қонуни лойиҳаси у эълон қилинган кундан бошлаб икки ой муҳокама этилиши белгилаб қўйилсин. Қонун лойиҳаси юзасидан билдирилган таклиф ва мулоҳазалар умумлаштирилиб, ҳар ўн беш кунда бир марта Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумига тақдим этилади.

4. Тиллар тўғрисидаги қонун лойиҳаси юзасидан тушган таклиф ва мулоҳазаларни эътибор билан ўрганиб чиқиш учун Ўзбекистон ССР Олий Совети қонун лойиҳалари тайёрлаш, миллатлараро муносабатлар ва интернационал тарбия масалалари, халқ маорифи ва маданият комиссиялари составидан ишчи группаси тузилсин.

5. Ўзбекистон ССР Олий Совети қонун лойиҳалари тайёрлаш, миллатлараро муносабатлар ва интернационал тарбия масалалари, халқ маорифи ва маданият комиссиялари Тиллар тўғрисидаги қонун лойиҳасининг халқ муҳокамаси якунлари бўйича унга зарур тузатишлар ва қўшимчалар қўшиб, кейинчалик Ўзбекистон ССР Олий Советига киритиш учун уни Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумига тақдим этсин.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси М. ИБРОҲИМОВ.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Секретари Л. БЕКҚУЛБЕКОВА.

Тошкент шаҳри, 1989 йил 18 май.

(Қонун лойиҳаси газетанинг иккинчи саҳифасида эълон қилинмоқда).

Республикамиз пахта далаларида иш қизғин. Деҳқонлар ғўза парваришини авж олдирганлар. Баҳор оғир келиши, кутилмаган қаттиқ совуқ кўпгина пахта майдонларидаги ғўзани қайтадан экишга мажбур этди. Бу ташвишлар деҳқон учун янгилик эмас. Ҳар йили ё совуқ тушиши, ё дўл уриши, ёки ёмғирнинг кам бўлиши каби ташвишлар деҳқоннинг бошида бор. Ўзбек деҳқонлари бу ташвишларни бартараф этиш чораларини биладилар. Бошқача айтганда, ҳамма қийинчиликларни сабр-бардош, тадбиркорлик билан енгади. Пахтасидан мўл ҳосил олиш чораларини ўйлайди. Бунинг учун ўзининг ҳаловатидан, уйқусидан воз кечиши мумкин, аммо ғўзани қаровсиз қолдиришга унинг виждони йўл бермайди.

Бугунги кунда республикамиз область ва районларининг қайси бир жойига борманг, пахтакорларимиз кузда мўл-кўл ҳосил олиш учун астойдил меҳнат қилаётганлигининг гувоҳи бўласиз. Ғўзаларни парваришлаш, вақтида сувини, ўғитини бериш — пахтакорнинг шу кундаги асосий ташвишлари. Сирдарё областининг пахтакорлари ҳам шу кунларда ана шу ташвиш билан яшамоқдалар. Мирзачўл районидаги «Советская Россия» совхози пахтакорлари ғўзага парвариш беришни системали равишда олиб бормоқдалар. Бугунги меҳнат — кузги ҳосилнинг пойдевори. Кузги ҳосил эса деҳқон оиласининг қут-баракасидан нишона. Шуни ҳисобга олган совхоз пахтакорлари ҳамма ишни кўнгилдагидек бажаришга интилмоқдалар. Суратчи мухбир Н. МУҲАММАДЖОНОВ олган ушбу суратларда хўжалик аъзоларининг шу кунлардаги фаолиятидан лавҳалар акс эттирилган. Совхоз директори Абдували Сўпиев (ўнгдан), бригадир Ботирхон Аъзамов ва звено бошлиғи Эркинбек Барбулов ғўзага ишлов беришни кузатмоқдалар. Хўжалик раҳбарлари бажариладиган ҳар бир ишнинг сифатини диққат билан кўздан кечириб, назорат қилиб бормоқдалар; механизатор Р. Барбулов.

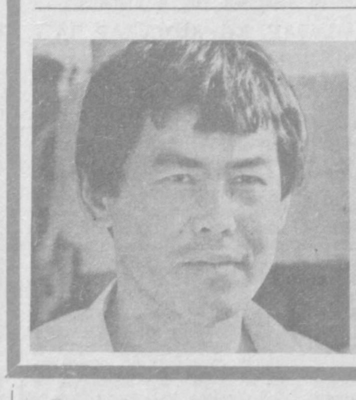

МАРҒИЛОНГА МАКТУБ

Ассалому алайкум, онажон, соғмисиз, бардаммисиз?

Ёнғину қонларга ботган шаҳрим, унга туташ шаҳар ва қишлоқлар ҳақида эшитганимда, жондошлардан йироқда симобдек титраб яшаяпман-у, сизларнинг аҳволингиз қандай кечаяпти экан?

Газеталар ёздилар, осмонлардан хабарлар оқиб келдики: «Мингга яқин газанда...», «Наша ва қорадори чеккан, маст бўлиб олган беш мингдан ортиқ газанда...»

Қарғишларнинг тури кўп. Лекин, онажон, мен шаҳримизда бирор кишининг «газанда» деб қарғанганини ҳеч қачон эшитмаганман. Шунчаси қаёқдан келиб қолди? Қизлари ўн ёшга етганда, оналари ипак-сабоқ бериб дўппи тикишни ўргатадиган; ўғиллари ўн иккидан ошганда, ота-оналари уларни бирор дурадгоргами, косибгами, темирчигами шогирдликка берадиган имонли, мулойим, беозор Марғилонда-я?..

Кафтдеккина ҳовлиларда бошу оёғинг зўрға айланади, кўкнор тугул, икки қулоч помидор экишга ҳам жой йўқ. Бир мисқоли фалон пул турадиган наша, қорадорини ҳамшаҳарларим қайси даромад эвазига сотиб олишаяпти, она? Бундан бир ойгина муқаддам Сизни кўргани борганимда, шаҳримиз ҳар доимгидек осойишта эди-ку? Ёки мен икки кунгина у ерда бўлиб, шунчаки салом-аликдан, номигагина ҳол-аҳвол сўрашдан нарига ўтмаганимдан, кўп нарсани сезмадимми? Ёки мен — ёзнинг жазирамасида ҳам уйимнинг қувуридан иссиқ сув келмаса, кир ювишга эринадиган одам — опамнинг: «Қишлоқда ғўзапоя ҳам қолмади. Энди кир ювиш учун ишқор қилгани ғўзапоянинг кули ҳам йўқ,» — деган гапларининг заминида яна қандай маънолар борлиги ҳақида ўйлаб кўрмадимми?

Ойлар ўтиб ёнингизга борганимда, билиб-билмай айтган гапларимни англаёлмаётгандек кўзимга узоқ тикилишингизнинг сабабини энди тушунаётгандекман, она. Шу кейинги ўн йиллик умрим сизлардан олисда, Марғилондан йироқда кўнглимдаги таъмасиз туйғуларни ўчириб ташлагандек. Энди мен нималаргадир (кийимми, мансабми, эгуликми...) тезроқ эришмоқ учун андишалиларни юз-хотир қилмай, улар юзига кулиб туриб оёқ босиб ўтишни ўрганиб олдим. Биров бировга яхшилик қилса, аввалгидек кўзимга ёш келмайди. Беандиша аскияларни эшитишдан уялмай қўйдим. Ўзгаларга раҳмим келганидан эмас, бошқаларнинг ўзимга нисбатан раҳмини қўзғатиш учун йиғлашни ўрганиб олганман. Тиккан дўппиларим маҳалла-кўйда мақтовли эди. Энди... қўлимга нима олиб ямоқ солишдан кўра, йиртилган кийимни оёқ латта қилишим осонроқ...

Мен Марғилондан кетганимдан буён қайтмас йиллар каби, болалик беғуборликлари каби, Сиз ва Дадамдан, болалигимни кўтариб катта қилган марғилонликлардан олган кўнгил гавҳарларимни битта-битталаб йўқотиб бораётгандекман, онажон!

...Бизни Фарғона Давлат педагогика институтида ўқитган домламиз Муҳаммаджон Мадғозиев бир ажойиб тарихий воқеани сўзлаб берган дилар:

Ўтган асрнинг охирларида Марғилонда ҳар оқшом эркаклар йиғилишиб навоийхонлик қилишлари одат экан. Шундай давраларнинг бирида ўзимизнинг Чаҳор Чинорлик (Марғилондаги бир маҳалла) Умидий тахаллусли шоир Навоийнинг:

Кўкрагимдур уфқнинг пироҳанидин чокрок,
Кирпигим шабнам тўкулган сабзадин намнокрок, —

байтини келтириб, «Ҳазрат Навоий бу байтда муболағани жуда орттириб юборибдилар. Инсон ўз кўкрагини қонталаш бағри чок-чок бўлган уфққа ҳам тенглайдими?» — деган маънода сўзлабди. Ҳазрат Навоийга нисбатан айтилган бу гап давра аҳлига оғир ботибди, шу кеча навоийхонлик қизимабди. Йиғилганлар малол билан тарқалибдилар. Ўзининг шаккоклигидан изтиробда қолган Умидий туни билан ухлолмай, тонг олди кўзи илинибди ва туш кўрибди: тушида Ҳазрат Навоий катта боғ ичидан чиқиб келаётган эмишлар. Шоир югуриб бориб Ҳазратнинг олдиларида тиз чўкибди. Шунда Мир Алишер Навоий унинг елкасига оҳиста қоқиб: «Тур, бўтам, тур, тур,» — дермишлар... Умидий чўчиб уйғонибди, юз-қўлини ювиб, таҳорат олгач, Ҳазрат «Девон»ларини очиб, юқоридаги ғазалга мухаммас боғлай бошлабди. Муҳаммаснинг биринчи мисраси шундай экан:

Аё, Умидий қулинг бефаҳму бендрокрок...

Онажон, бу айтилган уч мисрагина — ғазаллардан қатраларнинг мазмуни ўзи бир уммон. Лекин бу айтилган — ривоятлардан-да гўзал воқеа заминидаги маънавий юксакликдан ҳайратга тушмаслик мумкинми? Бу воқеа билан... айтишга тилинг ҳам бормайди... бугунги қотилликлар, талон-тарожлар бир халқ — марғилонликлар тарихининг икки қутби, афсус. Орада ниҳояти бир асрлик масофа. Шеъриятни, Ҳазрат Навоийнинг покликларини имон ўрнида кўриб унга сиғинган марғилонликлар қандай сабаблар билан гиёванд, нашаванд,ароқхўр, қонхўр, газанда бўлиб қолди, онажон, жон онажонларим?!

Бир мурватни шундоқ бурасанг шеър, қўшиқ оқиб келаверадиган бугунги кунда неча-неча сўз усталарининг ижроларини тингладим. Аммо ҳеч қайсиниси дадамнинг Кумушбиби қабрига битилган тўрт қатор шеъру Шоқ Машрабнинг:

Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,
Ки мен ҳар қайга борсам, дод этарман, дод дастингдин, —

радифли мухаммасини ўқиганларидагидек таъсир этмайди. Раҳматли дадамнинг дардли овозлари жонимда кетади. Дадам оддий, олти фарзанднинг қорнини тўйдириш учун қарийб кун-кунора икки сменалаб ишлайдиган косиб эдилар. Амаким—уруш қатнашчиси — умрлари тирикчилик ташвишида тунги қоровуллик билан ўтди, кундузи болаларни тўплаб эртак айтиб бўладими? Ёшлар-чи? Айни ишлайдиган ёшда поччам бу йил ҳам иш йўқлигидан қабристонга қоровуллик қилаяптилармi? Совхоздан ер олишмоқчийди, тегдими? Айтгандай, катта опам: «Ишдан бўшаб олдим, 70 сўм ойликка ҳам пол ювиб, ҳам эшик олдида қоровуллик қилишга соғлигим етишмаяпти», — деб ёзиб юборибдилар. Бевaликда рўзғорни қандай эплаяптилар?

Яқинда «Саодат» журналига Марғилонимиздаги «Атлас» ишлаб чиқариш бирлашмасининг бир гуруҳ ишчиларидан хат келди, Ишчи аёллар меҳнат шароитларининг оғирлигидан, маошларининг жуда кам миқдорда эканлигидан, тунги сменада қийналиб ишлаётганликларидан зорланибдилар. Улар хатда ўз номларини кўрсатмабдилар, «Ёзсак, аҳволимиз бундан ҳам баттар бўлиши мумкин», — дебдилар. Мазкур мактуб юзасидан Фарғона область партия комитетидан келган жавобда анонимлар текширилмаслиги ва ўз-ўзидан бу хатга ҳам жавоб қайтарилмаслиги айтилган. Нимаям деймиз, улар ҳақ. Лекин мен Марғилонга борганимда, келинимиз — «Атлас» бирлашмаси ишчиси Манзурахондан (она, сиз яхши кўрган келинингиз) аёлларнинг мактубидаги ҳамма гаплар тўғрилигини эшитдим.

Газеталар «Иш жойининг тайини йўқ газандалар...» — деб ёзаяпти. Ёш йигитлар тайинсиз, ишёқмас, газанда бўлиб қолишига кимлар, нималар сабаб? Жияним Акмалхон ўнинчи синфни битириб, армияга чақирилгунча бир йил беиш юрди. Излаб-излаб иш топишдан умидини узди охир. «Армияга кетиб қоласан, шунинг учун ишга олмаймиз», — дейишибди. Айтишича, аксарият синфдошлари ҳам бир йилни бекорчиликда ўтказишибди. Эҳ-ҳе, ҳар йили мактабни неча минглаб ўн етти ёшлилар битириб чиқишади. Айни ишлайман, ейман, ичаман, кияман, дейдиган давр. Қўлига етуклик ҳақида ҳужжат олса-ю, яна ота-онасига боқиманда бўлса! Бу боқимандалик сабабини ҳар қанча тўғри тушунган ота-она ҳам етишмовчиликдан, вояга етган ўғлининг умри зое ўтаётганидан ғазабланган сайин ўғлининг кўнглини чўктирмайди, уни ҳақоратламайди, деб ким кафолат беради? Армиядан қайтгандан кейин-чи? Рустамжон жияним иш топа олдими, она?

Онажон, узр, кўнглимнинг оғриқлари очилиб кетди. Аслида, мен Сизнинг, Сизларнинг соғлиқларингиз, тинчликларингиздан жуда хавотирдаман.

Ўғли ноқобил чиққан ота-оналар ҳақида «Қариган чоғида увол бўлди», — деб сўзлашади. Фарзандлари, қўни-қўшни, қариндош-уруғи бўлган ўғиллари қон тўккан, бировлар уйига ўт қўйган Онажонлар, Отажонлар, аҳволингизни тасаввур қилолмаяпман. Икки ёш бола билан йўлга чиқишнинг иложи йўқ, шундай бўлса-да, онажон, набираларингиздан бирини олиб Марғилонга отлангандим. Вазиятдан яқиндан хабардор бўлганлар мени йўлдан қайтаришди: «Ўзингни ўйламасанг, гўдакни ўйлагин,» — дейишди...

Ота-оналаримиз, опа-сингилларимиз, болаларимиз ва мен каби тақдир туфайли Фарғонадан узоқда яшаётган, фарғоналик қариндош-уруғию элу юрти тақдиридан хавотирда қолган тақдирдошлар ҳаққи, ўзимизни тўхтатиб олиб гаплашайлик. Биргина мен эмас, халқимиз номига иснод бўлиб тушган бу фожиаларнинг асл сабабини билолмай тоқатлари тоқ, асаб торлари узилар даражага етганлар овози ҳам тўлқинланиб бораяпти. Мен бу хатни марғилонлигу марғилонлик бўлмаган ана шундай одамлар номидан ёзаяпман. Ўжар, асов кўнгилларингиз нима сабабдан бу қадар жаҳлга, кўзларингиз ўт-қонга, тилларингиз ҳақоратга тўлди, менинг ёмонтлиғ укаларим? Сизни ёмон, «газанда» дейиш осонми? Жонимиздансиз, қонимиздансиз, жону қонимиз қақшаб турибди-я! Сизларга муҳаббати оғриғу азобларга айланган одамлар ҳаққи, ёмон ниятлардан қайтинг, фикрларингизни тўплаб, уларни халққа ошкор айтинг. Менингча, энг тўғри йўл шу.

Умид ва ишонч билан,
Муҳтарама УЛУҒОВА

ВАЗИЯТНИ ҚЎЛГА ОЛАЙЛИК

Ниҳоят Фарғона водийсидаги ур-йиқитлар, ўт қўйиш-у одамкушликларининг юракларни эзиб юборадиган қайғули хабарлари барҳам топди. Бироқ қарор топа бошлаган осойишталикнинг қатъийлигига ишониш мушкул...

Хўш, шу кунларда Ўзбекистонда нималар бўлаётир? Матбуот гўё бизни кўпдан-кўп, тезкор хат-хабарлар билан таъминлаб тургандай туюлади, лекин фожиали рақамлар оқими, воқеалар баёни, суратлар ўз-ўзидан ҳали ҳеч нарсани очиқ-ойдин кўрсатиб бераётгани йўқ.

Келинг, гапни матбуот жанжални қандай шарҳлаётганидан бошлайлик. Матбуот қайта-қайта, зўр бериб, конфликтни қутқуга учган бебош миллатчиларнинг иши деб, воқеани миллатлараро жанжал, деб талқин этаётир. Бироқ менга кўрган-билганим, шахсий тажрибамдан аёнки, ўзбеклар қўшнисининг миллати ва ҳатто эътиқодига унчалик аҳамият бериб ўтиришмайди, аввало, унинг инсоний фазилатларига қараб муомала қилишади. Бу бир неча юз йиллар мобайнида шаклланган анъана. Мана шундай анъана шарофатидан Ўзбекистон уруш йиллари ҳеч бир оғирлик чекмай кўплаб халқларни бағрига олган, уй-жой берган, едириб-ичирганки, кўпчилигининг кимлигини ўзлари ҳам билмайдилар. Хўш, ўзбек миллатининг табиати қисқа муддат мобайнида шундай фожиали томонга ўзгариб кетиши мумкинми-ди? Йўқ, албатта. У ҳолда ўзбек ёшлари бирикиб чиқишининг сабаби қаерда? Нега энди айнан туркларга қарши; ахир, бу ерга кўчирилганлар орасида эътиқоди ва тилига кўра ўзбекларга энг яқини турклар эди-ку? Бу ҳақда мен кўп кишилар билан гаплашдим. «Билмаймиз», «Ўзимизгаям қоронғи», — деган жавоблар олдим. Баъзан «турклар безор қилишди» деганлар ҳам бўлди. Булар ҳам масалани аниқ очмайди.

Назаримда, Фарғонадаги фожиаларни миллатлар ўртасидаги келишмовчилик деб эмас, балки жамоалар орасидаги танглик оқибати, деб қарасак кўп нарса ойдинлашади. Орада жудаям муҳим фарқ бор. Масалан, бир йил муқаддам Ўзбекистонда, Самарқанд областида бир миллатга мансуб иккита деҳқонлар жамоаси ўртасида ур-йиқит бошланиб кетишига сал қолди — ер учун талашиб шундай бўлди. Фарғонада ҳам, агар эътибор бериб кузатилса, жанжалнинг илдизи динга ҳам, тилга ҳам, икки миллатнинг маданиятига ҳам боғлиқ эмас, сабаб охир-оқибат ерда, ер йилдан-йилга етмай қолаётир, ўғилларга уй тиклаш, кўпайиб бораётган бола-чақани боқиш мушкуллашаётир. Статистикадаги кўрсаткич қандайлигини билмадим-у, Ўзбекистонда, бу ердаги жамоанинг фикрича, месхети турклари маҳаллий аҳолига қараганда ўртача олганда жон бошига катта ҳовли-жойга, ерга эгалик қилади. Месхиларнинг ўзбек деҳқонларига қараганда бадавлатлигининг боиси айнан шунда. Аксинча, улкан меҳнатсеварлик қобилияти-ю ёхуд деҳқончилик маданияти юксаклигини бу ўринда рўкач қилиш ноўрин.

Агар кўчириб келтирилган жамоаларнинг болалари маҳаллий аҳолининг болаларидан анча камлигини, ер майдони оиладан колхозда ишлайдиганлар сонига қараб ўлчаб берилишини, оиладаги ҳар бир тамоқ ҳисобга олинмаслигини назарда тутсак, ўз-ўзидан «туб жойли» деҳқонларга ўзининг ерида нон топиб ейиш қийинлашиб кетганига гувоҳ бўламиз. Мана шу табиий, йиллар мобайнида етилиб борган норозилик балки зарур дақиқада: миллатчилар қўли билан бошқа миллатга қарши, босқинчилар туфайли тартиб-интизомга қарши, ғайрикоммунистлар кўмагида бошқарувдаги партияга қарши, ғайрисоветчилар хуружи билан давлатимизга қарши буриб юборилгандир.

Ўзбекистон аҳолисининг учдан икки қисми қишлоқ жойларда яшайди, шунинг учун ҳам ердан фойдаланишда ҳақиқатга риоя қилиш бу республикада сиёсий ва ижтимоий осойишталикнинг, ўлканинг СССР халқлари оиласидаги тараққиётининг гаровидир. Шундан келиб чиқиб ижара, пудрат ва бошқа янгиликларни тартибга солиб олишни кутиб турмай, тез орада Фарғона водийсида ва Ўрта Осиёнинг аҳоли зич яшайдиган воҳаларида ерларни шахсий ёрдамчи хўжалик ҳисобига, янги уй-жой қуришга ва полизга ажратиб беришни қатъий йўлга қўйиш зарур. Бу тартибот ҳар бир болага, миллатидан қатъи назар, икки-уч сотих она ери унинг тасарруфида бўлишига кафолат бериши керакки, келажакда унинг колхозга муносабати кескинлашмасин. Бу тартибот ҳар бир ёш оила ўз уйини тиклаш ва ўз гўшасига асос солишини, турмушини шахсий полизи кўмагида юргизиб, қолганини ишлаб чиқаришдан топиб яшашини таъмин этиши керак.

Агар тезкорлик билан чора-тадбирлар қўлламасак, бирор-бир кор-ҳолнинг олдини ололмай қоламиз, деб қўрқаман, бунинг устига хароблик келтирувчи ҳис-ҳаяжонлар тобора ортиб бораётир. Тўғри, монокультурага чек қўйиш керак, бироқ мавжуд экин майдонини идора қиладиган ташкилот бу тадбирни йил сайин орқага суриб келмоқда. Шунингдек, Ўрта Осиё қишлоқларидаги ёшларни иш билан таъминлашни кучайтириш лозим, лекин давлат бу жойларда йирик корхоналар қуриш учун етарли маблағга эга эмас. Фақат ер билан, демакки, шахсий мулкчиликни тўғри йўлга қўйиш билан Ўрта Осиё қишлоқларидаги кечиктириб бўлмайдиган бу икки муаммони ҳал этиш имконини яратиш лозим.

Ишончим комил, воқеаларнинг бош сабабчиси — ер. Бироқ Фарғонадаги фожиалар аниқ кучлар томонидан уюштирилди ва амалга оширилди; уларни топиш, текшириш воқеа сабабларини аниқлашдан кўра муҳимроқдир. Қандай кимсанинг қутқусига учди экан ур-йиқитга бош қўшган, кечагина бундай ишлар хаёлига ҳам келмаган ёшлар? Бу борадаги фикрлар ғоятда хилма-хил. Матбуотдаги хабарлар кўлами бекиёс — шарпали «экстремистлар»дан «айрим партия ва совет ходимлари»гача ва «уюшган жиноятчилар тўдаси»дан (бунинг нималигини ҳеч ким билмайди!) «диний мутаассиблар» ва «норасмий группа вакиллари»гача (бу ўринда гап ким ҳақидалиги ҳаммага аён) ёзилаётир.

Давоми еттинчи бетда

Жамол КАМОЛ

ЎЗЛИГИМ, ТУРКИМ МЕНИНГ...

Эй азиз қондош-қариндош, ўзлигим, турким менинг,
Эгнида ўзбек чопоним, бошида бўрким менинг,
Бўлмаса эркинг жаҳонда, бўлмагай эрким менинг,
Бўлмаса кўркинг жаҳонда, бўлмагай кўрким менинг,
Кўзда ёши — кўзда ёшим, кулгиси — кулким менинг...

Сиғмасанг юртимга сен, жоним жаҳонга сиғмагай,
Ғам аро қолсанг, менинг бағримни ғамлар тиғлагай,
Инграсанг, ул Ҳинду Афғон ичра Бобур инграгай,
Сен агар оҳу алам чексанг, Навоий йиғлагай,
Эй азиз қондош-қариндош, ўзлигим, турким менинг...

Кимлигингни шу ватанда тоғ билар, саҳро билар,
Муштарак тарихни Жайҳун, Сир каби дарё билар,
Марв ила Урганч, Самарқанддек қадим маъво билар,
Турк киму ўзбек ким эрмиш аслида — дунё билар,
Эй азиз қондош-қариндош, ўзлигим, турким менинг...

Янграсин шу кўҳна Туркистон аро турк нағмаси,
Битта тоғнинг тошидирмиз, битта боғнинг олмаси,
Фош бўлур бузғунчи-ю иғвочиларнинг ҳаммаси,
Бизгамас, ётларга қолсин бу маломат тамғаси,
Қўлни бер, қондош-қариндош, ўзлигим, турким менинг...

Муҳаммад СОЛИҲ

АЧЧИҚ САБОҚЛАР

Мен Фарғонага биринчи куни, у ерда тартибсизликлар бошланган куниёқ учиб бордим. Марғилон шаҳар партия комитетида бўлдим. Марғилон шаҳар партия комитети ҳамда Марказий Комитет ходимлари ва маҳаллий Совет вакиллари билан биргаликда ўзаро нифоқни тўхтатишга ҳаракат қилдик. Вазият биз ўйлагандан анча мураккаброқ экан. Бир неча қотилликлар содир бўлган, ўнлаб уйлар ёндирилган эди. Маҳаллий аҳоли ичидан тартибсизликларни бошлаганларга таъсир қила оладиган, гапини ўтказа оладиган кишиларни топмоқ учун биз дин арбобларига мурожаат қилдик, улар ўз навбатида тасарруфидаги барча кишиларни бу хунрезликка қарши курашга сафарбар қилишга ваъда бердилар ва уларнинг бевосита ёрдамлари натижаси ўлароқ оломон томонидан гаровга олинган учта месхети турки озод қилинди.

Маълумки, турклар ва ўзбеклар этнос сифатида илдизлари бирдир. Турк ва ўзбек тили бир буюк тилнинг шеваларидир, дейиш мумкин, бу тиллар бир-бирига рус ва украин тилларидан ҳам яқинроқдир. Бу икки халқнинг дини ҳам бирдир.

Месхети турклари Сталин томонидан 1944 йилда қувғин қилинган эди ва шу кунгача биз билан оға-инилардек бўлиб бизнинг ўртамизда бегонасирамай яшашган, жуда кўп аралаш оилалар бор. Турмуш тарзи, удумлари ўхшаш, шунинг учун ҳам Қувасой ва Марғилонда бўлган воқеалар биз учун кутилмаган даҳшатли зарба бўлди. Аммо мен қаҳр-ғазабга тўлган оломон қаршисида турарканман, бир нарсани англадим — улар ўз тарихларини унутганлар, бу одамлар ўз бобокалонлари тарихини билмасдилар, билганларида эди хотира илми уларни сиёсий иғво қурбони бўлишга йўл қўймас эди. Сталин бизни фақат тарихимиздангина айиргани йўқ, у бутун бошли халқларни ватанидан ҳам айирди. Бундай айрилиқ қурбонларидан бири месхети туркларидир.

Қандай қилиб айнан шу жафокаш халқ вакиллари ва ўзбеклар ўртасида душманлик пайдо бўлди? Фикримча, бу чуқур ўйланган иғво: бу икки тиғли ўткир қиличнинг бир томони қондош, қариндош турк халқи билан ўзбек халқининг дўстлик риштаcomponent ларини узишга, иккинчи томони эса демократияни, аниқроғи, унинг жумҳуриятимизнинг турли қатламларида пайдо бўлаётган белгиларини қирқишга қаратилгандир.

Бундай миқёсли сиёсий иғвони тадбиқ қилишга эса замин тайёр эди, бу замин ҳозир ҳам бор. Марғилон ва унинг атрофида, бирoдаркушлик рўй берган жойларда минглаб ишсизлар бор. Уйлар ёнаётган Фарғонада эса ишсизлар сони ундан ҳам кўпроқ. Водийнинг ҳар бир жойида, айниқса, бугун ҳаммамизнинг эътиборимизни тортиб турган нуқталарида ишсизлар минг-минглаб топилади. Бу ишсизларнинг турмуш даражаси ниҳоятда ночор, қашшоқликдан ҳам тубандир.

Кўпгина фарғоналиклар Жиззах вилоятига, Тошкент вилоятига иш излаб келади, бошқалари ноқоратупроқ ерга ва Сибирга жўнайдилар, яна бир қисми бир бурда нон излаб қишлоқ ва шаҳар ўртасида оворадирлар. Яна шунга алоҳида тўхталиш керакки, пахта ҳосили учун олиб борилган ялпи кураш халқнинг тириклигига қарши ялпи курашга айланди. Ўзбекистонда пахта яккаҳокимлиги тажовуз қилмаган бир парча ер қолгани йўқ. Пахта энг кўп сув ичадиган ўсимликдир. У бизнинг дарёларимизни ичиб қуритди ва оқибатда Ўрта Осиёнинг ёлғиз денгизи — Орол ўлди. Ернинг шўр босиши, ер мағзи — гумуснинг емирилиши натижасида бутун-бутун районлар саҳрога айланди. Заминнинг қашшоқланиши бевосита пахта етиштираётган кишилар қашшоқлиги билан ҳамоҳангдир. Улар ўзларининг силла қуритувчи меҳнатлари эвазига 40—50 сўм маош оладилар. Бир деҳқон ҳазиллашиб шундай деган эди — «бир сўтих пахта чопиғи учун менга 19 тийин беришади, шаҳарда кооператив ҳожатхона нархи 20 тийин. Менинг бир кунлик иш ҳақим фақатгина ўша ҳожатхонага 4 марта кириш учун етади». Бу аламга тўлган одамнинг аччиқ ҳазили эди. Мен шу одамни ёки унинг ўғлини Фарғона фожиаси бошланган Тошлоқда исёнкор оломон ичида кўриб қолсам, ҳайратланмаган бўлур эдим.

Йиллар давомида йиғилиб ётган ижтимоий-иқтисодий ҳалокат бир куни юзага уриб чиқиши турган гап эди.

Нормал ҳаёт оқимига йўналтирилмаган куч табиий офатдан даҳшатлироқдир. Мен ўша кучни, ғазабга тўлган одамларни кўрдим. Турклар бу фожианинг юзага чиқишига баҳона бўлдилар, холос.

Баъзи раҳбарларимиздан кўра Ўзбекистоннинг ҳақиқий аҳволини яхшироқ билган иғвогарлар эса бундан усталик билан фойдаландилар. Ҳа, бугун бир неча аламлар ўчоғи ўчирилди, аммо бизга бундай ўчоқ бошқа ерларда ёнмайди деб ким кафолат беради? Токи миллатнинг қарийб 80 фоизини ташкил қиладиган қишлоқ аҳлига нисбатан ижтимоий адолат тикланмас экан, бу кафолатни ҳеч ким беролмайди. Биз узоқ йиллар давомида жумҳуриятимиздаги иқтисодий бўҳронни яшириб келдик, мана энди у билан юзма-юз турибмиз. Мана энди бу бизнинг регионда сиёсий вазиятни белгиламоқда, уни йўналтирмоқда ва биргина миллий масала чегарасига сиғмаяпти.

«Литературная Россия» газетаси, 1989 йил 16 июнь

ЎЗБЕКИСТОН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ТИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНИ

Тиллар тўғрисидаги ушбу Қонун республика территориясида ўзбек тилини давлат тили сифатида расман қўллашнинг ҳуқуқий асосларини белгилаб беради. Қонун Ўзбекистон ССР территориясида рус тили СССР халқларининг миллатлараро муомала тили бўлиб хизмат қилишини, шунингдек, бошқа миллий тилларнинг қўлланишини таъминлайди.

Ўзбекистон ССР гражданлари она тилларидан қатъи назар, тенгдирлар. Ўзбекистон халқлари тилларининг тенг ҳуқуқлилиги республикада яшаётган миллатлар ва элатлар тенг ҳуқуқлилигининг ажралмас таркибий қисмидир. Давлат барча гражданларга социал-иқтисодий, маданий, сиёсий ва шахсий ҳуқуқ ҳамда эркинликларини рўёбга чиқаришда ўзбек тили билан бирга рус тилини ва бошқа тилларни ҳам қўллаш имкониятини таъминлайди.

Ўзбекистон ССРда тилларни ишлатишни қонун йўли билан тартибга солиш ўзбек тилини ва бошқа тилларни уйғун ривожлантиришга, республиканинг социал-иқтисодий қудратини ўстиришга, миллий маданиятларнинг тикланиши, ривожланиши ва бир-бирини бойитишига, халқлар дўстлигини мустаҳкамлашга, Ўзбекистондаги барча миллат, элатларнинг жипслашувига ва ҳамкорлик қилишига, шунингдек, уларнинг байналмилал бирлигини кучайтиришга қаратилган.

I БОБ. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-модда. Ўзбек тилининг ҳуқуқий статуси

Ўзбекистон ССРнинг давлат тили ўзбек тилидир.

Ўзбекистон ССР ўзбек тилини бутун чоралар билан ривожлантириш ҳақида давлат ғамхўрлигини амалга оширади, ўзбек тилининг давлат ва жамоат органларида, маданият, фан, халқ таълими, тарбия, соғлиқни сақлаш муассасаларида ҳамда ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳаларида қўллашни таъминлайди.

Ўзбек тилининг расмий давлат тили статусига эга бўлиши Ўзбекистон ССРда яшайдиган бошқа миллат гражданларининг ўз она тилини ва миллатлараро муомала тили сифатида рус тилини қўллашдан иборат конституцион ҳуқуқларини камситмайди.

2-модда. Тилларни ривожлантириш кафолати

Ўзбекистон ССР республика территориясида қўлланадиган барча тилларнинг ҳурмат қилинишини таъминлайди ва уларнинг эркин ривожланиши учун шароит яратади.

3-модда. Рус тили — миллатлараро муомала воситаси

Ўзбекистон ССРда рус тили миллатлараро муомала воситасидир.

Ўзбекистон ССР чегарасидан ташқарига жўнатиладиган расмий хат-ҳужжатлар асосан рус тилида ёки ҳар икки томон учун мақбул тилда тузилади.

Ўзбекистон ССР давлат ва жамоат органларининг республика чегарасидан ташқаридаги фаолияти ўзбек ва рус тилларида амалга оширилади.

4-модда. Ўзбекистон ССРнинг тилларни ривожлантириш ва қўллаш тўғрисида қонун чиқариш соҳасидаги ваколати

Ўзбекистон ССР республикада тилларни ривожлантириш ва қўллаш борасидаги ҳар қандай масалани, башарти бу масала СССР Конституциясида, ССР Иттифоқининг бошқа қонун ҳужжатларида СССР тасарруфига бериб қўйилган бўлмаса, ҳал этиш ҳуқуқига эгадир.

Республика территориясида ўзбек тилининг, рус ва бошқа тилларнинг ўзаро муносабатлари, ҳуқуқий статуси ва қўллаш соҳалари Ўзбекистон ССРнинг ушбу Қонуни билан белгиланади.

5-модда. Қорақалпоғистон АССРнинг тилларни ривожлантириш ва қўллаш тўғрисида қонун чиқариш соҳасидаги ваколати

Қорақалпоғистон АССР автоном республика территориясида тилларни ривожлантириш ва қўллаш борасидаги ҳар қандай масалани, башарти бу масала Ўзбекистон ССР Конституцияси ва ушбу Қонунда Ўзбекистон ССР тасарруфига бериб қўйилган бўлмаса, ҳал этиш ҳуқуқига эгадир.

Қорақалпоғистон АССР Ўзбекистон ССР тасарруфи доирасидан ташқарида автоном республика тилининг ҳуқуқий статусини жорий қилиш, шу жумладан, уни давлат тили деб белгилаш ҳуқуқига эгадир.

6-модда. Ўзбекистон ССР билан Қорақалпоғистон АССРнинг тилларни ривожлантириш ва қўллаш тўғрисидаги қонунлари

Ўзбекистон ССРнинг Тиллар тўғрисидаги қонунлари Ўзбекистон ССР Конституциясидан, ушбу Қонундан ва шуларга мувофиқ равишда чиқариладиган Ўзбекистон ССР билан Қорақалпоғистон АССРнинг тилларни ривожлантириш ва қўллаш тўғрисидаги бошқа норматив ҳужжатларидан иборатдир.

II БОБ. ГРАЖДАННИНГ ТИЛ ТАНЛАШ ҲУҚУҚИ ВА БУ ҲУҚУҚНИ ТАЪМИНЛАШ КАФОЛАТИ

7-модда. Гражданлар таклифлар, аризалар ва шикоятлар билан мурожаат қилганда қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР гражданлари давлат ва жамоат органларига таклифлар, аризалар ҳамда шикоятлар билан давлат тилида ёки ўзлари билган бошқа тилда мурожаат қилиш ҳуқуқига эгадирлар.

8-модда. Гражданлар хизмат кўрсатиш соҳаси ходимларига мурожаат қилганда қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР гражданлари хизмат кўрсатиш соҳаси (савдо, тиббий ёрдам, транспорт, алоқа, ҳар турли маиший ва бошқа хизмат кўрсатиш) ходимларига мурожаат қилганда давлат тилини, рус тилини ёки миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда ўзлари билган бошқа тилни қўллашлари мумкин. Хизмат кўрсатиш соҳаси ходимлари давлат тилини ёки рус тилини билмаслик баҳонасида хизмат кўрсатишдан бош тортишга ҳақли эмаслар.

Хизмат кўрсатиш соҳаси ходимлари ўзбек тилини ҳам, рус тилини ҳам ўз хизмат вазифаларини бажариш учун зарур бўлган даражада билишлари шарт.

III БОБ. ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВА БОШҚАРУВ ОРГАНЛАРИ, ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ҚЎЛЛАНАДИГАН ТИЛ

9-модда. Ўзбекистон ССР давлат органлари ишида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятида мажлис ва бошқа кенгашларда қўлланадиган тил қоида тариқасида ўзбек тилидир. Ўзбек тилини билмайдиган шахслар учун рус тилига ёки миллий гуруҳлар тилига таржима қилиш таъминланади. Ҳужжатлар ўзбек тилида, зарурат бўлганда рус тилида ёзилади.

Миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари ўзбек тили ёки рус тили билан бир қаторда она тилини ҳам қўллашлари мумкин.

10-модда. Қонунлар ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар эълон қилинадиган тил

Ўзбекистон ССР Олий давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг ҳужжатлари ўзбек тилида қабул қилинади, рус тилига таржима қилинади, республиканинг расмий нашрларида ўзбек тилида эълон қилинади ва рус тилига таржима қилинади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг ҳужжатлари миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда ўзбек, рус тилларида ва тегишли миллат тилида қабул қилинади ҳамда эълон этилади.

11-модда. Умумиттифоқ органлари ҳамда хорижий давлатлар билан бўладиган муомалада қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари Умумиттифоқ давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари билан бўладиган муносабатларда рус тилини қўллайдилар, бошқа иттифоқдош ва автоном республикаларнинг давлат органлари билан бўладиган муносабатларда ўзбек, рус тилларини ва ҳар икки томон учун мақбул тилни қўллайдилар.

Хорижий давлатлар билан бўладиган муносабатларда халқаро битимлар ва мавжуд тажриба ҳисобга олиниб, ҳар икки томон учун мақбул тил қўлланади.

IV БОБ. МУАССАСАЛАР, КОРХОНАЛАР ВА ТАШКИЛОТЛАР ИШИДА ҚЎЛЛАНАДИГАН ТИЛ

12-модда. Муассасалар, корхоналар ва ташкилотлар ишида қўлланадиган тил

Муассаса, корхона ва ташкилотнинг ходимлари билан раҳбари ўртасидаги хизмат юзасидан бўладиган муносабатларда муомала ва ахборот тилини тобе ходим танлайди. Раҳбар муомала ва ахборот тили сифатида ўзбек тилини ёки рус тилини қўллаши мумкин.

13-модда. Ҳужжатлар тили

Ўзбекистон ССРдаги муассаса, корхона ва ташкилотларда ҳужжатлар ўзбек тилида ва рус тилида ёзилади.

Миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда ҳужжатлар шу миллий гуруҳ тилида ёзилиши мумкин. Бундай ҳолларда расмий ҳужжатлар давлат тилида ёки рус тилида ҳам берилади.

14-модда. Муассасалар, корхоналар ва ташкилотлар ишидаги расмий ёзишмалар

Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари билан ёзишмаларда, шунингдек, ўзаро ёзишмаларда республиканинг муассаса, корхона ва ташкилотлари ўзбек тилини, зарур бўлганда эса рус тилини қўллайдилар.

Ўзбекистон ССРдаги муассаса, корхона ва ташкилотлар республика доирасидан ташқарида жойлашган муассаса, корхона ва ташкилотлар билан ёзишмаларни ўзбек тилида, рус тилида ёки томонлар учун мақбул бўлган бошқа тилда олиб борадилар.

15-модда. Корхона, муассаса, ташкилотлардаги ҳисоб-китоб, статистика ва молия ҳужжатлари

Ўзбекистон ССРдаги корхона, муассаса ва ташкилотларда ҳисоб-китоб, статистика ва молия ҳужжатлари ўзбек тилида ва рус тилида ёзилади, республикадан ташқарига жўнатиладиган ҳисобот ва молия ҳужжатлари эса рус тилида ёки тегишли томонга мақбул тилда ёзилади.

16-модда. Тил ўрганиш учун шароит яратиш

Ўзбекистон ССРдаги муассаса, корхона ва ташкилотлар ўз меҳнат коллективларида ўзбек тилини, рус тилини, миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда эса тегишли миллат тилини хизмат вазифаларини бажаришга етарли даражада ўрганиш учун шароит яратиб беришга мажбурдирлар.

Республика гражданларининг СССР халқлари тилларини ва чет тилларни ўрганишга бўлган интилиши қўллаб-қувватланади ва рағбатлантирилади.

V БОБ. ОДИЛ СУДЛОВ, АРБИТРАЖ, НОТАРИАТ, ГРАЖДАНЛИК ҲОЛАТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ҚАЙД ЭТИШ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ҚЎЛЛАНАДИГАН ТИЛ

17-модда. Одил судлов органлари ишида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССРда судлов ишлари ўзбек тилида, қорақалпоқ тилида ёхуд муайян жойдаги кўпчилик аҳоли учун мақбул тилда юритилади.

Суд ишида қатнашаётган шахслар судлов ишлари юритилаётган тилни билмасалар, уларга она тилида ариза бериш, кўргазма бериш, судда сўзлаш ва илтимосномани баён этиш, шунингдек, амалдаги қонунда белгиланган тартибда таржимон ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқи таъминланади.

Тергов ва суд ҳужжатлари амалдаги қонунда белгиланган тартибда ишда қатнашаётган шахсларга улар билган тилда таржима қилиб топширилади.

18-модда. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни қараб чиқиш ва расмийлаштириш

Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни қараб чиқиш чоғида маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахслар ҳамда ишда қатнашаётган бошқа шахслар она тилини қўллаш ва агар маъмурий иш олиб борилаётган тилни билмасалар, таржимон ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқига эгадирлар.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги протокол ўзбек тилида тузилади. Агар маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс ўзбек тилини билмаса, унда протокол мазмуни рус тилига ёки жавобгар шахс учун мақбул тилга таржима қилиниши таъминланади.

19-модда. Давлат арбитражи органларининг ишида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР давлат арбитражи органлари муассаса, корхона ва ташкилотлар ўртасидаги хўжалик низоларини ўзбек тилида ёки рус тилида қараб чиқадилар.

20-модда. Нотариат ишида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР давлат нотариал идораларида, халқ депутатлари район, шаҳар, посёлка ва қишлоқ Советлари ижроия комитетларида нотариал иш ўзбек тилида, рус тилида ёки муайян жойдаги кўпчилик аҳолига мақбул тилда юритилади.

Агар мурожаат этувчи шахс иш юритиладиган тилни билмаса, расмийлаштирилаётган ҳужжатлар матни давлат нотариуси томонидан ёки нотариал ҳаракатни бажараётган бошқа мансабдор шахс ёхуд таржимон томонидан унинг она тилига ё бўлмаса рус тилига таржима қилиб берилиши керак.

21-модда. Гражданлик ҳолатидаги ўзгаришларни қайд этиш органларида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР гражданлик ҳолатидаги ўзгаришларни қайд этиш органларида ҳужжатлар давлат тилида ва рус тилида ёзилади.

22-модда. Адвокатлар ҳайъати ишида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССР гражданларига адвокатлар ҳайъати томонидан амалдаги қонунларда кўзда тутилган юридик ёрдам ўзбек тилида ёки рус тилида, миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда эса ўша миллат тилида берилади.

VI БОБ. ХАЛҚ ТАЪЛИМИ, ФАН ВА МАДАНИЯТ СОҲАСИДА ҚЎЛЛАНАДИГАН ТИЛ

23-модда. Ўқишда тил танлаш эркинлиги

Ўзбекистон ССР гражданларига ўқишда тилни эркин танлаш кафолати берилади.

Бу ҳуқуқ қуйидаги йўллар билан таъминланади: ўзбек тилида, рус тилида ёки муайян жойда ғуж яшайдиган миллий гуруҳларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда бошқа тилларда таълим берадиган мактабгача тарбия муассасаларининг ҳамда мактабларнинг кенг тармоғи вужудга келтирилади, ўзбек тилида, рус тилида ёки бошқа тилда доимий ва мувaққат курслар ташкил этилади, зарур бўлганда мактабларда, ҳунар-техника билим юртларида, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида гражданларга уларнинг она тилида таҳсил бериш учун синфлар, группалар ва тўгараклар очилади.

Мактабгача тарбия ва ўқув муассасаларининг раҳбарлари, ўқитувчилари ва тарбиячилари тегишли муассасадаги таълим бериладиган тилни билишлари шарт.

24-модда. Эски ўзбек ёзуви тўғрисида

Ўзбекистон ССР араб алифбосига асосланган эски ўзбек ёзувини ўрганишни истайдиган гражданларга ёрдам беради. Бунинг учун тегишли илмий-педагог кадрлар тайёрланади, тарихий-адабий манбалар ва методик ўқув қўлланмалари нашр этилади.

25-модда. Билим олиш ҳуқуқини амалга ошириш кафолатлари

Ўзбекистон ССРда гражданларга ўзбек ёки рус тилида, миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда эса ўша миллат тилида ҳам умумий ўрта маълумот олиш ҳуқуқига кафолат берилади.

Республиканинг олий ва ўрта махсус ўқув юртларида ўқиш ўзбек тилида ва рус тилида, тегишли шароитлар мавжуд бўлган жойларда эса бошқа тилларда олиб борилади.

26-модда. Тилларни ўрганишнинг мажбурийлиги

Ўзбекистон ССР гражданларининг дарслар ўзбек тилида ўтилмайдиган умумий таълим мактабларида, ҳунар-техника билим юртларида, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида ўқув программасининг мажбурий фани сифатида ўзбек тилини ўрганишини, шунингдек дарслар рус тилида ўтилмайдиган умумий таълим мактабларида, ҳунар-техника билим юртларида, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида ўқув программасининг мажбурий фани сифатида рус тилини ўрганишини таъминлайди, тегишли тил бўйича битирув имтиҳони топширилади.

Республикада ғуж яшайдиган миллий гуруҳларга умумий таълим мактабларида, курслар ва тўгаракларда она тилини ўрганиш учун шароит яратилади.

27-модда. Илмий ишлар тили

Ўзбекистон ССРда илмий иш тили эркин танланади, илмий даража олиш учун илмий ишни ўзбек тилида ёки илмий муассасалар ва илмий кенгашларнинг имкониятларини ҳисобга олиб бошқа исталган тилда тақдим этиш ва ҳимоя қилиш ҳуқуқи таъминланади.

Ўзбекистон ССРда фан тилини тараққий эттириш ва такомиллаштириш учун ўзбек тилида илмий-техникавий ҳамда ижтимоий-сиёсий атамаларни яратиш йўлга қўйилади.

28-модда. Ўқув-методик, бадиий ва илмий-техникавий адабиёт, оммавий ахборот воситаларида қўлланадиган тил

Ўзбекистон ССРда ўзбек тилида, шунингдек рус тилида, республикада ғуж яшайдиган миллий гуруҳларнинг тилида ўқув-методик, бадиий ва илмий-техникавий адабиётни нашр этиш, газета ва журналлар чиқариш, фан ва техника ютуқларини оммавий ахборот воситалари орқали тарғиб этиш таъминланади.

Республика телевидениеси кўрсатувлари, радиоэшиттиришлари асосан ўзбек тилида, шунингдек, рус тилида олиб борилади. Ўзбекистон ССРда ғуж яшайдиган миллий гуруҳлар тилида ҳам телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришлар ташкил этилади.

Ўзбекистон ССРда фильмлар ва бошқа томошабоп асарлар ўзбек тилида яратиш таъминланади. Кейин бу асарлар рус тилига ёки бошқа тилларга таржима қилинади.

VII БОБ. БОШҚА МИЛЛАТЛАР ВА МИЛЛИЙ ГУРУҲЛАРНИНГ ТИЛЛАРИ

29-модда. Миллатлар ва миллий гуруҳларнинг тил борасидаги манфаатларини ҳисобга олиш

Тожиклар, қозоқлар, қирғизлар, туркманлар, татарлар, қрим татарлар, уйғурлар, корейслар, турклар, Ўрта Осиё яҳудийлари ва бошқалар ғуж яшайдиган жойларда уларнинг ўз она тилида ўқиш, давлат ҳокимияти ва давлат бошқаруви органлари билан муомала қилиш, матбуот чиқариш ва ахборот бериш ҳуқуқи, маданий камолоти, миллий маданий жамиятлар ва марказлар тузиш ҳуқуқи таъминланади.

VIII БОБ. МАЪМУРИЙ-ТЕРРИТОРИАЛ БИРЛИКЛАРНИНГ НОМЛАРИ, ШАХС ИСМЛАРИ

30-модда. Маъмурий-территориал бирликларнинг номлари

Ўзбекистон ССРда шаҳарлар, посёлкалар, қишлоқлар, майдонлар, кўчалар ва бошқа территориал объектлар, муассасалар, корхона ва ташкилотларнинг номлари ўзбекча ягона миллий шаклда берилиб, кейин рус тилига, зарур бўлганда жойларда ғуж яшайдиган миллий гуруҳлар тилига таржима қилинади.

31-модда. Фамилиялар ва исмлар.

Исмлар, ота исмлари ва фамилияларнинг имлоси тегишли маълумотномаларда қайд этилади. Ўзбекча исмлар, ота исмлари ва фамилиялар бошқа тилларда берилганда уларнинг асл имлоси сақланиб қолади.

Шахс исмлари, ота исми ва фамилияларни ёзишда ҳамда қўллашда миллатлар ва элатларнинг анъаналарига, тилларнинг ички қонунларига риоя қилинади.

IX БОБ. РАМЗЛАР ВА АХБОРОТ

32-модда. Расмий муҳрлар, штамплар ва бланкаларнинг текстлари

Муассаса, корхона ва ташкилотларнинг расмий муҳрлари, штамплари ва бланкаларининг матнлари ўзбек тилида бўлиши ва рус тилида такрорланиши керак.

Миллий маданий жамиятларнинг расмий муҳрлари, штамплари ва бланкаларининг матнлари улар танлаган тилдан ташқари ўзбек тилида ҳам бўлиши шарт.

33-модда. Кўргазмали ахборот матн(текст)лари

Лавҳалар, эълонлар, рекламалар, прейскурантлар ва бошқа кўргазмали ахборот ўзбек тилида ва рус тилида ёзилади.

Осма ахборотнинг матнлари қуйидаги тарзда жойлаштирилади: чап томонда ёки юқорида — ўзбек тилидаги матн, ўнг томонда ёки қуйида рус тилидаги матн; улар бир хил катталикдаги ҳарфлар билан ёзилади. Оғзаки ахборот (реклама, эълон ва бошқалар) аввал ўзбек тилида, сўнгра рус тилида эшиттирилади.

Миллий гуруҳлар ғуж яшайдиган жойларда осма ахборот ўша миллат тилида ҳам юритилади.

34-модда. Почта-телеграф хабарлари

Ўзбекистон ССРда почта-телеграф хабарлари ўзбек тилида ёки рус тилида, республикадан ташқарига (халқаро хабарлар бундан мустасно) жўнатилаётганда эса — рус тилида расмийлаштирилади.

35-модда. Товарларнинг ёрлиғи ва тамғаси

Ўзбекистон ССРда ишлаб чиқарилган товарларнинг ёрлиғи, тамғаси, улардан фойдаланиш йўл-йўриқлари ўзбек тилида ва рус тилида, шунингдек, зарур ҳолларда бошқа бир тилда берилиши керак.

X БОБ. ТИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЛАРНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК

36-модда. Тиллар тўғрисидаги қонунларни бузганлик учун жавобгарлик

Ўзбекистон ССРда ҳар қандай миллий тилга менсимай ёки хусумат билан қараш тақиқланади. Гражданларнинг тил танлаш ҳуқуқини бузиш, тил туфайли гражданларни атайлаб камситиш, шу жумладан, меҳнат соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларда, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида, жамоатчи ва мустақил иш кўрувчи ташкилотлар, кооператив ва бошқа органларда миллатлар ва элатларнинг тилларидан фойдаланишда ленинча миллий сиёсатнинг конституцион принципларига зид тўсиқлар ва чеклашларни қўйиш ёки имтиёзлар бериш тақиқланади, шунингдек, тиллар тўғрисидаги ССР Иттифоқи ва Ўзбекистон ССР қонунларини бошқача тарзда бузишга йўл қўйилмайди, акс ҳолда амалдаги қонунларга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Мансабдор шахсларнинг тилни билмасликни рўкач қилиб, таклифлар, аризалар ва шикоятларни олишдан ёхуд уларни моҳияти бўйича кўриб чиқишдан бош тортиши тақиқланади; гражданларнинг таълим-тарбия ва ўқиш тилини эркин танлаш ҳуқуқини амалга оширишга тўсқинлик қилувчи ҳаракатлар ССР Иттифоқи ва Ўзбекистон ССРнинг амалдаги қонунларида белгиланган жавобгарликка сабаб бўлади.

XI БОБ. ЯКУНЛОВЧИ ҚОИДАЛАР

37-модда. Ўзбек тили қонун-қоидасига риоя этиш

Давлат тили расман ишлатиладиган соҳаларда ўзбек адабий тилининг амалдаги қонун-қоидаларига риоя этилади.

38-модда. Ўзбек тили қонун-қоидаларини ишлаб чиқиш ва уларга аниқлик киритиш тартиби

Ўзбек адабий тили қонун-қоидаларини Ўзбекистон ССР Фанлар академияси ва бошқа ваколатли ташкилотлар ишлаб чиқади, аниқлик киритади. Булар Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми тасдиқлаганидан кейин кучга киради.

39-модда. Қонунни қўллаш

Ўзбекистон ССРнинг Тиллар тўғрисидаги қонуни босқичма-босқич жорий этилади.

Қонунни жорий этиш босқичлари, уларни таъминлашнинг ташкилий, моддий-техникавий тадбирларини Ўзбекистон ССР Министрлар Совети белгилайди.

ТАБИАТ ҲАЙҚИРИҒИ

РАЙОН СЕССИЯСИДА ТАБИАТ МУҲОФАЗАСИ

Табиатни асраб, атроф-муҳит экологиясини яхшилаш шу куннинг долзарб масалаларидан бирига айланди. Экология ҳақида ҳар қачонгидан ҳам кўра кўпроқ ташвишли фикр-мулоҳазалар айтиляпти ва ёзиляпти. Тошкент область, Орджоникидзе район халқ депутатлари Советининг навбатдаги сессияси ҳам табиатни муҳофаза қилиш ва экология муаммоларига бағишланди. Район ижроия комитетининг раиси Ҳ. Нурматовнинг «Табиат муҳофазаси — умумхалқ иши» деб номланган докладининг асосий мазмуни район газетаси — «Коммунизм тонги»да бир ҳафта олдин эълон қилиниб, район меҳнаткашлари, ишчи-хизматчилари муҳокамасига қўйилди. Унда шундай ташвишли рақамлар келтирилган:

«Ҳавога зарарли моддаларни ташувчи асосий манбалардан бири Тошкент ГРЭСи ҳисобланади. Бу йирик корхона ҳанузгача санитария-химия зонасига эга эмас. Ҳар йили ўрта ҳисобда атмосферага 60 минг тонна зарарли модда чиқяпти...»

«Чирчиқ «Электрохимпром» ишлаб чиқариш бирлашмаси бир йилда 260 миллион куб метр сувни ишлатиб, шундан 230 миллион куб метр тозаланмаган ифлос сувни Чирчиқ дарёсига ташлайди...»

«Ўтган йили районда ҳар гектар майдонга 16,5 килограммдан заҳарли химикат тўғри келди. Ҳолбуки, Иттифоқ миқёсида бу кўрсаткич гектарига 2,5—3 килограммни ташкил этади. Районда 22 заҳарли кимёвий моддаларни сақловчи омборхоналарнинг биронтаси санитария-гигиена талабларига жавоб бермайди...»

«Шу йилнинг ўтган тўрт ой давомида заҳарли химикатлар бўйича 1972 текширув ўтказилди. Шундан 18 тасида рухсат этилган миқдордан ортиб кетгани, баъзи парник хўжаликлари ва сабзавотларда тақиқланган химикатлардан ДДТ, БИ—58, гексохлорон кабилар қўлланилгани аниқланди. Бу препаратлар ўзининг юқори даражада заҳарлилиги, аста-секин таъсири билан ажралиб туради...»

Сессияда сўзга чиққан район Совети депутатлари ҳам райондаги экологик ҳолат ниҳоятда оғир аҳволда эканлиги ҳақида куюниб гапирдилар.

В. ЕДГОРОВ, ТошГРЭС директори: — Районимизда экологик ҳолатнинг кундан-кунга бузилиб бораётганлиги, масъулиятсизлик ва шошма-шошарлик билан ишлашимиз оқибатида рўй бермоқда.

Ш. ШЕРАЛИЕВ, Киров номидаги маҳалла комитети раиси: — Табиатни муҳофаза этиш ҳаммамизнинг виждон ишимиздир. Бир пайтлар районимизнинг табиати гўзал ва сўлим эди. Сўнгги йилларда унга жиддий путур етказилмоқда. Масалан, Бўзсув канали бўйидаги ерлар Тошкент шаҳар корхоналарига дала ҳовли учун бўлиб берилди. Ҳозир ўша дала ҳовлилардан чиқаётган оқава ва ифлос сувлар тўғри каналга келиб тушаяпти. Бунга ким жавоб беради? Ёки район территориясида жойлашган СоюзНИХИ 280 гектар ерга турли нав пахта экади. Ва уларга турли хил кимёвий дорилар солади. Унинг оқава сувлари ҳам Бўзсувга тушиб, экинларни, ерларни заҳарлаяпти. Бу нохуш ҳодисаларнинг олдини тезроқ олишимиз керак.

Г. МИРАЗИМОВА, район партия комитетининг биринчи котибаси: — Экологиянинг бузилиши аввало инсон умрига зомин бўляпти, унинг умрини қисқартиряпти. Бундан ҳам даҳшатли кулфатлар ёғилмасдан туриб, барча чора-тадбирларни кўришимиз керак. Масалан, бизда қишлоқ хўжалигида зарарли химикатлардан заҳарланиб ўлаётганлар сони аниқланмайди. Ваҳоланки, районимиз теплица хўжаликларида ишлаётган кўплаб одамларнинг саломатлиги яхши эмас. Район территориясидан ўтган юксак энергияли электр узатгичлар далаларда ишлаётган кишилар соғлигига таъсир этмайди, деб ким кафолат бера олади? Шунингдек, «Лимонарий» совхоз комбинати, Ядро физикаси институти аҳволини атрофлича ўрганиш учун махсус комиссия тузишни таклиф қиламан ва экология масалаларига бағишланган район партия комитети пленумини чақириш лозим, деб ўйлайман.

Л. МОРОЗОВА, «Қибрай» совхози инженер-химиги: — Гапдан кўра ишга ўтишимиз қийин бўляпти. Масалан, совхоз меҳнаткашларини ичимлик сув билан таъминлаш муаммоси узоқ йиллардан буён ҳал этилмайди. Совхозда жойлашган 11-саккиз йиллик мактабда аҳвол жуда оғир. Болалар мактабга соғ бориб, касал бўлиб қайтадилар.

М. ЁҚУБОВ, Дўрмон маҳалла комитети раиси: — Биринчи галда район кўчаларида уюлиб ётган ахлатлар, чиқиндилар муаммосини ҳал этиш керак. Қорасув ариғи тақдири ўта ташвишли. Уни асраб қолиш чораларини кўрайлик.

Тошкент область табиатни муҳофаза қилиш инспекцияси бўлими бошлиғи И. Қудратиллаев ҳамда Ўзбекистон қийин эрийдиган ва ўтга чидамли металлар комбинати бош инженери вазифасини бажарувчи Э. Пирматов сўзлари ҳам депутатларнинг жиддий баҳс-мунозараларига сабаб бўлди. Чунки бу ташкилотлар район табиатини муҳофаза қилиш ишларига катта зиён етказаётган экан.

МУХБИР ШАРҲИ: Аввало, район ижроия комитети раҳбарлари район Советлари, халқ депутатлари қишлоқ ва посёлка Советлари органларининг табиатни муҳофаза қилиш, унинг бойликларидан оқилона фойдаланиш ва бойитиш борасида ўзларига берилган ваколатлардан фойдаланиш соҳасидаги ишларини сессия кун тартибига қўйиб жуда оқилона иш қилганлар. Уни албатта давом эттириш керак.

Сессия бошланишидан олдин райондаги экологик аҳвол тўғрисидаги видеофильм ва Ўзбекистон ССР Табиатни муҳофаза қилиш жамияти томонидан суратга олинган қисқа метражли фильм намойиш этилди. Фильмларда асосан юқорида район Совети депутатлари куюниб гапирган танқидий манзаралар акс эттирилган. Фильмларни кадрма-кадр шарҳлаб ҳурматли газетхонларнинг юракларини изтиробга солиш ниятимиз йўқ.

Яқинда ўз ишини тугатган СССР халқ депутатларининг съездида ҳам табиат ва экология муаммолари кўпчилик депутатлар нутқининг асосий мазмунини ташкил этди. Афсуски, республикамиздан сайланган халқ депутатлари (ёзувчилар О. Ёқубов ва Т. Қайипбергеновни ҳисобга олмаганда) бундай муаммолар ҳақида гапириш учун ҳатто сўзга ҳам чиқмадилар. Ваҳоланки, республикамизда табиатни муҳофаза қилиш ва экология масалалари ҳал этиш қийин бўлган боши берк кўчага кириб қолди. Буни биргина Орджоникидзе районининг мисолида ҳам кўриш мумкин. Бу районда бўлаётган экологик танглик эрта-индин Тошкент шаҳрига ҳар жиҳатдан салбий таъсир этиши табиий. Сессияда жон куйдириб айтилган муаммоларга шунчаки лоқайд қараб бўлмайди. Менингча, бу кечиктириб бўлмайдиган масалаларни область ва республика миқёсидаги йиғинларда зудлик билан кўриб чиқиш лозим.

Масалан, Чирчиқдаги саноат корхоналари, ТошГРЭС, Ядро физикаси институти, СоюзНИХИ каби ўнлаб йирик объектлар борки, улар нафақат район, балки пойтахт ва республиканинг бошқа шаҳар ҳамда районлари табиатига, ери ва сувига, ҳайвонот оламига, энг муҳими, инсонлар соғлигига ҳаддан ташқари катта зиён-заҳмат етказаётганига асло чидаб бўлмайди. Район территориясидан оқиб ўтадиган Чирчиқ дарёси, Бўзсув канали, Қорасув ариғи фарёдига ким қулоқ тутади? Наҳотки, кўра-била туриб уларни ахлат каналларига айлантирсак, зилол сувлар ўрнига лойқа, бўтана ва заҳарли сувлар оқса? Наҳотки, халқимизга ширин-шакар мевалар етказиб бераётган еримиз, боғларимиз кундан-кунга нитрат, азот кислотаси ва пестицидларга тўйиниб бораётганига лоқайд қараб турсак? Уларни қайси виждон билан болаларимизга мерос қилиб қолдирамиз?.. Саволлар кўп. Уларга фақат оқилона жавоб топайлик. Бугун ҳар қандай муҳим ишлар, ташвишлардан холис бўлиб, бир нафас тўхтаб, она-табиатнинг ноласига, қалбларимизда акс садо бераётган ҳайқириғига қулоқ тутайлик. Акс ҳолда эртага кеч бўлади.

Ашурали ЖЎРАЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

Сувон МЕЛИЕВ

ТИЛЛА БАЛИҚЧА ФОЖИАСИ

Адабий танқид

ХАР САФАР Абдулла Ориповнинг «Тилла балиқча» шеърини ўқиганда, айниқса, истеъдодли танқидчи Яшар Қосимовнинг «Тилла балиқча толеи» («Шарқ юлдузи», 1986, 12-сон) мақоласи билан танишганда, В. И. Лениннинг «Ҳодиса қонундан бойроқдир», деган гапи беихтиёр ёдга келади. Шоир шундай теран бир ҳодисани бадиий акс эттирганки, уни мантиқ тили билан изоҳлаш, талқин қилиш анчайин қийинчилик туғдиради — муайян талқин шеърнинг олдида кичик, арзимас, бир томонлама бўлиб туюлаверади. Ҳодисанинг қонуниятдан бойлиги шунда.

Яшар ушбу мақоласида ўзбек танқидчилиги ва адабиётшунослигида «Тилла балиқча» шеъри ва ундаги образнинг канонлашиб қолган талқинини шубҳа остига олади ҳамда ўзининг янги талқинини тақдим этади. Шу образ хусусида илгари айтилган ва мақолада келтирилган фикрлардан (М. Қўшжонов, М. Сафаров) ташқари қуйидаги мулоҳаза ҳам диққатга сазовор: «Абдулла Ориповнинг «Тилла балиқча» шеърида пўпанак босган биқиқ ҳовуздан бошқани тан олмайдиган, ҳаётнинг катта оқимидан чўчиб, бир чеккада ҳаёт кечирувчи «тилла балиқлар» — баъзи мешчанлар **қораланган** (таъкид бизники — **С.М.**). Бу кичик шеър мешчанлик психологиясини қораловчи, унинг устидан чиқарилган лирик ҳукмдор». Бу фикр Ўзбек совет энциклопедиясидан (6-том, 391-бет) олинган бўлиб (у танқидчи Озод Шарафиддиновга тегишли, шунинг ўзиёқ бу талқин нақадар кенг тарқалгани ва нормативлашиб қолганини кўрсатади.

Яшар Қосимов шеърдаги тилла балиқча образини «ёмонликнинг тимсоли сифатида салбий тип, деб талқин қилишга» эътироз билдирар экан, кўп ҳолларда у ҳақ. Жумладан, М. Қўшжонов талқинида шеърни тушунишдаги баъзи ноаниқликлар, масалан, «хору хас, хазонлар устин ёптилар» мисраси талқинида «хору хас хазонлар билан устин ёпибди» тарзида ўзгартирилиб, оқибатда тилла балиқчани айблашга хизмат қилдирилгани ҳам бор гап.

Яшар кўп жиҳатдан ҳақ бўлса, ушбу мақоланинг ёзилиш боиси нимада, дейишлари мумкин. Гап шундаки, назаримда, янги талқинда ҳам бирёқламалик бордек. Агар М. Қўшжонов ва бошқалар тилла балиқчани манфаатпараст, худбин кимсаларнинг тимсоли сифатида тамом салбий баҳоласа, Я. Қосимов уни нобоп замоннинг қурбони сифатида тамом ижобий баҳолайди.

Ҳар иккала фикрда эътиборли жиҳатлар борлигини тан олган ҳолда айтиш мумкинки, мазкур фикрларнинг ҳар бири шеърга бир томонлама ёндашувдир. Уларнинг диалектик бирлигидан, бизнингча, илмий ҳақиқат бунёд бўлади. Аммо уларни қўшишдан олдин ҳар бирининг қусурли томонларини аниқлаш, сўнг икки фикрни синтез қилиш мумкин.

М. Қўшжоновдан Яшарнинг мақоласи ҳақида фикр сўраганимизда, у киши хотиржамлик билан: «Ҳақиқий бадиий асарни ҳар ким ҳар хил тушунади ва талқин қилади. Шеър ҳақидаги менинг фикрим ҳам тўғри, ёш мунаққид талқини ҳам мантиққа зид эмас», деб жавоб бердилар. Бу одамни ўйга толдирадиган жавоб. Бир ёқдан, битта шеър ҳақида қарама-қарши қутбдаги икки фикрнинг бир пайтнинг ўзида тўғри бўлиши шубҳали туюлса, бошқа тарафдан бу жавобда фикрлашга чорловчи, анча теранликда ётган маънони тортиб чиқазишга ёрдам берадиган илгак бордек эди.

М. Қўшжонов тилла балиқчага салбий тип сифатида қараганлиги туфайли, унинг аянчли қисмати, разолат қурбони эканлигига эътибор бермайди. Бу, Яшар тўғри таъкидлаганидек, бир ёқлама талқиндир. Аммо унинг ўзи бунга барҳам берамиз деб, қайта бирёқламаликка йўл қўяётганлигини сезмай қолади. Яъни, тилла балиқча ёмонлик тимсоли, салбий тип эмас, балки «ёвузлик ва разолат қурбони», дейди ва унинг трагик тақдирида «истеъдод ва гўзаллик фожиасини» кўради.

Шеър бир қарашда жуда содда кўрингани билан унда ғоят мураккаб, ҳаётий, бадиий теран ҳодиса акс эттирилган. Бу мураккаблик кескин ажратувчи ранглар — оқ ва қорани тан олмайди. Дарҳақиқат, нега тилла балиқчанинг тақдири фақат ғазаб ва нафрат ёки фақат раҳм-шафқат уйғотиши керак.

Дунё фақат яхши ва ёмон ҳодисалардан иборат эмас, шундай бўлганда жуда жўн, тушунилиши ғоят осон бўларди. Яхшиликни ёмонликдан ажратиш учун қарама-қарши ҳолатлардан уйғунлик топиш, яъни диалектик фикрлаш талаб этилади.

Тилла балиқча, бизнинг назаримизда, салбий ҳам, ижобий ҳам эмас. У шу икки хусусиятни ҳам ўзига сингдирган ва ҳар иккаласидан устун мавқеда турувчи хусусият — фожелик билан алоқадор. Бу бизнинг ихтиромиз эмас, Яшар масаланинг ушбу томонига ҳам тўхталган: «Шеърнинг «Балиқча» эмас, айни «Тилла балиқча» деб аталишини бир тасодиф ёки шоирнинг шунчаки ўз хоҳиши дейиш нотўғри бўлар эди, албатта. Ушбу «тилла» эпитетида, шунингдек, шеърнинг бошиданоқ ҳовузчага қўлланган «лойқа» сифатловчисида шоирнинг ўз трагик қаҳрамонига ва унинг фожиасига сабабчи бўлган микромуҳитга муносабати яширинган».

Я. Қосимовгача бўлган танқидчилар «шоирнинг эътироз ва ғазабини» тилла балиқчага қаратишган бўлса, Яшар бу эътироз ва ғазабни «лойқа ҳовуз» муҳитига қарши йўналтираётир. Шеърдаги фожеликни ҳам улар орасидаги зиддиятдан келтириб чиқараётир. Шуни таъкидлаш керакки, танқидчи 60-йиллар поэзиясида шакллана бошлаган янги мазмунли бадиий конфликт — шоир идеалига уйғун инсон (лирик «мен») ва шу идеалдан йироқ «одамлар», шу идеалга номуносиб муҳит (микромуҳит) ўртасидаги қарама-қаршиликни тўғри белгилайди. Эътирозли жойи шундаки, тилла балиқчага ушбу конфликтнинг ижобий қутбидан ўрин берилади, у шоир идеалига уйғун инсон тимсолига айлантирилади.

АСЛИДА «ТИЛЛА БАЛИҚЧА» ва «лойқа ҳовузча» ўртасида конфликтга ўхшаш нарса бўлса-да, бу юзаки, оқибати келишув билан тугаган конфликтдир. Зотан, тилла балиқча лойқа ҳовуздаги ҳаётга кўниккандан сўнг, шу ҳовузнинг ажралмас бўлагига айланиб қолганлиги аниқ ҳақиқат. Шеърдаги асосий, бош конфликт эса шоир идеали билан лойқа ҳовузчада бемалол яшаб, сайр этиб юрган тилла балиқча фалсафаси ўртасидаги зиддиятдан вужудга келади. Шеърдаги фожеликнинг бош манбаи ҳам шу зиддиятдадир.

Шоир идеали охирги икки мисрага жо бўлган:

Менга алам қилар,
тилла балиқча
Бир кўлмак ҳовуз деб
билар дунёни...

Яшар шеърнинг ушбу сатрлари билан шу шоирнинг «Арслон чорлаганди...» шеъридаги охирги мисралар орасида маънодошлик кўради:

Дўстим, алам қилар,
арслон бехабар,
Ем бўлиб кетсак шу
қумурсқаларга.

Бу яхши топилган муқояса. Бундай муқоясага таянч ибора «алам қилар» жумласи, аммо бу жумла ҳар бир контекстда бошқа-бошқа вазифани бажараётгани мунаққид эътиборидан четда қолган. Бу ерда нозик фарқлар борки, уларни ойдинлаштириш керак бўлади.

Одатда ҳар бир шеърда субъект (кўпинча «мен») ва тасвир объекти — сўз юритилаётган предмет ёки ҳодиса бўлади. Биринчи парчадаги субъект — «мен» билан объект — тилла балиқча орасида оралиқ масофа анча узоқ, «мен» ўзини анча холис тутаётир. Иккинчи парчада эса «мен» ва тасвир объекти бирлашиб кетади, натижада тасвир «мен» билан бошланиб («дўстим»), биргалик олмоши «биз» билан тугайди («кетсак»), бу икки парча шу жиҳатлари билан ҳам бир-бирларидан принципиал фарқ қилиши, «алам қилар» ибораси бошқа-бошқа вазифани адо этаётгани кўринади.

Биринчи ҳолда «алам қилар» битта «мен»га тегишли ва аламнинг сабаби тилла балиқчанинг дунёни бир кўлмак ҳовуз, деб **билишидир**. Бунда фожеий қаҳрамон тилла балиқча, яъни биқиқ, ифлос муҳитга тушиб қолиб, асл табиатига зид иш қилган, энг муҳими шу аҳволга **кўниккан** одам фожиаси. «Мен» эса шу фожиага муносабатини билдираётир, баҳо бераётир, ўзида шоир идеалини ташиётир. Шу сабабли у тилла балиқчадан кўра юксакроқ, чуқурроқ фожиага дучор. Зеро, балиқча ўз фожиасини англамагани ҳолда, «мен» шу фожиани англаб, юракка яқин олиб алам чекаётир. Том маънодаги фожелик аслида шу. Аммо «мен» тилла балиқча ҳолатидан ташқарида, мустақил нуқтаи назар сифатида турибди.

Иккинчи парчада «мен»нинг ўзи алам қиладиган фожиани бевосита бошидан кечираётир. Образли қилиб айтганда, калтак «мен»нинг ўз бошида синаётир. У идеалидаги буюк мақсадларга етолмаганидан, энди балки ҳеч қачон етолмаслигидан фарёд чекаётир. Шеър конфликтининг иккинчи қутбида ёппа таларга одатланган қумурсқалар — истеъдодсиз нокаслар турибди. Бунда «мен»нинг мустақил, холис нуқтаи назари йўқ, унинг ўзи фожианинг ичида.

Бинобарин, икки шеърдаги «мен» миқдор ва сифат жиҳатидан ўзаро тенг эмас. «Тилла балиқча»даги «мен»нинг кўлами анча катта, айтилганидек, у шоир идеалига тенглашади. «Арслон чорлаганди...»даги «мен»да бундай катта кўлам йўқ.

Демак, иккала шеърдаги «алам қилар» бошқа-бошқа вазифани бажараётир ва «Тилла балиқча»даги «мен» — лирик қаҳрамон лирик персонаж — балиқчадан ўзини ажратиб, унга объектив баҳо бериш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолаётир. Шунинг учун «алам қилар» иборасининг замирида шоирнинг тилла балиқча «манфаатпарастлиги ва худбинлиги» устидан заҳархандаси эмас, балки бу ёвузлик ва разолат қурбонининг аянчли тақдирига **қайғуриш** (таъкид бизники — С. М.) ётади», деб ёзганида Я. Қосимов бир томондан ҳақ. Чиндан ҳам бу иборада заҳарханда ҳам, нафрат ҳам йўқ, мақолада жуда тўғри таъкидланганидек, «қурбонлар нафрат уйғотмайди». Лекин, «ёвузлик ва разолат қурбонининг аянчли тақдирига» фақат қайғуриш етмайди. Унда танқидчи талқинидагидек, тилла балиқча бутунлай оқланиб, ҳамма айбдан соқит бўларди. Тилла балиқча лойқа ҳовузга тушиб қолганига айбдор эмас, чунки уни бировлар «отдилар», — бу тўғри, аммо шу кунига кўнганига, ўз ҳолига бефарқ, ҳатто хурсандлиги учун (чунки энди кўлмак ҳовуз унинг учун дунёга тенг, бошқача қилиб айтганда, унинг дунёси — кўлмак ҳовуз) айбдор. Бу қисмат «аламли», аммо бу алам, Я. Қосимов ўйлаганидек тилла балиқчани тамомила оқлашга сабаб бўлолмайди.

Ҳамма айбни ташқаридан излаш, «тилла балиқчанинг шаънига ёғилган таънаю айбларни» шеърий конфликтнинг иккинчи қутби — тилла балиқчани шу кўйга солганларга ғазаб ва нафратни қаратиш осон. Чунки биз «оқ-оқ, қора-қора» тарзидаги кескин рангларга ўрганиб қолганмиз. Танқидчилар тилла балиқчани бутунлай қоралаган бўлсалар, Я. Қосимов гўё уларга қасдма-қасд бутунлай оқлайди. Аслида, у бутунлай нафратга ёки бутунлай оқлашга муносиб ҳам, муҳтож ҳам эмас. Бу балиқ тилламми, тилла эмасми, айблими, айбсизми, энди бари бир — у кўлмак ҳовузнинг мулкига айланди, энг даҳшатлиси, кўлмак ҳовуз ҳам балиқчанинг мулкига айланди. Шу кунига кўнди, бошқача бўлиши мумкинлигини, кенг уммонлар борлигини унутди. У — айбсиз айбдор. Унинг фожиаси ҳам, уни туғдирган давр фожиаси ҳам шунда.

Абдулла Орипов адабиётшунос Бахтиёр Назаров билан суҳбатида «Тилла балиқча» шеърига тўхталиб, дейди: «Одамга алам қиладиган жойи шуки, балиқча бор дунёни ўзи яшаётган сассиқ ҳовуздан иборат деб билади. Ҳолбуки, дунё — сассиқ ҳовуз эмас, анча каттакон, гўзал, мўъжизакор бир олам. Лекин шу балиқни сассиқ ҳовузга келтириб ташлайдилар, бунга балиқ айбдор эмас. Нима қилсин, тилла балиқнинг айби йўқ бунда. Ҳовуз шундай бир суви айниган ҳовуз экан, унинг ичидаги балиқ, у тилламми, дурми, илоҳий балиқми, Пушкиннинг ўша мўъжизакор олтин балиғи бўладими, шунга тушгандан кейин нима бўлади, бошқа ер юзини кўрмагандан кейин дунё шу экан, дейди-да».

Кўлмак ҳовуз жамиятимиз 70-йилларда гирифтор бўлган турғунлик даврига ажиб рамз эмасми? Ана шу истеъдодлар кўлмак ҳовуз билан иттифоққа киришиб, турғунлик замонининг «қаҳрамонларига» айландиларки, бу эндиликда кўпчиликка аён.

Яшар Қосимов бу фикрини исботлашда тарихий-типологик қиёс йўлидан бориб, шоирнинг 60-йиллар шеъриятидаги тилла балиқча образига «тақдирдош» бўлган образларни санайди: Булоқ, Гиёҳ, Дорбоз. Тилла балиқча билан мазкур образлар орасида муайян боғлиқлик, муштарак томонлар борлиги тайин. Аммо муштарак томонлар бу образларнинг фақат ўзигагина хос бўлган жиҳатлар мавжудлигини рад этмайди, ҳал қилувчи момент айни шулар эканлигини эсдан чиқармаслик лозим. Тарихий-типологик йўлнинг ожизлиги ҳам айни бадиий асарлар, конкрет образларнинг специфик ўзига хослигига етарли эътибор бермасликда кўринади.

Танқидчи 60-йиллар шеърияти контекстида текширгани сабабли шеърнинг бадиий мазмунига шоирнинг шу давр шеъриятига узвий боғлиқ ҳолда қарайди. Бу бир жиҳатдан тўғри. Аммо шеър яратилган давр чегараларида қолиб кетса, музей экспонати каби ўша даврдан бир ёдгор бўлиб, ёлғиз тарихий қимматга эга бўлади, холос. Ҳақиқий шеърлар бадиий қиммати билан ҳақиқий. Бунда бош мезон шеър ўз давридан узилиб чиқиб, умуминсоний ва мангу аҳамият касб этишидир.

Буюк адабиётшунос олим М. Бахтин кашфиётларидан бири «улкан вақт», яъни ҳақиқий бадиий асар ўз даври ва ундан кейинги замонлар — «улкан вақт»да ўз таъсир кучини сақлаб қолиши ҳақда. Том маънодаги бадиий обидаларгина «улкан вақт»га ўтиб, яшаб қолади. Ўз даври учунгина қимматга эга бўлиб, сўнг аҳамиятини йўқотган асарлар ўз даврида (Бахтин буни «кичик вақт» деб атайди) қолиб кетади. Ёзилганига чорак аср бўлса-да, шу кунда ҳам баҳсга сабаб бўлаётган, қайта қуриш замонида айрича аҳамият касб этган «Тилла балиқча» «улкан вақт»да яшай бошлади, дейиш мумкин.

МАЪЛУМКИ, ҲАР бир образнинг ўз ички мантиғи бўлади. Бу мантиқ образ дунёга келиш жараёнида, айниқса, яратилиб, элга тақдим этилгандан кейин ўз ижодкорининг ҳам ҳукмига бўйсунмаслиги мумкин. Чунки энди у ўз тақдирига эга бўлиб, ўз ҳаётини яшай бошлайди. А. Орипов юқорида эслатилган суҳбатда шеър ҳақида яна шундай дейди: «Мен бу шеърни ёзганда Ўзбекистонни ҳам, Ўрта Осиёни ҳам ҳеч қачон кўзда тутган эмасман. Бу шеърни ҳар қандай мамлакатда, ҳар қандай тузумда яшайдиган шоир ҳам ёзиши мумкин. Бундай шеър ҳозир эмас, икки юз йил бурун ҳам ёзилган бўлиши мумкин».

Бадиий образни турлича талқин қилиш имконияти кўп, аммо чексиз эмас. Чунки талқин тўғри бўлса, ҳақиқатни топишга чин дилдан интилса, албатта маълум қонуниятга бўйсунади.

Чунончи, Матёқуб Қўшжонов фикрича: «Ахир дунёни фақат ўзининг тор, буруқсаган дунёқараши орқали кўрадиган, баъзан фақат ўз шахсий манфаати нуқтаи назаридан ҳаётга муносабатда бўладиган, ўзини эр билиб, ҳаётда «шерлар» борлигини тасаввур қила олмайдиган тилла балиқ-сифат худбинлар бор-ку, ҳаётда!». Яшар Қосимов фикрича эса: «Шеърдаги бирор мисра ёки сўзда ҳам тилла балиқчага нисбатан салбий муносабат сезилмайди. Балки ҳар сатрда, ҳар битта сўзда унинг аламли қисматидан афсусланиш бор. Айниқса, бу мўъжаз ва ғамгин қиссанинг сўнгги икки мисраси туганмас бир алам билан ёнади». Агар диққат билан қаралса, бир-бирини рад этувчи мазкур икки фикрни бирлаштирадиган бир нуқта бор: мунаққидлар шеър ғоясини **шоирнинг тилла балиқчага муносабатидан** излашади, фақат бирида шоир ундан нафратланади, иккинчисида аянчли тақдиридан қайғуради.

Бизнингча, шеърнинг ғоясини «мен» — шоирнинг тилла балиқчага муносабатидан эмас, балки «мен»нинг тилла балиқча **дунёни бир кўлмак ҳовуз деб билишига** муносабатидан қидирмоқ керак. Алам қиладиган нарса ҳам аслида — шу.

Шеърда шубҳасиз тилла балиқчанинг фожиаси бор, аммо бу фожиа ўзидан каттароқ фожиани бошлаб келади. Асарда эзгу, олий мақсадлар фожиаси акс этган. Эзгулик, олий мақсадлар ташувчиси бўлиши лозим бўлган одамлар (балиқча оддий эмас, тилла балиқча, шу жойда Я. Қосимовнинг «тилла» ва «лойқа» эпитетларига урғу бериши ўринли) ифлос муҳитга тушиб қолса-ю, ш умуҳитни тан олса, у билан бирикиб кетса, бундан оғир яна нима бор? «Одамга алам қиладиган жойи шуки, балиқча бор дунёни ўзи яшаётган, сассиқ ҳовуздан иборат, деб билади. Ҳолбуки, дунё — сассиқ ҳовуз эмас, анча каттакон, гўзал, мўъжизакор бир олам» (А. Орипов).

«Тилла балиқча» ва «лойқа ҳовузча» ўртасидаги конфликтга келсак, улар орасида қайсидир даражада зиддият бор, аммо тилла балиқчанинг енгилиши — кўлмак ҳовуз унинг дунёсига айланиши билан зиддият тугайди ва худди шу ердан ҳақиқий зиддият: олий мақсадлар, идеал билан ифлос муҳитга кўникиб, унга ем бўлганлар дунёси орасидаги асрий зиддият бошланади.

Бу осон ҳал бўладиган зиддият эмасди. У охир-оқибатда турғунлик деб аталаётган ва жамиятнинг юксак идеалларини зир қақшатган фожиаларни бошлаб келди. Бу ялпи фожиа эди — тилла балиқчанинг ҳам, сохтакор муҳитнинг ҳам, лирик «мен» — шоирнинг ҳам, қисқаси, ҳамманинг кулфати эди.

Дангалчи шоир Ярослав Смеляковнинг: «Тилла балиқча учун калтак еган Абдулла Орипов сенмисан? Ундан кўра кит ҳақида ёзиб калтак есанг бўлмасмиди?!» — деган ҳазили тагида катта бир ҳақиқат ётади. Шоир кит ҳақида ёзолмасди, чунки лойқа ҳовузчага кит сиғмасди, сиққан тақдирда ҳам кит балиқчага айланар, тилла балиқчани тиллалиги қолмагани сингари китнинг ҳам китлиги қолмасди. Турғунлик жамиятида қанчадан-қанча потенциал китлар балиқчага айландики, бу ҳақда фақат тахмин юритиш мумкин.

МЕН УШБУ МАҚОЛАНИ Я. Қосимовнинг талқинини чиппакка чиқариш учун ёзмадим. Адолат билан айтганда, мақола пишиқ ва пухта ёзилган. Асосийси, у кишида фикр қўзғайди. Мақола шеърни янада теранроқ тушунишга хизмат қилади. Нильс Бор айтганидек, «одми ҳақиқатнинг муқобили — ёлғондир, теран ҳақиқатнинг муқобили эса янада теранроқ ҳақиқат».

Биз шеър ҳақида сўнгги ҳақиқатга даъвогар эмасмиз, айтилган фикр-мулоҳазалар ушбу шеърни янада чуқур, объектив тушунилишига кўмаклашса, шунинг ўзи етарли. Зеро, ҳақиқат зинапоялардан иборат бўлиб, қадам-бақадам юқорига, янада теран ҳақиқат томон интилиш жараёнидан иборатдир.

ТАНҚИД ВА ОШКОРАЛИК

БИЗ ҲАР ХИЛ фикрлар, қарашлар даврида яшай бошладик ва бундай шароитга аста-секин кўникиб бораяпмиз. Албатта, фикрлар, мулоҳазаларнинг хилма-хиллиги шунчаки навбатдаги босқич, жамиятнинг бир ҳолатдан бошқа бир ҳолатга ўтиши холос, деб қараш тўғри эмас. Фикрлар турли-туманлиги, албатта, оқибатда ҳаракатларнинг бир маромдаги йўсинини ўзгартиради. Ва бу жамиятнинг янги сифат босқичларига замин яратади. Бу вазиятда санъат ва адабиётда қайта англаш, мерос ва замонавий адабиётга муносабатда тубдан ўзгариш бошланади. Биз айни пайтда ана шу янги маданий-бадиий давр бўсағасидамиз.

Газетамизда эълон қилинган яқин ўтмишдаги адабий-бадиий ҳодисалар атрофидаги мунозарали мақолаларни назарда тутиб, тошкентлик Б. Саидов шундай ёзади: «Газетанинг учинчи саҳифаси нуқул тортишувлардан иборат. Ахир, ижод эгаларига бундай тортишиш уят эмасми?...». Бошқа бир газетхон эса кейинги ойларда адабиётшунослик, танқид саҳифасида мунозарали мақолалар берилмаётгани, «Баҳс» тўхтаб қолганини афсусланиб қайд этади: «Нима, танқидчилар «жанжал»ли масалаларни ҳал қилиб бўлишдими?»

Сизга маълумки, газетхон «жанжал»ли масалалар, деганда таниқли адабиётшунос олим Матёқуб Қўшжонов билан ёзувчи Иброҳим Раҳимнинг газетамизда эълон қилинган мақолаларини ҳам кўзда тутган. Дарвоқе, адабиётимиз ривожига хизматлари сингган ҳар иккала адибнинг чиқишларини кутилган «жанжал» деб қараш керак. Уларнинг фикрларидаги иқрор ҳам, инкор ҳам адабиётимизда турғунлик йиллари мобайнида йиғилиб қолган дилдаги гапларнинг ошкора ифодаси. Ҳар бир адабиёт мухлиси ўз тушунчаси, савиясидан келиб чиқиб, улардан қайси бирларининг мулоҳазаларини ўринли, деб топиши табиий ҳол. Бундай ошкора мулоқотларда бадиий жараённинг ютуқ ва камчиликлари, уларнинг сабаб ва оқибатлари нисбатан ойдинлашади, келажакдаги ижодий ишларда муайян ижобий самараси бўлади. Газета бу каби «жанжал»ли мақолаларни эълон қилишда ана шу мақсадни кўзда тутади, холос. Биз хазораспник М. Матризаев, шаҳрихонлик А. Кийикбоев, чустлик Р. Қодирхонов, Усмон Юсупов районидан Т. Бойназаров, тошкентлик Н. Лутфуллаев ва бошқа газетхонлар мактубларини ўқиб, шундай хулосага келдик. Яна шуни айтиш лозимки, газета бадиий ижод масалалари борасидаги ҳар қандай мунозарага қатъий, бир томонни ёқлаган ҳукм чиқаришни лозим кўрмайди.

Бу масалалар атрофида жамоатчиликда фикр уйғотиш, кишиларнинг бадиий-эстетик қадриятларга қизиқишини кучайтириш, ижод ва ижтимоий ҳаёт муаммолари устида бош қотиришга жалб этиш — бизнинг кўзлаган ниятимиз шулар. Албатта, ҳар қандай мураккаб масалани ўзаро диалог — дилдан қурилган самимий суҳбат воситасида ҳал этиш ҳам мумкин. Начора, бундай мулоқот усули, айниқса, ҳозиргидай шафқатсиз ошкоралик даврида бадиий зиёлилардан юксак маданий, илмий-бадиий савияни талаб қилади. Эътибор қилган бўлсангиз, мунозаранинг негизини адабиётнинг туб муаммоларидан кўра кўпроқ бадииятга алоқаси жуда кам асарлар ва мақолалар — муаллифларнинг турғунлик давридаги ижтимоий ҳаракат ва маслакларини акс эттирган нуқталар ташкил этди. Миллий адабиётимизнинг кейинги ўн йиллардаги умумий мавқейига назар ташласак, ҳамма нарсага ижтимоий нуқтаи назардан қараш, адабиётга ҳатто хўжалик манфаатларидан келиб чиқиб муносабатда бўлишга мажбур этиш ва шундай кўрсатмалар натижаси кучайиб кетганини кузатамиз. Бу эндиликда қатъий сарҳисоблар талабини қўяётирки, бадиий тасвирда воқеликка, инсонга ҳар қандай сиёсий, ижтимоий «тўн кийгизишлар», шундай талқинни талаб қилишлар, ижод аҳлини бирор-бир мафкура қўрасига қараб ҳайдашлар адабиёт доирасидан ташқарида қолиши керак.

Танқидчиликка бағишланган баҳс газетхонларда катта қизиқиш уйғотгани бўлимга келаётган мақолалар, турли-туман мулоҳазалар баён қилинган мактублардан аниқ кўринади. Навбаҳор районидаги 16-ўрта мактаб директори А. Шодиев мақоласига «Адабиётда ҳам ошкоралик бўлсин», деб сарлавҳа қўйган. Мақоладан муаллифнинг адабий жараёндан анчагина хабардорлиги сезилиб турибди: «Адабиётшунослик ва танқидда адолатли ошкоралик бўлишини узоқ йиллар интизорлик билан кутиб келдим. Адабий-бадиий мақолаларни, тадқиқотларни қолдирмай ўқидим ва ҳамма вақт қониқиш ҳосил қилганим йўқ. О. Шарафиддинов, Н. Худойбергановнинг айрим мақолаларидаги кескин хулосаларни ҳисобга олмаганда, шу соҳанинг бошқа мутахассисларининг мақолалари ҳушёрлик ва усталик билан ёзилар эдики, китобхонлар истеъдодли мунаққидлардан унчалик хафа бўлмасдилар ва уларни ҳозир ҳам жуда ҳурмат қиладилар. Бу нарса адабиётимизда сифат пасайиб, асарлар сон жиҳатдан кўпайиб кетишига сабаб бўлди». А. Шодиев мулоҳазаларидаги эътиборли жиҳат шундаки, адабиётнинг савияси унинг кенг китобхонлар оммасига тўғри тарғиб қилинишига ҳам боғлиқ. Ортиқча берилган баҳо муайян қизиқиш уйғотиши ва кишилар дидининг ўтмаслашиб, уларни ўртамиёна адабиёт мухлисларига айланиб қолишларига олиб келиши табиий. Бу аён ҳақиқатнинг узоқ қишлоқдаги китобхон томонидан эътироф этилиши қувонарли ҳол.

МАЪЛУМКИ, «Баҳс» рубрикасида берилган материалларда адабий мерос ва унга муносабат масаласига ҳам кенг ўрин ажратаяпмиз. Меросга тўғри муносабатда бўлиш ғоят зарурлиги қайта-қайта таъкидланган кўплаб акс-садолар орасида Шўрчи шаҳридан М. Бобомуродовнинг куюниб ёзган дил сўзлари шундай: «Мен не-не машаққатлар билан араб алифбосини ўрганиб, Аҳмад Яссавий, Ҳувайдо, Сўфи Оллоёр, Машраб каби юз йиллардан буён халқимиз орасида жуда машҳур бўлган шоирларнинг девонларини ўқиб чиқдим. Хўш, шу билан мен художўй ёки диндор бўлиб қолдимми? Асло! Коммунистлигимча қолдим, халқимизнинг ўтмиш бадиий мероси, ўша шоирларнинг бадиий маҳорати, дарди, ҳасрати ҳақида қайтага кўпроқ билимга эга бўлдимку! Бу шоирларнинг асарларини халқимиз ҳамон эъзозлайди, кўзларига суртиб тавоф қилади. Ювуқсиз қўл билан ушламайди уларни. Хўш, бунинг нимаси ёмон? Чинакам сўз санъатига бўлган эҳтиром шу эмасми, ахир?! Ҳозирги кўпчилик шоирларнинг шеърий мажмуалари дўконларда, кутубхоналарда чанг босиб ётган бир пайтда Аҳмад Яссавий, Сўфи Оллоёр, Машраб, Ҳувайдонинг девонларини бир от ёки катта пул эвазига сотиб олиб, ўқиётган кишилар орамизда юзлаб топилади». Газетхон жуда тўғри таъкидлаганидек, кейинги йилларга келиб кишиларимиз ота-боболаримизнинг бир жойга тўпланиб, тонготар маҳалгача «шоҳнома»хонлик, яссавийхонлик, машрабхонлик, оллоёрхонлик қилишларидек эзгу гурунгларини унутиб қўйишмоқда. Бундай амри-маъруф оқшомлари юртдошларимиз юрагига қанчалик эзгулик, ҳаётсеварлик, одамийлик ҳислари бағишлаган... Афсуски, бир неча авлод ўз адабий меросининг катта қисмидан бебаҳра қолди. Ҳануз Навоий ижодиётини ҳатто қайчилаб нашр этиш, Яссавий ва бошқаларнинг меросига ётсираб қараш давом этмоқда. Тошкентдан М. Қаршибоев, Ургутдан Э. Мирзаев, Самарқанд районидан Ю. Бозоров, Бахмалдан С. Мамиров ва бошқалар шу ҳақда куюниб ёзадилар. Қўлимизда, бундай мактублар анчагина. Биз қуйида уларнинг айримларидан парчалар келтирамиз, шояд энди тегишли идоралар халқ овозига эътибор қилар, деб умид қиламиз. Андижон районидаги 3-ўрта мактабнинг кекса ўқитувчиси И. Алиев: «Яқинда Алишер Навоийнинг «Ҳайрат ул-аброр» достонининг насрий матнини китоб ҳолида қўлга олдик. Достоннинг кириш қисми йўқ, XII бобдан бошланган. «Биринчи, иккинчи мақолот ва бошқа баъзи боблар диний мазмунда бўлиб, ижтимоий аҳамияти кам бўлгани учун ушбу нашрдан тушириб қолдирилди», деб изоҳ берилибди. 1974 йилги нашрда ҳам шу қисмлар тушириб қолдирилган эди. Навоий асарларига бундай номақбул муносабат қачонгача давом этади?! Бундай чала нашрларга барҳам берилсин!».

Тошкентлик М. Солиҳова: «Биз «Шоҳнома»нинг насрий баёни китоб қилиб чиқарилишини ва улуғ бобомиз Берунийнинг «Ҳиндистон» китоби кўпроқ чоп этилишини илтимос қиламиз».

Андижон медицина институти бўлим бошлиғи Т. Асранбоев, доцент О. Тўхтасинов: «Биз А. С. Пушкиннинг Н. Гончаровага ёзган хатини чет элдан бир миллион долларга сотиб олинганини ўқидик. (Аргументы и факты», 1989, 10-сон). Маблағ халқаро бадиий асарлар аукционидан тушган пулдан олинган. Рус биродарларимиздан ўрнак олсак бўлмайдими? Бизнинг бобокалонларимиз яратган дурдоналар хорижий кутубхоналарнинг кўрки ва фахри бўлиб турибди. Бу нодир асарларни сотиб олиш у ёқда турсин, балки мутахассислар бориб, ўрганиб, халқимизни бебаҳо бойликлардан баҳраманд қилишга ҳам урнимаяптилар».

«Газетанинг шу йил 20 январь сонида берилган Раҳимбой Жуманиёзовнинг «Ёзувимиз тарихидан» сарлавҳали мақоласини қайта-қайта ўқидим, — деб ёзади ўз оила аъзолари номидан мактуб йўллаган Ойбек (фамилиясини қайд этмаган). — Наҳотки, дедим ўзимга ўзим, хайрият! Офарин! Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, шундай мақолани 10 йил, 15 йил кутгандик. Раҳмат сизга Раҳимбой!». Ушбу мақола ҳақида шундай миннатдорчилик туйғулари, истак ва таклифларни баён қилган ургутлик Х. Комилов, хўжаободлик (Андижон области) Р. Зоҳидова ва бошқа газетхонларнинг ҳаяжонини, севинчини тушуниш мумкин. Халқнинг тили учида, юрагида қалқиб турган орзу-истаклар, ўз она тили, узоқ йиллар қадр топмаган қадриятлари, ҳеч бир сабабсиз, уларнинг ҳам бошини эгик қилиб, руҳини тушириб, маъюс торттириб қўйган эди-да. Мактубларни ўқиганда улардаги қайноқ нафасни, ўз қадрига улкан қайғуриш туйғусининг тириклигини ҳис этиб, беихтиёр қувонасан, киши. Юртдошларимиз қалбидаги ўз тили, ўтмиши, меросига боқий инон-эътиқоднинг юксак сақлангани миллий нигилизмнинг ҳар қандай муз харсангларини эритиб юборишга қодирлигига ишончинг ортади.

Республикамизда китобхонлар эҳтиёжини ўрганиш билан ҳеч ким қизиқмайди, деб ёзади Чортоқ шаҳридан С. Мусабоев. Масалан, «Бобурнома», «Абдулланома», «Шажараи турк», «Тиб қонунлари» каби кўплаб дурдоналарни қайта нашр этиш ҳам нашриётларга, ҳам халқ маънавиятига катта фойда бўлиб қўшиларди. Насавийнинг Жалолиддин Мангуберди ҳақидаги китоби Бокуда нашр этилган. Ўзбек халқидан чиққан баҳодирни қардош озарбойжон халқи қизиқиш билан ўрганаётган бир пайтда биз тузукроқ манбага ҳам эга эмасмиз. Эндиликда лоақал профессор З. Бунёдовнинг «Хоразмшоҳлар-Ануштегинлар давлати» асарини таржима қилиб, чоп этишимиз керак, деб ёзади газетхон. С. Мусаевнинг ушбу таклифи ҳам эътиборга лойиқ, деб ўйлаймиз: «Республикамиз китоб дўконларига туркий тилларда гаплашадиган қардош халқлар адабиётлари намуналари сотишга чиқарилса соз бўларди. Қозоқча, озарбойжонча, қирғизча, туркманча, қорақалпоқча, татарча китобларни кўпчилик бироз тайёргарлик билан ўқиб кетади. Бундан ташқари, арабча, форсча таржималарни факсимильеси билан бирга босишга эътибор кучайтирилса, шу тилларни ўрганаётган студентлар, адабиётчилар ва барча адабий мерос ихлосмандлари тайёр қўлланмалар билан таъминланардилар».

Бу каби аниқ таклиф, истаклар битилган мактублар жуда кўп. Биз уларнинг айримларида баён этилган мулоҳазаларга қисқача тўхтадик, холос. Муштарийларимиз адабий мерос билан боғлиқ мақолаларга кўпроқ ўрин ажратишимизни, ҳали чоп этилмаган манбалардан парчалар эълон қилишимизни, айниқса, бой меросимизни нашр этиш аҳволи ҳақида маълумот беришимизни истаб ёзаётирлар. Биз кейинги ишларимизда уларнинг эҳтиёжларини имконимиз даражасида ҳисобга олишга уринамиз.

БЎЛИМГА КЕЛГАН йигирмадан ортиқ тақриз жанрига доир материал билан танишиб чиқдик. Маълумки, бу жанрда ёзиш анча маҳоратталаб, қийин иш. Қўлимиздаги тақризлар эса шеърий ва насрий асарларга юзаки ёндашиш, ўта умумий тарзда мулоҳаза юритиш каби нуқсонлардан холи эмас. Жумладан, Р. Жунайдуллаева (Тошкент), Т. Тугалов (Самарқанд), Ғ. Расулов (Чуст), З. Нажмиддинов (Андижон) ва бошқа газетхонларнинг тақризлари ҳавас йўлида ёзилган машқлардан нарига ўтмаган. Уларнинг шахсий таассуротлари газета-журналлар, танқидий китоблардан ўқиб ўзлаштиришган терминлар, иборалар тагида қолиб кетган, илмийлаштиришга зўраки уринишлари натижасиз қолган.

Биз ҳар доим кўп минг сонли газетхонларимизнинг талаб ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда иш тутишга ҳаракат қиламиз. Зеро, газета ва газетхон — муштарак мақсадлар йўлида бораётган, ошкораликка амал қилувчи самимий ҳамсуҳбатлардир.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

Синов дамлари. С. МАҲКАМОВ суратга олган.

ЁШЛАР ОВОЗИ

Каромат ДЎСТМАТОВА

●

Она!
Турмуш қуриш нима дегани
ва нима дегани рўзғор тебратмоқ?!
Бу еган емишим кимнинг егани,
Қусаман дейман-у қусолмам бироқ.
Турмуш йўлларида мевали дарахт
Баланд, жуда баланд бўлиб ўсаркан.
Шоти йўқ, шотиси йўқ дунё карахт,
Очсан-у, йўлингни йўлбарс тўсаркан.
Ҳаҳ, нодон йўлбарслар, ношуд йўлбарслар,
Кун-оғам куш бўлиб сайрашин билмас.
Қорнини чангаллаб кулар нокаслар,
Тун-оғам қиличин қайрашин билмас.
Она!
Умрдошлик нима дегани
ва нима дегани бешик тебратмоқ?!
Бу кийган кўйлагим кимнинг кўйлаги,
Ўзимники йўқми бундан янгироқ?
Она!
Гуноҳ нима, савоб нимадир
Тирноғимнинг юзи кўкариб кетди.
Она,
Жазо нима, кушойиш надир,
Ким бошдан дўппимни кўтариб кетди.

Она!
Эркак дейсиз, эркак ким ўзи,
Нега мен дунёда дунё кўрмадим?
Эркак?.. эркакларнинг биттамиш сўзи
Аммо буғдой пишди, нега ўрмадим?
Она!
Қалдирғочлар бешик билмасми,
Мушукка боласин олдириб қўйди.
Энди қалдирғочдан фарқим бўлмасми
Ким менга бўш бешик келтириб қўйди?!
Она!
Турмуш қуриш нима дегани
ва нима дегани умр тикламоқ.
Бу қандай маъни-ю, қандай ҳадисдир
Унутилган юкни яна юкламоқ?!

●

Бу сафар кўрмади гўшанга юзин,
Фақат бир тушида кўргандай бўлди.
Келинчак ташлади сиртмоқ «тул» сўзин,
Аввалги уйида юргандай бўлди.
Мана, эшиклари икки табақа,
Мана, деразалар ойнаванд бари.
Кўрпалар бўлинган тенг икки ёққа,
Столу стулу ва диванлари.
Нарсалар ўхшайди бири-бирига
Ҳаттоки ўхшайди вазифалари.
Нечун ўхшамайди бири-бирига,
Инсон қалб ватанин манзаралари.
...Бехос тушиб кетса ойнинг тароғи
Кимки кўрган бўлса, топай демайди.
Дарёнинг хокисор, ҳилми қирғоғин
Ғамгусор лаб билан ўпай демайди.
Нечун фотиҳага қўл очдинг тақдир,
Қўлингдаги недир узукми, тошми?
Жимлик... жимлик... жимлик ҳам таҳқир
Кўзингдаги недир нурми, кўзёшми?
Хуйдор кунлар ўтди, хундор кунлар ҳам,
Энди бир фақирнинг қаҳрин кечиргин.
Олов тунлар ўтди, холдор тунлар ҳам,
Энди бир булоқнинг руҳин кечиргин.
Кечиргин, яшашни мана шундай деб:
Кўча ўйинини қўймаган бола.
Тушунгин яшашни мана бундай деб:
Ота дийдорига тўймаган бола!
Дунёда нима кўп, баҳоналар кўп,
Сен-мендай адашган девоналар кўп.
Нодоннинг оғзидан шафқат-нон кутиб,
Ҳали қавм топмаган бегоналар кўп.
Гулхан ёнаверар, лек иссиғи йўқ,
Қорлар ёғаверар, лек совуғи йўқ.
Биз қурган иморат нечук омонат,
Ҳатто чумолига ҳам қизиғи йўқ.

Тоғдан зилол сувлар оқди, ичмадик,
Сайхун тунда чироқ ёқди, кечмадик.
Ғафлат занжирлари билакларида
Толе нажот кутиб боқди, ечмадик
Инсонда бир куч бор жой тополмайди,
Мутелик айби бор ҳеч ёполмайди.
Биргина асраган ити ҳам ювош,
Ҳатто ёғий келса ҳам қополмайди.
Биз асли даврнинг тилмочларимиз,
Огоҳ оқаётган ирмоқларимиз.
Дунёнинг бўйнида ярақлаб туриб —
Чандиғин бекитган мунчоқларимиз...
Дунёда нима кўп: баҳоналар кўп...

Зебо МИРЗАЕВА

●

Қайтасан ташландиқ ғам даргоҳига...
Серҳавас қўллардан ичаркансан май
ва очкўз лабларнинг бўш қадаҳига
Эҳтирос жомидан қуйиб пайдар-пай,
Ечилиб бораркан қўлларинг тинсиз,
Бу тийиқсиз Ишқнинг ўт баданида

Қочаман
 жаннатдан қочган телбадай
Хўрлик ва кўрликнинг бу ватанидан...
Қочаман,
 фараҳбахш кунларинг умрим
Ҳўплаб бораверар кундай ёришиб.
Қочаман...
 соядай беиз, беисм,
Тупроқдай тўкилиб, нурдай қоришиб...
Қочаман...
 Ишқдан қарз олган жонимни
То ишқ қўлларига тутарканман жим.
Бўм-бўш эшигингдан бир кун сўроқлаб
Руҳим кириб борар:
«Сени соғиндим!»
Сени соғиндим мен ғамгин, афтода;
Ғамбода қалбидан севги сўролган,
Танини заҳармарг тупроққа тўшаб
Ажал лабларидан фарзанд кўролган;
Қарғалган вужудин тунларга бериб,
Оёқлар остида сарсон қотган из,
Руҳидан минг бора айрилиб, ўлиб,
Мингида ҳам телба туғилган бир қиз,
Сени соғиндим...

Сен — нурдан кўзи кўр,
Осий муҳаббатнинг гумроҳ бандаси
Қайтасан...
 бошингда мен ёғдирган шўр
ва... эгнингда ўша ғурур жандаси...
— Қайтдингми? — сўрайман ўрнимдан туриб,
Қара, хор вужудим қамаган лаҳат,
Қара, бу кулбамнинг йўқдир эшиги...
Кирмоққа сен ҳақдан сўра ижозат.
Қара, кўзларимда унди майсалар,
Эй, ғамдийда,
Эй, домани лой,
Қарагин... қовушиб боряпман тунга
Томиримдан оқиб ўта бошлар Ой.

●

Энди кеч —
 Уфқида тунлар йиғлайдир,
Хазон йўлларига туташ йўлимнинг.
Энди кеч...
Юлдузлар «оҳ»лар ургайдир,
Қаноти куяди ҳур хаёлимнинг...

Энди кеч...
 Кўзимнинг олгун шабнами
Лабингда титрамас...
Билдим, эвоҳ, билдим, эҳ, нега билдим,
Сенга таскин керак...
 Мен эмас!..
Энди кеч. Мен — ғайри шунчаки, ғайри,
Кетдим. Хуш қол мовий тунлар фаслида.
Ишқ — карамнинг осий бандага хайри,
Ишқ — бу дорга ўзни осмоқ аслида.
Энди кеч...
Биларсан, менингдай пурғам,
Узун умринг учун беҳуда ва ҳеч.
Кечангдан кечмассан,
Хаёлингдан ҳам,
Азобинг, гуноҳинг —
Мендан
Энди кеч!
Энди кеч... энди кеч... энди кеч...

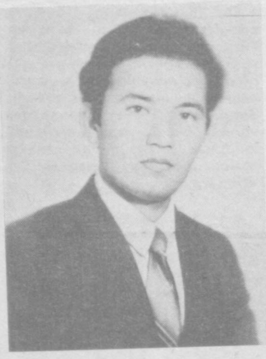

Тўлқинжон РАҲИМОВ

ТАРБИЯ

Кўп эртак эшитгандим,
Сўйлаб берарди бувим.
Ҳамид ОЛИМЖОН

...Қаттиқ кишнаётир учқур тулпори,
Олис сафарларга шайланар ботир.
Жазосин олгунча ёмоннинг бори,
Шарт бўлса, дунёни айланар ботир.
Баҳодир тулпори муҳрлаб кетган
Борса келмас йўллар оқ йўл бўлади.
Девлар, ёсуманлар ўғирлаб кетган
Қизлар ботир билан қайтиб келади.
Боғи эрамларнинг париларига
Ботирлар кўксига бош қўйиш армон.
Мардлари кўп элнинг қариларига
Келгинди бойвачча беролмас фармон...
Болалар бошини силаб момолар
Айтганда афсона, эртакларини,
Кўзларини қисиб, имлар самолар
Шу элнинг бўлгуси эркакларини.

ТОШДАГИ ЁЗУВ

Майли, дегил мени тошюрак...
Жой топай-да ушбу сўзингга,
Яширайин юрак тошининг
Чақмоқлардан қолган изига.
Майли, дегил мени тошюрак,
Туманлардай қўнсин аламлар.
Фақат тонгга ишонмагил сен,
Кўз ёшларим эмас шабнамлар.

УМР

Филдек қомати бор,
Хўкиздек кучи бор дейишар уни.
Чумолидек тиним билмайди,
Эшакдай ишлаш билан
Ўтади куни.
Сўнгра итдек чарчар,
Тунлар қайтиб беришар кучин.
У билолмас, қачон пайт келар
Бир одамдек яшамоқ учун.

ГАЗЕТАМИЗДА БИРИНЧИ МАРТА

Ҳулкар Норқобилова газетамизда ҳикояси эълон қилинаётган энг ёш ижодкор. У Қарши шаҳридаги «Октябрь 60 йиллиги» номидаги ўрта мактабнинг 9-синфига энди қадам қўяди. Лекин «Дард» унинг бадиий ижод билан жиддий шуғулланаётганини, область Пионерлар саройи қошидаги қашқадарёлик ёш шоир Амир Худойбердиев раҳбарлик қилаётган «Нилуфар» адабий тўгарагининг фаолларидан бири эканлигини кўрсатади.

...Ҳашарга чиққан ўқувчилар устига заҳар сепаётган учувчи. Пахта даласида адашиб, ундан чиқиб кетолмаган бола. Экологик бузилишлар, табиат устидан зуғумлар ва бу аёвсиз фожиалар олдида дилгир қолган ёш йигит изтироблари... Ҳикояни ҳар жиҳатдан тўкис дейиш қийиндир. Лекин ёш қаламкашнинг дардлари ишонамизки сизга ҳам юқади.

Булоқ кўз очмоқда. У доимий оқадими, ёки... Бу энди ёш қаламкашнинг ўзига боғлиқ.

ҲУЛКАР

ДАРД

ҲИКОЯ

ДАЙДИ ШАМОЛ ниҳоят тинди. Деразадан мўралаётган қуёшнинг хира шуъласи унинг чанг ўтирган раҳларига тушар, унга сайин чанг гардлари ҳавода учиб, кўрганнинг ғашини келтирар эди. Саратоннинг бемаврид гармселидан ҳамма жойда «из» қолганди.

Жасур даволанаётган палата коридор охирида бўлганидан бир қадар сокин эди. Хонада яна бир бемор ётарди. Жасур шеригига зимдан назар ташлади. У аллақачон оғзи очиқ ҳолда қотиб ухлар, ҳар замонда хуррак тортиб қўярди. У бундан атиги ярим соатча илгари бўлиб ўтган суҳбатни эслаб, мийиғида кулиб қўйди. Ўзини тутишидан шу пайтгача касалхонани кўрмаганга ўхшайди. Майли, бу ерга ҳеч ҳам келгулик қилмасин. Бировга яхши тилак билдирган маъқул. Айниқса, касал пайтингда. Жасур қўлидаги «ён дафтар»часини ёстиғи тагига тиқиб қўяркан, ўзининг ўн йилдан ортиқ умри касалхонада ўтганини эслаб, хўрлиги келди. Аммо хаёли дарров чалғиди. Қўшни хонада аллаким радио қўйди. Қувноқ куй янгради. Йигит қулоғини тутди. Сўнг музика жўрлигида болаларнинг овозлари эшитилди.

Биз ҳам кичик пахтакор,
Пахтакорга мададкор...

Каравот симлари оғир ғижирлади. Йигит афтини бурииштирганча ўрнига жойлашиброқ ётар экан, кўкрак қафасида кучли оғриқ бошланди. Беҳол кўзини юмди. У ўз дарди билан бўлиб эшикдан ҳамшира қизнинг кириб келгани-ю, тумба устига шприцлар солинган тунука қутини қўйганини сезмади. Бироздан сўнг кўзини очиб, қаршисидаги нотаниш ҳамшира қизга азбаройи қизиқиш билан назар ташлади. Ҳамширанинг кўзи қалам билан дафтарга тушди-ю, кулча юзларига ним табассум ёйилди. У енгил ҳаракат билан беморга яқинлашар экан, «нима безовта қилаяпти?», деди ёқимли овозда. «Ҳечқиси йўқ, ўтиб кетади», деди пичирлаб. Қиз йигитнинг киртайиб қолган юзларига бироз тикилиб турди ва тумба устидаги шприцга қўл узатди: «Енгингизни шимаринг». Йигитнинг билагига тинимсиз нина тиқилавериб териси бир алфозда бўлиб қолган гўёки патирга чакич урилгандек эди. Қиз нинани унинг баданига тез санчди-ю, бир неча муддат ушлаб туриб, дорини юборгач, секингина суғурди. Асбобларини чаққон ҳаракат билан жой-жойига қўйиб бемор тўшаги яқинидаги стулга омонат ўтирди-да, ҳамдардлик билан гап қотди: «Кайфиятингиз қандай?».

— Ёмон, — деди Жасур очиғига кўчиб.

— Нега? Мана, бу уколдан кейин енгил тортишингиз керак.

— Гап дармонда эмас. Касалликдан кўра беморхонадаги бир хил ҳаёт меъдага уриб кетди. Айтмоқчи, сиз янгисиз чоғи, исмингиз нима эди?

— Моҳира.

Йигит ёстиғини кўтариб қўяр экан, синиққина жилмайди: «Яхши исм топасизлар. Тўғрироғи, сизга исм танлаган одам дидлигина экан. Янги келдингизми?» Моҳира бу саволга бош силкитиб жавоб берди. «Практикантман, яқинда кетаман».

Моҳира авзойидан яна ниманидир сўрамоқчи бўларди. Лекин кўзлари йигитнинг нигоҳларига тўқнаш келиб, гўёки унинг дардига ўзи гуноҳкордай уялиб кетарди. Ниҳоят, айтадиган гапини юрагига сиғдиролмади. Сўрашга қатъий жазм этди: «Сизнинг касаллигингиз жуда камдан-кам учрайди. Қандай ёпиша қолди экан?!»

Жасур оғир «уф» тортди. Бирпас ўйланиб қолди. У гапни нимадан бошлашга иккиланарди. «Айтайинми?» деди бирров қизга руҳсизгина қараб. «Майлингиз», деди Моҳира стулга жойлашиб ўтираркан.

— Бўлмаса эшитинг.

Жасур титроқ овозда ҳикоясини бошлади.

Пахта тераётган болаларнинг нимжон жуссалари пайкал бошидан умуман кўринмайди. Ер намчил эди, тонг пайти ёмғир шивалаб ўтгани билан булутлар тарқалиб кетмаган, осмонни қоплаб ётарди. Фақат ора-сира булутлар йиртиғидан ожиз мўралаётган қуёш тафти болаларнинг совуқдан ёрилиб, қотиб кетган юз-қўлларини озгина илитарди. Ҳашарчи теримчилардан илгарилаб кетган Жасурнинг эгнида эски чопон, бошида акасининг қулоқчини. У ҳар замонда қўлларини уҳ-уҳлаб иситар, сўнг яна эгатга эгиларди. Шу пайт пайдо бўлган самолёт болаларга кутилмаган шодлик бахш этди. Совуқда қотган қўллар ҳавода силкина бошлади. Жасурдан бошқа ҳамма бола турган ерида сакрар, телпакларини осмонга отганча «ҳе-ҳе-ҳей», деб қичқиришарди. Жасур ҳам кўзларини қисганча «пўлат қушга» қизиқиб қарар, гоҳ-гоҳ бурнини тортиб, жилмайиб қўярди. Пайкалда ҳамон ўқувчиларнинг қийқириқлари янграрди.

«Бундай зўр». «Вой, учувчининг кўзойнаги ҳам бор экан». «Яқин учаяпти, қаранглар».

Аммо учувчи уларга кўп эътибор бермади. Уларнинг устидан айланиб учиб, ниманидир сепа бошлади. Болалар бошларини қўллари ва кийимлари билан пана қилишди, самолёт узоқлашгач, яна турган жойларида ирғишлай бошлашди.

Оқшом чўкиб, тун кўрпасини ёяётгандагина Жасур ҳамма болалар кетиб бўлганлигини, пахтазорда ёлғиз ўзи қолганлигини сезди. Терган пахтасини йиғиб этакка соларкан кўтара олишига кўзи етмаса ҳам елкасига олишга уринди. Аммо пахтанинг оғирлигидан ўзи ҳам йиқилиб тушаёзди. Бунинг устига узоқдан эшитилаётган турли товушлар юрагига ваҳм соларди. У ноилож пахта устига чўкиб, ҳўнграб йиғлаб юборди. Шунда яқинлашиб келаётган шарпаларни эшитиб йиғини бас қилди. Мана, улар болага тобора яқин келишди. Бири салобатли ва хомсемизлигидан бригадирга ўхшайди. Иккинчиси қиқирлашига қараганда шийпондаги ошпаз Руҳия опа шекилли. Бригадирнинг «Даливоймас, Далибой» денг деганидан аёл кишининг тағин кулгани эшитилди. Улар Жасурни кўриб қолишди. Бригадирнинг «эй, бу ерда нима қилиб ўтирибсан, кимнинг боласисан?» дегани эшитилди. Жасур бу сўздан дадилланди. «Азим тракторчининг ўғлиман, пахтамни кўтара олмай қолиб кетдим» деди.

«Отангга ўхшаб, тилинг бурро-ку. Сен қатори болалар мишиғини артолмай юради, ҳе, ўхшамай кет, қани, нари тур, пахтанинг устидан». Бригадир зарда билан Жасурнинг митти гавдасига зил-замбилдай оғир этакни ортди. Кейин унга шивирлади: «Туя кўрдингми, йўқ, тушундингми?» Жасур яна бирор сўз деса елкасидаги оғир юк тушиб кетишини ўйлаб, ҳарсиллаганча шийпонга йўл олди. Бу ер жим-жит, фақат торозибон Қурбон ака хирмонда чўнқайиб ўтирарди.

— Ие, ие, нега бунча кеч, кетиб қолсам нима бўларди, — Қурбон ака шундай деганча этакни кўтариб олди. Жасур зилдай оғир оёқларини судраганча қишлоққа йўл олди.

ЭРТАСИГА БОЛАЛАР секин шивирлашиб қолишди: «Клубга кино келганмиш, тушгача терамиз, кейин ҳамма ўша ёққа, тушунарлимми?» Албатта, бу ишларни доим болаларнинг сардори Шавкат бошлайди-ю, лекин айб доим Жасурга ағдарилади. Шу ўйлар билан ўтирган Жасурнинг ёдига отасининг гапи тушди: «Болам, оғзимизни тўлдириб, ҳақиқатни юзга айта оладиган даврлар ҳам келар».

Ҳақиқатан ҳам, тушдан кейин болалар кинога кетишди. Жасур боргиси келмади. Пахтазорда танҳо ўзи қолди. Пешин бўлишига қарамасдан осмон аллақандай туманга ўхшаш пахта чанги билан қопланганди. Атроф жимжит. Фақат онда-сонда қарғаларнинг қағиллашлари эшитилади. Жасур терган пахтаси устига ёнбошлаб анчагача осмонга тикилиб ётди. Сўнг ўрнидан турди. «Кеч киргунча қишлоққа етиб бораман. Кино кўрмасам, кўрмасман. Уйга бориб сандалга исини-и-иб китоб ўқийман». Жасур роҳатижон ўйлар билан қишлоққа олиб борувчи катта йўлга тушди. Кейин хиргойи бошлади:

Бойчечагим бойланди,
Қозон-товоғим мойланди,
Айронингдан бермасанг,
Қозон-товоғинг вайрондир.

Зовур бўйига келгач, чанқаганини сезди. Чопонининг этагини қайирганча зовур ёнидаги ариқнинг сувидан ётган қўйи тўйиб-тўйиб ичди. Юрагининг ҳовури босилгандай бўлди. Зовур бўйидаги йўл узоқ эди. Пахтазор оралаб кесиб чиқса яқин. Кеч ҳам тушди. Қушларнинг овозлари ҳам бирпас авжига чиқиб, кейин тинди. Жасур аввалига эътибор бермади. Атрофга қоронғилик чўка бошлагандагина юрагига ваҳм тушди. Бўйнини чўзиб ҳар томонга қаради ва бутунлай сўнгсиз йўлга тушганини, адашганини сезди. Теваракка олазарак боқди. Узоқдан хира нур таратиб турган чироқдан унинг кўнгли таскин топгандек бўлди. Шу чироққа қараб йўл олди. Аммо уйга яқинлашганди, таниш овоз эшитилди. Наҳотки тағин айланиб шийпонга келиб қолди? Столга суяниб чой ичаётган бригадир Далибой-ку! Буниси ҳисобчи. Катталар уни кўриб қолди. Далибой бирдан гапга тушди.

— Нима бало, ҳалиям шу ерда юрибсанми?

Бола бурнини тортиб, ҳиқиллади: «Йўлдан адашдим».

Бригадир билан ҳисобчининг кулгисидан шийпоннинг томи кўчиб кетгудай бўлди...

Эрталаб ерга қиров тушди. Болалар резина калиш, этик кийган оёқлари билан тинимсиз ерни тапиллатишар, балки жавоб бўлар деган мақсадда жонсарак қиёфада бригадирга мўлтирашарди. Лекин бригадир «ҳозир катта бова шу йўлдан ўтади, пахтазорда бўлиб турингглар», деди. Бир чеккада совуқдан қўнишган Моҳигул «далада чигит ҳам йўқ-ку, нимани терамиз», деди журъатланиб. Бригадирнинг ниҳоят юраги ачишди шекилли, «майли, ҳеч қурса далага кириб турингглар, катталар ўтиб кетсин, кейин жавоб берамиз», деди...

— Хуллас, кейин ҳаётим остин-устун бўлиб кетди, — деб ҳикоясида давом этди йигит. — Балки шу дори сепилган ариқ сувидан ичмаганимда ҳозир ҳамма қатори ўқиб юрган бўлармидим?

Унинг сўзлари алам ва ҳасратга тўла эди. Моҳира кўзига ёш келганини сезмади.

Ҳаёт осон эмас экан. Бир қоқилдингми, бас, бир умрга зарба бераркан. У мактабда юқори синфларда тузук ўқиёлмади. Ҳар йили касалхоналарда ётиб даволанарди. Синфдошлари келиб кетишарди. Лекин шулар ичида унинг учун энг азизи, жонидан ҳам ортиқ кўрадигани бор эди...

Жасур машъум онни ҳеч унутмайди. Ўшанда юрак ютиб рентген хонага кирганди. Столда нималарнидир ёзиб ўтирган оқсоч врач бош кўтариб «хўш, фамилиянгиз?» деб сўради.

— Ҳамдамов, Ҳамдамов Жасур, институтга ҳужжат топширмоқчиман. — Жасур ҳеч нарсани хаёлига келтирмай қувноқлик билан жавоб қайтарди. Деразадан тушиб турган нурга плёнкани яқин олиб борган врачнинг юзида ачиниш ҳисси пайдо бўлди. «Кечирасиз, ўғлим, рентген суратингиз ёмон чиқибди, ўпкангизни яхшилаб даволатмасангиз бўлмайди».

Жасурнинг орзулари ҳадсиз эди. «Ҳеч бўлмайдими?» — илинж билан сўради. «Йўқ», деб бош чайқади доктор. У докторхона эшигини ёпмай ташқарига чиқди...

Моҳира ҳамон тумбага қўлларини суяб, маъюс ўтирар, Жасурнинг ҳикояси юрагини эза бошлаганди. Йигит унинг назарида нимжон, кичик жуссаси билан қудратли ва аламзада сиймога айланиб борарди. Моҳиранинг кўзи ёстиқнинг бир чеккасида чиқиб турган «ён дафтар»га тушди. «Кўрсам майлими?», деди ўртага чўккан сукутни бузиб. «Ихтиёрингиз», Жасур ҳафсаласиз дафтарни узатди. Қиз ўқиди.

Табиат, онажон, боққин ва титра,
Била туриб сўрма кимларда деб айб.
Ўзи каби озғин эгатлар ичра,
Халқнинг келажаги ётибди майиб...

ШУ КЕЧ МОҲИРА туш кўрибди. Ўзи бирдан қизалоққа айланганмиш. Пахтазорда эмиш. Қизиқ, терган пахтасини сира кўтаролмасмиш. Шунда бирдан атрофни қора булут қоплабди, момақалдироқнинг гумбурлаши эшитилибди, яшин чақнабди, қуюқ туман ичидаги пахтазор шу қадар ваҳимали, қўрқинчли эмишки, Моҳира қочиб чиқишига йўл қидириб, тополмай йиғлармиш. Яна момақалдироқ гумбурлай бошлабдию у бирдан касалнинг қаттиқ-қаттиқ йўталишига айланиб кетибди...

Чўчиб уйғонган Моҳира жиқ терга ботганини сезди. Эзилган, лоҳас қаддини тиклашга мажоли йўқ эди.

АННА АХМАТОВА ТАВАЛЛУДИНИНГ 100 ЙИЛЛИГИ

ГЎЗАЛЛИККА, ҲАҚИҚАТГА ИШОНЧ

Шу кунларда мамлакатимизда улуғ рус шоири Анна Ахматова таваллудининг 100 йиллик тўйи кенг нишонланмоқда. Республикамизда ҳам бу тантанага катта тайёргарлик кўрилмоқда. Жойларда адабий учрашувлар, шеърхонлик кечалари ва шоира адабий меросини ўрганишга бағишланган конференциялар ўтказилмоқда.

Яқинда Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтида ҳам шоира юбилейига бағишланган илмий сессия бўлиб ўтди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи ҳамда Тил ва адабиёт институти ҳамкорликда уюштирган бу сессияни адабиётшунос олим, филология фанлари доктори Н. Владимирова кириш сўзи билан очди. Шундан сўнг шоира Н. Татаринова «Ахматова ва замонамиз», филология фанлари доктори П. Тартаковский «Ахматованинг иккинчи умри. «Реквием» ва сўнгги йилларда нашр этилган асарлари», филология фанлари кандидати М. Султонова «Ахматова Тошкентда», шоира З. Туманова «Ахматова билан учрашувлар», филология фанлари кандидати С. Каганович «Ҳозирги шеъриятда Ахматова анъаналари (Ҳамид Исмоиловнинг «Оналик» шеъри мисолида)», Т. Исакова «Ахматованинг «Таврот мотивлари» туркуми», шоир Р. Фарҳодий «Анна Ахматова ҳақида шеърлар» мавзуларида докладлар қилдилар. Шеърият байрамига бағишланган бундай анжуманлар бошқа жойларда ҳам бўлиб ўтмоқда.

Маълумки, Анна Ахматованинг ҳаёти ва ижоди республикамиз, айниқса, Тошкент билан чамбарчас боғланган. Унинг кўплаб асарлари шу ерда яратилган ва нашр қилинган. Баъзи асарлари эса тақдир тақозоси билан шоиранинг китобларига кирмай қолган. Шу муносабат билан Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти ўтган йили шоира таваллудининг 100 йиллиги олдидан унинг кам эълон қилинган ёки фақат вақтли нашрларда қолиб кетган, шунингдек, турли китобларга кирган энг яхши шеърларини тўплаб рус тилида «На тилсим ва на ситам...» деб номланган мажмуасини нашр қилиб, ўқувчиларни хурсанд қилган эди. Анна Ахматованинг ярим асрдан ошиқ—1909 йилдан то умрининг охири—1966 йилгача яратган энг яхши асарларини ўз ичига олган бу мажмуада «Тошкент дафтари» туркуми алоҳида ўрин эгаллайди.

Бу туркум шеърларда «Ой ёруғида қаторлашиб турган тераклар ва уларнинг кумушдай ялтираб чапак чалаётган баргларини», «Булбулдай хониш қилаётган Ҳалимани», «Шилдираб оқаётган тиниқ сувни», «Оппоқ бўлиб гуллаган ўрикни», «Минглаб одамларга онадек бағридан жой берган юртни», «Қисиқ кўзли осиёликларни», «Чоржўй қовуни, Термиз саратонини», «Темурланг мақбарасининг гумбазига тушган нурни», «Гуллаётган Тошкент боғларини», хуллас, бир сўз билан айтганда, шоирга Ватан бўлган Шарқнинг қиёфасини бетимсол образларда тасаввур қиласан. Шунинг учун унинг шеърларига янада ташналик сезасан. Асарлари ўзбек тилига кўпроқ ўгирилишини ва бундай китоблар кўпроқ нашр этилишини истайсан.

Маълумки, республикамизда бугунги кунда бошланган Ахматова шеърияти тантаналари кузгача давом этади ва у катта байрам билан якунланади. Табиийки, бу байрамга республикамиз нашриётлари ҳам муносиб совға билан борадилар.

Анна Ахматова мураккаб ва қийин ҳаёт йўлини босиб ўтди. Иккита инқилобни кўрди, иккита жаҳон уруши даҳшатларига гувоҳ бўлди, эри Николай Гумилевнинг фожиали ҳалокатидан, ёлғиз ўғлининг сургунда кечган ҳаётидан эзилди. Ўзи Сталин қатоғонининг даҳшатларини бошидан кечирди. Лекин у ҳеч қачон ёлғизланиб қолмади. Ўзи ёзганидек, «ҳар қандай дамда ҳам у ўз халқи билан бирга бўлди». Гўзалликка, ҳақиқатга умид, ишонч йўқолмади. Бу унинг янги таржима қилинган шеърларида ҳам уфуриб туради.

Анна АХМАТОВА

ШЕЪРЛАР

●

Мен кетарман ташлаб уйинг, сокин боғингни.
Бўла қолсин ҳаёт сенга хилват, нурафшон.
Куйлолмаган бирор аёл ишқу оҳингни,
Ўзим куйлай, тортиқ этиб сенга шараф-шон.
Эл кўзига яратганинг — беҳишт қўйнида
Шеърим ўқиб, эслагайсан азиз улфатинг.
Мен бўлсам-чи, асл-ноёб гавҳар қўлимда,
Сотажакман нафислигинг, ишқ-муҳаббатинг.

1913

● Н. В. Н.га

Эзгулик бор одамларнинг яқинлигида,
Унга оёқ босолмагай эҳтирос, бешак, —
Туташса-да лаблар ваҳм сокинлигида,
Севгисидан бурда-бурда бўлса-да юрак.
Ожиз эрур бунда дўстлик, ожиздир бунда
Қадди баланд, бағри олов бахт йиллари ҳам, —
Агар эркин бўлса юрак, ёт бўлса унга
Аста-секин чирмагувчи фароғатли дам.
Бу лаззатга интилганлар — девона-мажнун,
Етишганлар туяр энди надомат ҳиссин.
Кўксим узра қўлинг қўйсанг, юрак не учун
Урмай қолар — билгандирсан энди боисин.

1915

●

Сен маст ила менинг вақтим хуш,
Бўлмаса-да сўзингда мантиқ.
Қайрағочлар узра осилмиш
Эртанги куз туғлари сариқ.
Икков ўзни турармиз қойиб,
Алдар юртга ташрифлар учун.
Лекин тўниб қолган, ғаройиб
Табассум-ла кулармиз нечун?
Тиғли азоб бизгайди хоҳиш
Исёни йўқ иқболдан кўра...
Ҳам бенажот, ҳам нозик-нафис
Дўстни ташлаб кетмасман сира.

1911, Париж

●

Мушкул ёшлик тортиқ этдинг Сен,
Йўлларимда бисёр ғам-ҳасрат.
Қашшоқ қалбни қандай қилиб мен
Кўрсатайин Сенга бадавлат?
Шон-шуҳратнинг узун қўшиғин
Куйлаётир маккора қисмат.
О худойим! Мен — хасис қулинг
Камҳафсала, барига лоқайд.
Ватан боғин на гул, на хаси
Бўла олиш менгамас насиб.
Ҳар бир ғубор, ҳар нодон саси
Ўртар мени, титроқлар босиб.

1912

●

Қўй кўзларнинг тасвирларида
Менга тобе хаёллар изми.
Тверниинг бу хилват қаърида
Азоб ила эсларман сизни.
Гўзал ёрга бахтиёр тутқун
Неванинг чап соҳилида сиз,
Замондошим, машҳурим, букун
Бажо бўлмиш истакларингиз.
Бас, бор, ўлдир муҳаббатинг, деб,
Менга айлаб эдингиз фармон,
Мана энди боряпман йитиб,
Иродасиз, юрак-бағри қон.
Ўлар бўлсам, шеър ёзаркин ким,
Шеърларимни ким ёзар сизга?
Соҳирликни тутқазаркин ким,
Ким жаранглар тутқазар сизга!

1913

Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА таржималари

БАҲОРНИ СОҒИНГАН ШОИР

БИР ИЖОДИЙ КЕЧА ТААССУРОТИ

«Йўқ... ўлим йўқдир!
Ёлғиз бир ўчиб... бир
сўниш бордир!
Бир ўчиб, сўниб..., яна
ёниш бор,
Яна баҳорлар, яна
лолалар,
Яна сиз, эй, эркин
далалар!..»

Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпоннинг «Баҳорни соғиндим...» деб номланган шеъри ана шундай некбин фикрлар билан якунланади. Бу ҳур фикрли, бўйин эгмас шеър орадан неча ўн йиллар ўтиб яна ўз ўқувчисига қайтарилди... «Юлдузча» нашриёти Чўлпоннинг ана шу шеър зикри билан номланган китобини (тўпловчи ва сўзбоши муаллифи Иброҳим Ҳаққулов, муҳаррир Аъзам Ўктам) чоп этди.

Шу муносабат билан яқинда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг «Адолат» комиссияси Чўлпон шеъриятига бағишлаб «Баҳорни соғиндим» деган кеча ўтказди. Таниқли адабиётчилар, шоирнинг қариндошлари, уни кўрган, билган кишилар Чўлпон ҳаёти ва ижоди ҳақидаги фикрлари, хотиралари билан ўртоқлашдилар.

Ўзбекистон ССР халқ шоири Эркин Воҳидов кечани очар экан, Чўлпоннинг ўзбек адабиётида тутган ўрни ҳақида, унга нисбатан кўрсатилган ўтмиш ноҳақликлар хусусида куюниб гапирди. Бизнинг бу кечамиз қисмат ихтиёри билан шу бугунга тўғри келиб қолди. Назаримда, Чўлпон бизга қарата «тўхтанг, «миллатчи» деган тамға менга босилгани етар, бошқаларга тақамангг», деётгандек туюлади, деди.

— Ўтган эллик йил давомида, — деди профессор О. Шарафиддинов, —аввал Чўлпоннинг ўзи, кейин унинг китоблари йўқ қилинди. Унинг китобларини ўқиш ман этилди. Бахтимизга халқ деган қудрат бор. Чўлпон ҳақидаги буюк ҳақиқатни ўша халқ ўз юрагида асраб келди. Чўлпон янги маданиятимиз пойдеворига ғишт қўйган шоир. Чўлпон олдида қарзимиз кўп. Сўзга чиққан Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Туроб Тўла Чўлпон ҳақидаги хотираларини сўзлади. Албатта, кўп хотиралар унутилган бўлиши мумкин, —деди у, —чунки ўша йиллари наинки одамлар, хаёллар ҳам қувғин остига олинган эди... Шоир Р. Парфи Чўлпонга бағишланган шеърини ўқиди. — Чўлпон шеъриятимизга йўналиш берган шоир, — деди адабиётшунос олим И. Ҳаққулов. —У халқ ва Ватан озодлиги учун курашган эди. У инсон онгининг занжирбанд бўлишига қарши эди. — Бундан ярим аср илгари, — деди ёзувчи И. Ғафуров, — Чўлпонга отилган ўқ халқ юрагига тегди. Унинг эрк деган тилига тегди. Бу ларзадан ҳалигача қутулганимиз йўқ. Халқнинг ижодий қудратини мужассамлаштирган одамлар бўлади. Чўлпон ўшандай ижодкор эди. Мен уни доим ёруғлик келтирувчи сувга қиёс қиламан. Сув осмонда, сув ер остида, устида яшайди. У ер остига киргандай эди. Бугун тозариб, ёришиб чиқди. Сабоқ бермоқда... — Бугун ўзбек адабиёти тарихида биринчи марта Чўлпон шеърияти ҳақида кеча бўлиб ўтмоқда, — деди адабиётшунос олим Наим Каримов.— Биз шу пайтгача негадир Чўлпонни Ҳамзага ва бошқаларга қарши қўйиб келдик. Адабиётда синфий байроқ кўтариб, хатолар қидирдик. Ҳамзанинг 100 йиллик тўйи кунлари на бу ерда, на Москвада Чўлпон, Фитрат, Қодирий ҳақида бирон сўз айтилмади. Ахир, адабиётни бир киши яратмайди-ку... — Биз ҳалигача ҳам томошабинлик қилиб келаяпмиз, — деди олим Аҳмад Алиев. —Чўлпонни бадном қилишганда ҳам томошабин эдик. Мени бизнинг мана шундай лоқайдлигимиз, томошабинлигимиз ўйлатади. Шоир Минҳожиддин Ҳайдар Ғайратий домланинг «Тузалган ўлкага» шеъри дарсликларда таъкидланганидек, Чўлпоннинг «Бузулғон ўлкага» шеърига нисбатан қарши ёзилмагани, Ғайратий билан шу хусусда қилган суҳбати ҳақида гапирди. Шоир Муҳаммад Али Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи асосида кино асари яратиш, шоир ҳаёти ва ижоди ҳақида китоб ёзиш зарурлиги хусусида ўз таклифларини айтди. Шоирлар Аъзам Ўктам, Муҳаммад Юсуф, Йўлдош Эшбек Чўлпонга бағишланган шеърларини ўқишди.

Шундан кейин сўз Чўлпоннинг синглиси Файиқа опага берилди. — Акам, жуда меҳрибон киши эди. Халққа меҳрибон эди. — деди Файиқа опа. — Қаерда бўлсалар ҳам хат билан, борган-келганлар орқали биздан хабар олиб турардилар. 1917 йилда мени ўқишга бердилар. Лекин, қай бир сабабларга кўра ўқишни давом эттиролмадим. Шунда акам, синглим, мен сени кўп катта орзулар билан ўқишга бергандим, бўлмади, энди фарзандларни яхши одам қилиб тарбияла, шу юмуш ҳам катта вазифа, деб насиҳат қилдилар. Фарзандларимни акам айтганларидек, халққа нафи тегадиган қилиб тарбияладим. Акамнинг хотирасини, шеърини ҳурматлаб бугунги йиғинга келганларинг учун сизларга раҳмат!..

— Мени бу ерга ҳеч ким таклиф қилгани йўқ, —деди Чўлпон билан бирга қамоқда ўтирган Каримбобо Кўҳишоҳов. — Меҳмонхона эшигига илиб қўйилган эълонни ўқиб келдим. «Муҳаббат саройи»ни ўқиб Абулқосим Лоҳутийнинг кўзидан ёш чиққанининг гувоҳи бўлганман. У шундай деганди: Ўзбек халқига айтинг, бу шеърни тумор қилиб тақиб юришсин. Яна шу нарса эсимдаки, қамоқда ўтириб Чўлпон шу гапни айтганди: бир қултум Андижон кўк чойидан бўлса, эртага ўлдирсалар розиман...

Абдулҳамид Чўлпоннинг орадан узоқ йиллар ўтиб «биринчи китоби» чиқиши муносабати билан ўтказилган шеърият кечасини Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг котиби Тоҳир Малик қисқача сўнг сўз билан якунлар экан, бу кеча биринчи тажриба эканлигини, Чўлпон ҳаёти ва ижодини кенг миқёсда тарғиб қилиш учун ҳали кўп ишлар қилинишни лозимлиги хусусида гапирди.

Ё. ХЎЖАМБЕРДИЕВ

А. Маматова. «Чўлпон портрети».

НУРЛИ ОЛАМ

Хевадаги Арабхон мадрасаси томон йўлингиз тушса, кираверишдаги ушбу ёзув диққатингизни тортади: «Юсуф Тошпўлатов номидаги жамоатчилик кутубхонаси».

1919 йилдан партия аъзоси Юсуф Тошпўлатов асли тошкентлик эди. Партия топшириғи билан Хоразмга ишга келиб, шу ерда муқим яшаб қолганди. Воҳада инқилоб ғалабаларини мустаҳкамлашга муносиб улуш қўшганди. Унга республика аҳамиятидаги шахсий нафақа тайинланганди.

Отахон пенсияга чиққач, ўз уйида кутубхона очди. Дастлаб бор-йўғи 400 та китоб бор эди, обуначилар ҳам бармоқ билан санарли даражада эди. Бора-бора китоблар сони ҳам, китобхонлар сафи ҳам ошди. «Правда», «Известия» газеталарида, «Неделя» ҳафталигида, «Вокруг света» журналида отанинг хайрли ишлари ҳақида мақолалар эълон қилинди, сурати босилди. Шу тариқа Юсуф Тошпўлатовнинг номи ва унинг ташаббуси чет мамлакатларда ҳам овоза бўлди. Кутубхонага Иттифоқимизнинг турли бурчакларидан китоблар оқиб кела бошлади.

Ҳозир кутубхонага республикамиз шаҳар-қишлоқларидан, Архангельск, Брест, Москва, Владивосток, Урал, Ашхобод, Боку, Тбилиси, Гамбург, Будапешт ва бошқа жойлардан юборилган 10 мингдан ортиқ китоб жамланган. Бундан ташқари 1935 йилдан буён нашр қилинаётган газета-журналлар тахламлари ҳам бор. Муаллифларнинг дастхатлари ёзилган асарларга алоҳида жавон ажратилган.

Тўпланган маънавий бойлик Юсуф отанинг уйига сиғмай қолди. Партия-совет органларининг ёрдами туфайли жамоатчилик кутубхонаси отанинг хонадони билан ёнма-ён жойлашган Арабхон мадрасасига кўчирилди. Эндиликда Юсуф отанинг ишини қизи — Аваз Ўтар номидаги мактаб ўқитувчиси Раъно Юсупова давом эттирмоқда.

— Кутубхонага мен мудиралик қиламан. Оиламиз аъзолари муддат билан навбатчилик қиладилар, — дейди Р. Юсупова. — Китобларимиз кўпайиб бораётганини ҳисобга олиб Ичон қалъа музей-қўриқхонаси дирекцияси яқинда мадрасанинг яна икки ҳужрасини бизнинг ихтиёримизга берди. Ҳужралардан бирини музей ходимлари билан ҳамкорликда отамиз ҳаёти ҳақида ҳикоя қилувчи залга айлантириш ниятидамиз.

Дарвоқе, инқилобчи партия ветерани, ажойиб инсон Юсуф Тошпўлатов ҳаёти ва фаолияти ҳақида ҳикоя қиладиган маълумотлар, ҳужжатлар, у ўз қўли билан ёзиб қолдирган эсдаликлар кўп. Тўртта таклиф ва истаклар дафтарида ўчмас хотиралар мужассамлашган. Шундай экан, умрини китобга, маърифатга бахшида этган бу инсоннинг ўзи ҳақида китоб ёзиш пайти келмадимикан? Бизнингча, ҳурматли қаламкашларимиз бу хусусда ўйлаб кўрсалар, фойдадан холи бўлмасди.

Абдулла САФОЕВ
Хоразм

ХУДДИ ЁТЛАРДЕК

БЕХОСДАН КЕЛИБ ТЕККАН ўқнинг заҳри ёмон бўлар экан. Айниқса, у адоват билан заҳарланган бўлса-чи? Яна: айбдор аслида ғаним эмас, етти ёт бегона эмас, шундоққина ён қўшнинг бўлиб чиқса-ю, у қилмишидан пушаймон чекиш, узр сўраш ўрнига маънавий зуғум ўтказса-чи?..

Мана, қарийб икки йилдирки, хумсонлик Маҳкам Қорабоевлар оиласи ҳам ногаҳоний кулфат жабрини тортишмоқда. Икки йилдирки, ўртанган кўнгилларига малҳам исташмоқда. Шу мақсадда кунда-кунора маҳкамама-маҳкама югуришмоқда. Остоналарда сарғайиб, жавоб кутишмоқда. Аммо... тингловчи кўп, юпатувчи кўп, қоғоз қораловчи кўп, фақат... фақат ваъдага вафо қилувчи йўқ, амалий ёрдам кўрсатувчи йўқ, дардга малҳам қўювчи йўқ!..

Алқисса, хонадон бошлиғи Маҳкам ака редакциямизга кириб келди.

— Сўнгги умидим сизлардан, кекса бошим, оқ сочим ҳурмати, ёрдам беринглар, жон болам, — деди у илтижо билан. — Мен умрим бўйи далада ишладим, 44 йил бригадирлик қилдим. Аммо ёшим бир жойга етиб, меҳнатимнинг роҳатини, бола-чақамнинг орзу-ҳавасини кўраман деганимда, бошимга мусибат тушди. Кичик ўғлим Тоҳиржондан айрилиб қолдим.. — У шундай деди-ю, алами зўрлигидан титраб кетди. Ўпкаси тўлиб, мужгонларига ёш инди. Бир муддат сукут сақлаб, ўзини босиб олгач, сўзида давом этди: — Ўғлим ҳали жуда ёш эди, эндигина 23 га тўлганди. Уйланганига ўн ой, фарзанд кўрганига уч кун бўлганди. Афсус, унга ўз зурриёдини қўлга олиб эркалаш насиб этмади. Лоақал ўғлининг юзини ҳам кўролмади... Ҳаммасига фамилиядош қўшним, участка инспектори Тўлқин Қорабоевнинг бебош ўғли — қоидабузар милиция ходими Ихтиёр сабабчи. У Тоҳиржонни машинада босиб кетди. Неварамни етим, келинимни тул қолдирди... Бу фожиани биз дастлаб фалокатга йўйгандик. Ихтиёр ҳам қилмишидан пушаймондир, деб ўйлагандик. Қайда дейсиз? У аввал-охир бор айбни марҳумга ағдаришга уринди. Бу ҳам етмаганидай, мени, оила аъзоларимни, укамни бир неча бор ҳақоратлади. Ота-онаси, ука-сингиллари ҳам унга қўшилиб, бизга зуғум ўтказишди. Улар ҳатто Тоҳирнинг дафн маросимида ҳам қатнашмадилар, икки йил мобайнида лоақал бирор марта биздан кўнгил сўрамадилар. Энг даҳшатлиси, ўғлимнинг йигирмаси куни тўй қилиб, Ихтиёрни уйлантиришди. Бу инсонни топташ, марҳумнинг руҳини хўрлаш эмасми? Бундай кўргуликка қандай чидайман, болам?..

Маҳкам ота бошқа гапиролмади. Ҳассасига суянган кўйи ҳўнграб юборди. Мен нима ҳам дердим? Фалокат оний лаҳзада содир бўлади, асорати эса баъзан бутун умрга татийди...

ФОЖИАНИНГ ҚИСҚАЧА ТАФСИЛОТИ ШУНДАЙ: 1987 йил 13 август куни кечқурун «Чорвоқ-Хумсон» йўлининг аҳоли яшаш жойидаги биринчи километрида автомобиль фалокати рўй беради. Бўстонлиқ район ички ишлар бўлимининг ходими Ихтиёр Қорабоев етарли тажрибага ва транспорт ҳайдаш ҳуқуқига эга бўлмаган ҳолда отасига тегишли «Жигули»ни бошқариб бораётиб, йўл ҳаракати қоидасини бузади. Кўчани кесиб ўтаётган қўшниси Тоҳир Қорабоевни машина билан уриб юборади. Оғир жароҳатланган жабрланувчи эртаси куни шифохонада жон беради. Ихтиёр ҳуқуқ органлари томонидан Ўзбекистон ССР Жиноят Кодексининг 208-моддаси 2-қисми билан айбдор

Адаб, одоб ва одам

деб топилади. Эҳтиётсизлиги туфайли қилган жинояти учун район халқ судининг 1988 йил 11 февралдаги ҳукмига биноан беш йилга озодликдан маҳрум этилади. Бироқ иккала тараф ҳам бу ҳукмдан норози бўлиб, область судига шикоят аризаси йўллайди. Ихтиёр фалокат марҳумнинг айби билан бўлган деб ҳисоблаб, ҳукмни бекор қилишни, жиноят ишини ҳаракатдан тўхтатишни сўрайди. Жабрланувчи томон эса, аксинча, айбдорга енгил жазо қўлланилганини айтади. Ўғлига машина рулини бериб қўйгани учун Тўлқин Қорабоевга нисбатан ҳам жазо кўрилиши шартлигини таъкидлайди.

Область судининг судлов коллегияси иш материалларини текшириб, унда қатор камчиликлар мавжудлигини аниқлайди. Қайта суд ўтказиш юзасидан ажрим чиқаради. Лекин айрим қонуншуносларнинг масъулиятсизлиги, инсон тақдирига лоқайдлиги туфайли бир йилдан ортиқроқ вақт мобайнида ажрим бажарилмайди. Ҳужжатлар область шаҳар ва район халқ судлари ўртасида у ёқдан-бу ёққа коптокдек юмалаб, улоқиб юраверади. Иш икки марта Бўстонлиққа, бир марта Чирчиққа, бир марта Оржоникидзе районига жўнатилади. Таассуфки, ҳар сафар ҳам турли баҳоналар билан қайтарилаверади. Кейинчалик у дастлабки тартибда кўриб чиқиш мақсадида область суди ихтиёрига олинади. 1989 йил 24 апрелда эса учинчи бор Бўстонлиққа — қайта терговга жўнатилади. Шу муносабат билан Ихтиёр қамоқдан озод қилинади.

Бу сафарги текшириш қачон, қандай натижа билан якунланади, бу ёғи яна қонуншунослар фаолиятига боғлиқ. Уларнинг ишига аралашишга бизнинг ҳаққимиз йўқ. Аммо мен газетамизнинг талабларидан келиб чиққан ҳолда масаланинг ахлоқий-маънавий жиҳатлари хусусида сўз юритишни жоиз деб биламан.

Хўш, Тўлқин Қорабоев оиласи аъзоларининг бир қадам наридаги азадор хонадонга чиқмаганликларини қандай баҳолаш мумкин? Бу ҳам етмагандек, бевақт ҳалок бўлган ёшгина йигитнинг ҳали қабр тупроғи совумай, ўғил уйлантиришларига нима дейиш керак?

АСЛИДА-КУ, БУ ҲАР КИМНИНГ ЎЗ ИХТИЁРИ. Бировни нега азадор қўшнингдан кўнгил сўрамадинг, деб сўроқ қилишга, фожиага ўзинг сабабчи бўла туриб, нега марҳумнинг хотирасини ҳурматламадинг, деб унга дашном беришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Қолаверса, бундай хатти-ҳаракат учун қонунда жазо ҳам йўқ. Кимдир ўзгалар ҳақига хиёнат қилса ёки жамиятга моддий зарар келтирса, айтайлик, колхоз экинини молига едирса, албатта жазоланади. Тирик инсонга маънавий зарар етказган, унинг соғлиғини, асабини, умрини ўғирлаган киши эса, таассуфки, жавобгарликка тортилмайди. Лекин дунёда ҳеч бир қонун мажмуасига сиғмайдиган, асрлар оша синовдан ўтиб, ҳаёт мезонига айланиб қолган битта тамал тоши бор. У ҳам бўлса одамгарчилик қонуни — эл-юртчилик таомилидир. Унинг замирида халқимизнинг энг олий фазилатлари — инсонга муҳаббат, ўзаро меҳр-оқибат, марҳумлар хотирасига ҳурмат туйғулари мужассамлашган. Бу қоидага ота-боболаримиз азалдан қатъий риоя қилиб келишади. Бирор қишлоқнинг бу бурчида йиғи овози эшитилса, у бурчида ўғил уйлантираётган одам азият чекади. Марҳум хоҳ ёшини яшаган, ошини ошаган, ўз ажали билан оламдан ўтган қария бўлсин, хоҳ ҳали ўн гулидан бир гули очилмаган, фалокатга йўлиқиб, дунёдан бевақт кўз юмган норасида бўлсин, тўйини тўхтатади. Жилла қурса, дафн маросими ўтишини кутади. Кейин ҳам халқ билан бамаслаҳат иш тутади. Азадорлар олдидан ўтиб, минг бир истиҳола билан тўй қилиш учун рухсат сўрайди. Акс ҳолда, эл-юрт назаридан қолади.

Шу нуқтаи-назардан қараганда. Тўлқин Қорабоевлар оиласи тутган йўлни ёқлаб бўлармикин? Менимча, йўқ! Ихтиёрникy, майли, қўя турайлик. Эҳтимол, ёшлигига боргандир. Эҳтимол, ҳали фарзанд нималигини, пушти камаридан бўлган нуридийдасидан ажралиш оғир кулфат эканлигини билмагандир. Фожиадан эсанкираб қолиб, ўзи ғам-ташвиш келтирган хонадонга киришга, азадорларнинг юзига қарашга юраги дов бермагандир. Лекин Тўлқин ака-чи? Унинг турмуш ўртоғи Турсун опа-чи? Ахир, улар ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотмаган ёш бола эмас, қўша-қўша фарзандлар тарбиялаган ота-она-ку! Иккиси ҳам халқ орасида юрган, юрт таомилини яхши тушунган одамлар-ку! Қолаверса, улар Тоҳирнинг ўлимига бевосита алоқадор эмаслар-ку. Шундай бўлгач, нега ўғил-қизларига насиҳат қилмадилар? Нега лоақал ўзлари дафн маросимида қатнашмадилар? Нега салкам икки йил давомида бирор марта ҳам Маҳкам отанинг оила аъзоларидан кўнгил сўрамадилар? Бу таъбир жоиз бўлса, бировнинг азасида ўйинга тушишнинг нақ ўзгинаси эмасми?

Тўғри, улар балки тўйни катта қилишмагандир. Балки, ўзлари айтганларидек, келинни шунчаки никоҳдан ўтказиб, ими-жимида тушириб олишгандир. Лекин бу, қандай бўлишидан қатъи назар, барибир, тантана ҳисобланади-ку. Шундоққина ёнларида биров қон йиғлаб турганида қандай қилиб кўнгилларига қувонч сиғди? Мабодо, худо кўрсатмасин, ўзларининг бошларига шундай мусибат тушганда-ю, қўшнилари ҳамдардлик билдирмаганларида, ҳаял ўтмай тўй қилганларида, бу бедодликка қандай чидардилар? Бир дардлари икки бўлмасмиди? Фарёдлари оламни тутмасмиди?

Хумсонга бораётганимда рўй берган воқеалардан эндиликда уларнинг ўзлари ҳам хижолатда бўлсалар керак, деган ўйда эдим. Афсус, янглишган эканман. Турсун опа заррача истиҳолага бормади. Аксинча, оила жам бўлишиб қарши томон шаънига маломат тоши ёғдирди. Гўё ҳаммасига қўшнилар айбдор. Фожиадан кейин улар уриш-жанжал қилавериб, турли идораларга шикоят ёзавериб, жонларига текканмиш. Уларнинг дастидан тинч яшаб бўлмай қолган эмиш.

Тўлқин аканинг гап-сўзларидан ҳам худди шундай маънони уқиб олдим. Айтишича, у Тоҳир вафот этган куни маҳалла комитетининг раиси Тўйчи Нишонбоевга учрашиб, азага бирга боришни илтимос қилибди. Тўйчи ака кўнмабди. «Ҳозир аламдан ёниб туришибди, кўзларига ёмон кўриниб нима қиласан?» деб йўлдан қайтарибди. Орадан 4—5 кун ўтгач, район ички ишлар бўлими бошлиғининг сиёсий ишлар бўйича ўринбосари Мирзатилла Раҳматбоев билан бирга борган экан, улар хушлашмабди. Кейинчалик икки-уч бор ярашиш учун орага одам қўйганида ҳам кечиришмабди. Шу боис уларникига алҳол қадам ранжида қилмабди.

Шубҳасиз, Тўлқин ака бу жиҳатдан хатога йўл қўйган. Вақтида кўнгилхираликнинг олдини олмаган. Оқибатда бўлар иш бўлиб, бўёғи сингандан кейинги уринишлари зое кетган. Маҳкам ота уни кечирмаган. Зеро, тан жароҳати битса-битадики, дил жароҳати битмайди.

Ажабки, бу оддий ҳақиқатни Ихтиёр ҳам ҳанузгача англаб етмабди. У билан учрашиб, муддаога ўтишим биланоқ, тилига эрк берди. Марҳумни ҳам, унинг оила аъзоларини ҳам, мендан олдинги текширувчиларни ҳам уятли сўзлар билан бўралаб сўка кетди. Анча вақтгача отаси билан собиқ раҳбари М. Раҳматбоевнинг ҳай-ҳайлашларига ҳам қулоқ солмади. Пировардида, ноҳақдан-ноҳақ 13 ой қамоқда ўтириб чиққанини айтиб, бунинг учун ҳали қонуншуносларга кўрсатиб қўйишини билдирди. Гап орасида нотўғри ёзсам, мени ҳам аяб ўтирмаслигини, устимдан тегишли ташкилотларга мурожаат этишини писанда қилди. Ҳолбуки ҳеч ким, ҳеч қачон катта кетиш, ўзгаларни ҳақоратлаш билан обрў топган эмас. Топмайди ҳам. Адолат учун бақир-чақир билан курашилмайди. Агар қонуншунослар хатога йўл қўйган бўлсалар, вақти-соати келиб тегишли жазоларини оладилар. Лекин Ихтиёрнинг бахтсиз ҳодисанинг асосий айбдори қилиб биргина марҳумни кўрсатиши адолатдан эмас. Тан оладими-йўқми, барибир, фожиада унинг ҳам ўзига яраша айби бор. Биринчидан, у ҳайдовчилик гувоҳномасига биноан, транспорт бошқариш ҳуқуқига эга бўлмаган. Иккинчидан, машина Тўлқин акага қарашли бўлиб, уни ҳайдаш учун отасидан ишонч қоғози — ваколатнома олмаган. Учинчидан, у милицияда ишлаган. Ҳеч бир ҳужжатсиз машина рулига ўтириш қонун-қоидага хилоф эканлигини яхши билган. Била туриб, тартибни онгли равишда бузган. Зеро, «Машинани отамга билдирмай, яширинча ҳайдаб кетганман», дейиш жазони енгиллатмайди, оғирлаштиради.

АЛБАТТА, бу ўринда мен Маҳкам отанинг оила аъзоларини ҳам оқламайман. Қарс икки қўлдан чиқади. Жаҳл келганда ақл кетади. Улар алам устида бир неча бор жанжал чиқаришган. Тўлқин акага тан жароҳати етказиб, машинасини пачоқлашган. Турли ташкилотларга устма-уст шикоятлар йўллашган. Улар тилга олган фактларнинг аксарияти текширишларда тасдиқланмаган. Тасдиқланганларига нисбатан эса тегишли чоралар кўрилган. Масалан, 1980 йили Тўлқин Қорабоевга Энергетиклар посёлкасидан бир хонали квартира ажратилиб, хотини иккаласи номига ордер берилади. Бироқ у 19 ойгача квартирани ўзига расмийлаштирмайди. 1982 йил июнь ойига келиб қонунга хилоф равишда Ихтиёрни қайддан ўтказиб қўяди. Ўша пайтларда Ихтиёр эндигина 16 ёшли мактаб ўқувчиси бўлган. Демакки, унинг Хумсондан анча олисдаги квартирада ёлғиз ўзи мустақил истиқомат қилгани ҳам гумон. Шунга қарамай, уй-жой комиссияси аъзолари қоғозларга ишонадилар. Квартирани 1987 йили Ихтиёрнинг номига ўтказиб берадилар. Эндиликда у оиласи билан ўша квартирада яшамоқда. Текширишга кўра Тўлқин Қорабоев турар-жой ва паспорт қонунини бузганлиги учун маъмурий жазо олади. Шунингдек, ўғлини яхши тарбиялай олмагани, пировардида йўл-транспорт ҳодисаси келиб чиққанлиги сабабли ўртоқлик суди томонидан унга жамоатчилик ҳайфсани эълон қилинади.

У ҳолда Маҳкам отанинг оиласи нимадан норози? Калаванинг учи фалокатнинг дастлабки кунларига бориб тақалади. Гап шундаки, улар бахтсиз ҳодиса туфайли фақатгина жигаргўшаларидан жудо бўлишмаган, маънавий зарбага ҳам учрашган. Шу боис икки ўртада даҳанаки жанглар авжига чиққан. Тўлқин аканинг оиласи ҳам паст тушмаган, Маҳкам отанинг аҳволини тушунишни мутлақо истамаган. Ҳақоратга ҳақорат, дағдағага дағдаға билан жавоб қайтарган. Бу ҳолга маҳалла комитети, қишлоқ Совети раҳбарлари, юрт оқсоқоллари ҳам бепарво қарашган. Томонларни муросага чақириш ўрнига оч қорним, тинч қулоғим қабилида йўл тутишган. Оқибатда азалдан тинч-тотув яшаб келаётган қўшни икки оила бир-бирини кўришга кўзи, отишга ўқи йўқ ғанимларга айланган. Борди-ю, ўшанда кексалар Тўлқин акага тўғри йўл кўрсатишганида, у кечирим йўлини тутганда, тўйини хийла кейинга қолдирганда, олам гулистон эди.

Аммо ҳали ҳам ҳеч эмас. Яхшилар ҳеч қачон кўнглида гина, кек сақламаган. Бизга ота-боболаримиздан мерос бир нақл бор: «Отангни ўлдирганга онангни бер». Эҳтимол, ҳозирга қадар ҳеч ким отасини ўлдирган одамга онасини бермагандир. Бундан кейин ҳам бермас. Лекин халқ ҳикмати замирида битта эзгу ният, битта олий мақсад мужассам. Донолар ўзаро меҳр-оқибатни, қон-қардошликни унутган кишиларни доимо муросага чақиришган. Керак бўлса, ўртага Қуръонни қўйиб, керак бўлса, нонни қўйиб, уларни яраштириб қўйишган. Бошқаларнинг тинчлиги, фарзандларининг келажаги ҳақи-ҳурмати уларни ўзаро гина-кудуратларни унутишга чорлашган. Шу тариқа авлодлар қир-пичоқ бўлишининг, беҳуда қон тўкилишининг олдини олишган...

БУ БИЛАН МЕН Маҳкам отага, Тўлқин акага ёки бошқаларга насиҳат қилмоқчи эмасман. Фақат бир нарсани— улар келгусида бир-бирларига нисбатан тоғликларга хос меҳр-оқибат, мурувват кўрсатишларини истайман. Фарзандлари — келажаклари ҳақи- ҳурмати ярашиб кетишларини, бунда қишлоқ отахонлари ташаббускор бўлишларини жуда-жуда истайман.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

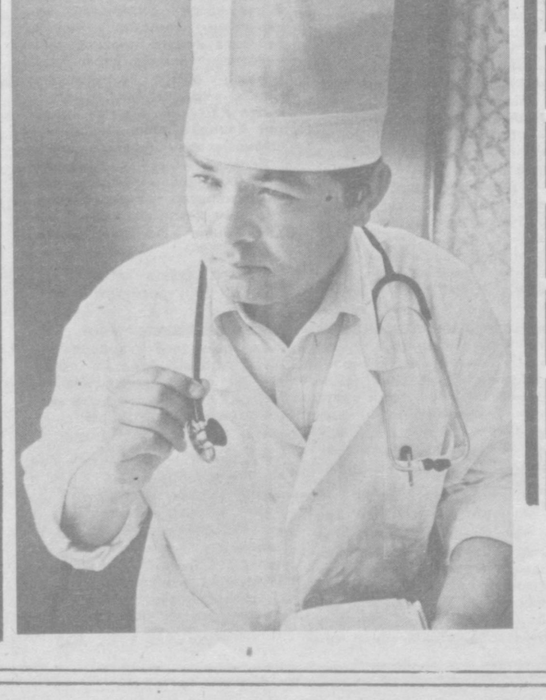

Сирдарё область Мирзачўл район Султон Сегизбоев номидаги совхоз шифохонаси коллективи дала меҳнаткашларига намунали тиббий ёрдам кўрсатмоқда. Айниқса врач Ўктам Нуруллаевдан кўпчилик миннатдор.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

ИЛЛАТНИ ЎЗИМИЗДАН ҚИДИРАЙЛИК

ТЎҒРИСИ, МИЛЛИЙ киномизнинг аҳволи ҳақида газета бошлаган мунозарани кўпдан буён кутаётган эдик. Менга айниқса, «Ўзбекфильм» директори А. Хўжаевнинг газетанинг 26 май сонида эълон қилинган «Атайинлик—холислик кушандаси» мақоласи анчагина баҳсли туюлди. Шу боис ҳам кўпроқ мазкур мақоладаги айтилган фикрлар билан мунозарага киришишни лозим топдим. Директорнинг студия ижодий коллективи ёнини олиб ёзган мақоласи унга ҳурмат келтиради. Лекин бу йўл билан, ўзбек кинематографиясини боши берк кўчадан чиқариб бўлмайди. Менингча, бир-биримизга дарҳол тош отиш эмас, ҳақиқий, халқ севадиган ўзбек миллий киносанъатини бунёдга келтирадиган йўлларни ахтаришимиз ва шу йўлда курашишимиз керак. Директор кўпроқ «талантли» кинорежиссёрлар номларини қайд этиб, улар яратган фильмларни мақтабди, холос. Афсуски, мақтов билан иш битмайди.

Кино кўриб, тақлид қилиб кино яратиш эмас, балки халқнинг ҳақиқий дарди, изтироби билан йўғрилган экран асарларинигина талант, деб баҳолаш мумкин.

Хўш, нега тарихий классик кино асарларимиз—«Тоҳир ва Зуҳра», «Насриддин Бухорода», «Хўжа Насриддин» кинофильмлари телевидение орқали кўрсатилса, хонадонларимиз байрам тусини олади? Бу фильмларни рус — Яков Протазанов, яҳудий — Михаил Ромм, арман — Варшам Еремян, украин — Даниил Демуцкий, Михаил Краснаянский, ўзбек — Наби Ғаниевлар яратишган-ку! Улар ижодий ҳамкорлигининг асосий сирларидан бири — халқимиз тили, тарихи, урф-одати, мусиқаси ва динини чуқур ўрганиб чиққанликларида.

Ҳали рангли кинематография бунёдга келмасдан, икки хил рангдан тиниқ образлар яратиб, фильмни муваффақиятли чиқаролганлар. Масалан, «Тоҳир ва Зуҳра» фильмидаги тўй бўлимида Қоработирни ясантиришиб, унга қора кийим кийгизишиб, бошига сурма ранг салла ўрашади. Салла ислом динида кафан демакдир. (Қариялар саллаларини доимо бошларида ўраб юришининг ҳам сабаби шунда).

Ҳеч қачон, ҳеч ким соф севгига қора йўл билан ета олган эмас, ета олмайди ҳам. Кимки чин севгига раҳна солса, унинг кафани қора бўлади, ҳатто қабрга ҳам қора либосда қўйилади.

Севгига раҳна солувчиларнинг ниятлари қора бўлгани учун ундай инсонлар, ўз халқига азоб-уқубат келтириши, ватанини чил-парчин қилишдан тап тортмаслиги мумкин.

Севишганларни эса доимо оппоқ, яъни фаришталар кийимида кўз олдиларига келтирганлар. Уларни қалблари тўрида ардоқлаб олиб юрганлар. Масалан, «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Ромео ва Жульетта», «Фердинанд ва Луиза», «Руслан ва Людмила» сингари ўлмас асарларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Шунинг учун ҳам, буюк кинематографчиларимиз Тоҳир ва Зуҳрага оқ либос кийгизишган. Қоработир жангда жароҳатланиб йиқилади, боши пиллапоядан пастда, оёғи тепада бўлиб қолади, унинг салласи пиллапоялардан чувалашиб туша бошлайди. Сўнг, шоҳ саройи ўртасида ёзилган рамзий мотам поёндози кўрсатилади. Бу саҳналарнинг ҳаммаси, образлар моҳиятини юксак истеъдод билан очишга хизмат қилади.

Мен бир куни марҳум кинорежиссёр Йўлдош Аъзамовдан: «Агар Наби Ғаниев кинорежиссёр бўлмаганида, ким бўларди?» — деб сўраганимда, у киши ўйлаб турмасданоқ: «Жуда яхши рассом бўларди», — деб жавоб бергашлар. Бу гапда жон бор, албатта. Худди шу тоифадаги кинорежиссёрлар ижодини рассомлар ижодига қиёслаш мумкин. Масалан, Эйзенштейн, Довженко, Чаплин, Феллини, Куросава, Бергман, Тарковский... Буларнинг фильмларидан хоҳлаган кўринишни қирқиб олиб, катталаштириб кўрилса, у энг гўзал тасвирий санъат асаридан қолишмайди. Улар бўлажак картиналарининг ҳар бир кўринишини илмий ўрганиб, қалбларидан қайта-қайта ўтказиб, рассомона бунёдга келтирганлар ва уни рамзийлик даражасигача кўтариб талқин қилганлар.

Йўлдош аканинг айтишича, Наби аканинг қўлида доимо ҳассага ўхшаган калтаги бўлган, у оператор ва рассомга фильмнинг бўлажак кўринишини, шу калтак учи билан ерга чизиб кўрсатган. Чунки у яратажак картинанинг ҳар бир кўринишини, бўлимни, диалогларни ёд билган.

Малик Қаюмовнинг ҳикоя қилишича, «Тоҳир ва Зуҳра» фильми Москвага топширилганидан сўнг, машҳур кинорежиссёр Сергей Герасимов билан учрашиб қолган, у киши тўлқинланиб: «Мен «Тоҳир ва Зуҳра»ни кўрдим, ўзбекларга раҳмат, ўзларининг жаҳоншумул «Ромео ва Жульетта»ларини яратишибди»,— деган экан.

Агар сиз ижод этган асарингиз ўз халқингизга ёқса, имонингиз комил бўлсинки, жаҳон халқига ҳам ёқади. Бунга асло шубҳа йўқ.

«Тоҳир ва Зуҳра» фильмида яна бир саҳна бор. Бобохон Зуҳрани бўғиб ўлдирганидан сўнг, деворга орқаси билан суяниб, талвасага тушиб юриб, катта-катта араб имлоси билан ёзилган оятнинг тагига келиб қолади.

Бу кўриниш ҳам вақтни билдирса, ҳам қайсидир дин ҳукмрон пайтида шу дин йўлига тескари ҳаракат қилган шоҳ образи яратилди.

Фильмдаги авж пардалардан бири бўлган бу кўринишни юқорида айтганимиздек, турли миллат вакиллари яратганлар.

Демак, гап миллатда эмас, асар баркамол бўлиши учун унга атрофлича тайёргарлик кўришда ва уни тўғри талқин қила билишда экан.

ТАНИҚЛИ КИНОРЕЖИССЁР Андрей Тарковский бир гал Тошкентга келганида, эски Киночилар уйида томошабинлар билан учрашув бўлиб ўтди. Унинг «Ойна» фильми кўрсатилди. Негадир бу учрашувга кўпроқ талабаларни таклиф қилишган экан. Мунозара тугаганидан сўнг, кинорежиссёрлар уни қуршаб ҳовлига чиқишди. У тушкун ҳолатда, хафа бўлиб, ёнидагиларга назар ташлаб: «Битта ҳам тузук савол бўлмади», — деди.

Бу сўз менга таъсир қилиб, унинг олдига бордим. «Кино яратаётган режиссёр, халқининг тилини, тарихини, маданиятини, фанини, динини билмасдан, мусиқасини ҳис этмасдан, ўз халқининг ҳаётидан кинофильм яратиши мумкинми?» — деб сўрадим. У ўйлаб турмасдан: «Йўқ, йўқ, йўқ!..» — деб жавоб берди. Сўнг жим бўлиб қолди.

Бундай қарасам, теваракда турган ўша «машҳур» ва «талантли» кинорежиссёрлардан биттаси ҳам қолмапти. Бу гапни шу учун эсладимки, мақолада айтилган «машҳур» ва «талантли» кинорежиссёрлар фақат ўзбеклар номидан «миллий» кинофильм яратишади, холос.

Масалан, Элёр Эшмуҳамедовнинг «Фалажлик» фильмида шундай бўлим бор. Қишлоқ аёли уйига бегона эркакни олиб киради. Эркак шу хонадонда тунаб, эрталаб чиқиб кетаётганида, болалари ёнида кўйлаксиз ётган аёлни кўради. Биринчидан, қишлоқ аёллари болалари ёнида ҳеч қачон кўйлаксиз ётмайди. Қолаверса, бегона эркакни дабдурустдан уйига таклиф қилмайди. Элюртдан номус қилади. Иккинчидан, бегона эркак хонадонга бирор сабаб билан келиб қолган бўлса, ҳалол аёл эркакнинг иззат-нафсини уйғотмаслик учун бундай қилмайди. Учинчидан, бу кўриниш аёлларимизга ҳақоратдек туюлади ва мен буни ғарб киносига кўр-кўрона тақлид, деб биламан.

Дунёда энг ёмон фалажлик, бу тақлидчилик-ку!

Шу аёл кўчада юрганида ҳам, сигир соғаётганида ҳам, нон ёпаётганида ҳам, бошқа уй-рўзғор ишларини бажараётганида ҳам қоматига мослаб тикилган пушти ранг битта кўйлакда юради. Ахир, ўзбекларда нон ёпаётганида қўлига еле, панжасига рапида деган нарсаларни кийиб, фойдаланади-ку!

Шуларни фильм сценарийси муаллифларидан бири Жасур Исҳоқовдан сўрасак, «Бу образ!» — дейди. Фақат тақлиддан иборат бундай зўрма-зўраки образнинг кимга кераги бор? Миллий ҳаётни, урф-одатларимизни бузиб кўрсатдикми, тамом, томошабиндан ихлос қочади. Шундай фильмлардан бирини Қамара Камолова драматург Р. Иброҳимбековнинг «Ёввойи» сценарийси асосида яратган. Унда ҳаммом бўлими бор. 1950 йиллардаги Бухородаги ҳаммом. Ҳаммомдаги эркаклар яланғоч кўрсатилади. «Самарқанд сайқали рўйи заминаст, Бухоро қуввати ислоҳми династ», деган қадим байт бор.

Ахир, Бухоро дунёга номи кетган ўнлаб мадрасалар ва юзлаб масжидлар макони. Бухоро халқи ўн уч аср ислом тарбиясида бўлган, унда номаҳрамга яланғоч кўриниш ман этилган.

Шу халқнинг вакиллари ҳаммомда яланғоч юрса! Бу ўзбек ахлоқига мутлақо тўғри келмайди-ку! Шунинг учун ҳам ҳозир у ердаги айрим ҳаммомларга киришингиз билан ҳаммомчи қўлингизга лунги тутқазади.

Кўриниб турибдики, бу бўлим ҳам ғарбга тақлид қилиб олинган. Худди шу маънода «Яхшидур аччиқ ҳақиқат» мақоласи муаллифи А. Жўраевнинг «Фалажлик», «Ёввойи» фильмлари ҳақида билдирган барча танқидий фикрларига тўла қўшиламан. Иложи бўлса, уларни яна ҳам кескинроқ танқид қилиш керак эди. Зотан, бундай миллий ҳаётдан йироқ фильмларга ўхшаш картиналар қайта яратилмасин!

Яна бир муаммо. Москвани баҳона қилишиб кинорежиссёрларимиз фильмларини рус тилида яратишади. Фильмни Москвага топширганларидан сўнг, ўзбек тилига ағдаришади. Бу кулгили ҳолни шарҳлаб ўтиришга ҳожат йўқ.

Бунинг сабабини сўрасангиз, улар пулни Москва беради, деб баҳона қилишади. Москва пул берса, ўз улушимиздан, халқ ҳисобига ажратилган пулдан беради-ку! Ахир дунё кинематографиясининг пайғамбарлари ҳисобланган Эйзенштейн, Довженко, Чаплин, Феллини, Куросава, Бергман ўзга тилда бирорта кино яратмаганлар-ку! Ўзга урф-одат ва мусиқаларни фильмларига зўрлаб киритмаганлар-ку! Улардан қачон ўрганамиз?..

Асалариларнинг ини олдида турган посбон асаларилар ёмон ҳид келтирган арини белидан тишлаб, иккига бўлиб ташлаганидек, ўзбек миллий адабиётида сийқа ва ўртамиёна адабиётга қарши курашиб келаётган Озод Шарафиддинов, Иброҳим Ғафуров, Норбой Худойберганов, Матёқуб Қўшжонов, Ғайбулла Саломов, Бегали Қосимовдек жасоратли олимлар бор. Улар қатор баҳслар билан матбуотда чиқиб, катта давра суҳбатларида ҳалол гапларини айтиб келяптилар. Қаерда ҳақиқий танқид бўлса, шу ерда ўсиш бўлади. Шунинг учун ҳам адабиётимиз кино ва театр санъатига нисбатан анча ўсиб бораяпти.

Республика ёзувчиларидан уч киши — Одил Ёқубов, Абдулла Орипов ва Тўлепберген Қаипбергеновнинг СССР халқ депутати бўлиши фикримизнинг далили ва халқимизнинг адабиётимизга бўлган ҳурматидир.

Киношуносларимиз ва кинотанқидчиларимиз-чи?! Мамлакатда қайта қуриш ва ошкоралик бошланганига тўрт йил бўлаяпти. Лекин у ҳамон республика кино ҳаётига етиб келмаган кўринади.

Ўзимча буни шундай изоҳлайман: улар кино қонунлари ва терминларини билишади-ю, лекин ўзбек тилини, тарихини, маданиятини, урф-одати, мусиқаси, фани, эътиқодини тарбиялаган ҳодисаларни чуқур билишмайди. Шу боис ҳам республика Кинематографчилар уюшмасида бўладиган фильмлар талқини ҳақидаги йиғилишлар, конференциялар баҳс-мунозарасиз, силлиққина, хўжа кўрсинга ўтказилади.

Киноолимларимиз оғизларига «талқон» солиб, мум тишлаб ўтиришганидан кейин, кимдир —томошабинларми, журналистларми ўзбек миллий кинематографиясини боши берк кўчадан чиқариб олиш учун бонг уриши керак эди-да. Журналист Ашурали Жўраевнинг чиқишини шундай тушундим. А. Хўжаев эса журналистга киноялар қилиб: «Студиямизда сиздан минг чандон изтироб чекаётган одамлар бор», дейди. Уларнинг орасида ўзингиз ҳам бўлсангиз керак. Айтингчи, ўзимиз ўзбек тилида қойил қилиб гапира оламизми? Халқимиз тарихи, маданияти, мусиқасини яхши биламизми?

Ҳар бир зиёли инсон ўз халқининг мусиқа маданиятини билиши шарт. Айниқса, кинематографчилар. Хўш, мусиқа маданиятимизнинг дурдонаси бўлмиш «Шашмақом»ни, унинг шўъбаларини, тановар ва сувора йўлларини биламизми? Бир-биридан ажратиш учун қобилиятимиз етарлими? Ёки буни киночилар ўрганиши лозим эмасми?..

Ҳозирги кунда бундан бир неча йил муқаддам экранларга чиққан «Лейтенант Некрасовнинг айби»га ўхшаган фильмларнинг сони жуда кўпайиб кетмаяптими «Ўзбекфильм»да? Мен буни шунинг учун эсладимки, директор А. Жўраев мақоласидаги: «Грузин ёки қирғиз кинематографиясидан ўргансак бўларди» — деган фикрни нотўғри тушунибди. Бир миллатнинг кинематография маданиятини иккинчи миллатга экспорт қилиб бўлмайди-ку! Ваҳоланки, Ираклий Квирикадзе, Р. Иброҳимбеков, М. Бойжиевни сценарий ёзиб беришга таклиф қилдик, дейди директор. Улар бизнинг тилимизни, ҳаётимиз, урф-одатимиз, дард-аламимиз, мусиқамизни яхши билишларига имонингиз комилми? Аввало, ўзини, сўнг бошқа халқни ҳурмат қилган ижодкор пул учун ўзи билмаган, ҳис қилмаган ҳаёт ҳодисалари ҳақида ҳеч қачон қалам тебратмайди. Булардан на ўзлари ва на студия шараф кўради.

ЯНА БИР МУҲИМ масала. Студияда миллий тилни яхши биладиган киномуҳаррирлар йўқ даражада. Буни тезда ҳал қилиш керак. Наҳотки, ўзбек тилини пухта биладиган бирорта ёзувчи ё журналистни муҳаррирликка жалб этиш мумкин эмас?

Мен йигирма етти йил кино соҳасида ишлаган бўлсам, бадиий жиҳатдан пишиқ, бир яхши асар сифатидаги сценарийни ўқиган эмасман. Энг муҳими фикр. Хоҳласангиз-хоҳламасангиз ҳамма сценарий ҳам режиссёр уни қўлга олганда ўзгаради. Суратга олиш даврида, яъни танланган актёр, жойлар, кийимлар, асбоб-ускуналар, яратилган муҳитга қараб иккинчи маротаба ўзгаради. Учинчи маротаба суратга олинган маҳсулотни монтаж қилиш вақтида. Тўртинчиси, фильм тайёр ҳолатга келаётганда сўз тушириш пайтида.

Агар сценарий ёзиш йўл-йўриғи ўргатилса, бизда, хоҳловчи ёш, талантли шоир ва ёзувчилар жуда кўп. Уларга фақат фидойи муаллимлар керак. Бу ишни шу соҳада анча тажриба орттирган Рихсивой Муҳаммаджонов ва Мурод Муҳаммад Дўстга топширилса, улар уддалаб кетадилар, деб ўйлайман. Шундагина А. Хўжаев ўзбек ёзувчиларимизнинг Иттифоққа машҳур бўлган асарларининг бирортаси ҳам экранлаштирилмай қолмаган, деб қатор-қатор номларни ёзмаган бўларди. Бу асарлар қай аҳволда экранлаштирилганлигини яхши биламиз-ку! Мисол учун Абдулла Қодирий романи асосида Собир Муҳамедов ва Йўлдош Аъзамов яратган «Ўтган кунлар» романидан «Наво куйи» бўлимини олиб кўрайлик.

Отабек Кутидорнинг уйидан ҳайдалгандан сўнг, бўзахонага келади. Албатта, бир улфатга нотаниш меҳмон келиб қолса, ўтирганларнинг фикри, кайфи қочади, улфатчилик бузилади. Шу дамда уларнинг орасида ўтирган созанда, яъни санъаткор ёрдамга келади. «Машшоқ Отабекнинг сархуш қўлидан бир пиёла бўзани ичкач, дуторини чертиб сўрайди:

— Қандай куйни чалай, бек ака?

Отабек сархуш товуш билан жиддийгина қилиб жавоб берди:

— Билсангиз, ҳайдалиш куйини чалингиз, ажралиш куйини чалингиз!

Машшоқ ажабсинган эди:

— Дунёда бундай куйлар борлигини умримда биринчи мартаба эшитаман, бек ака!

— Дунёда бундай куй йўқ деб ўйлайсизми, сиз эшитмаган бўлсангиз, менинг эшитганим бор... Билмасангиз, билган куйингизни чалингиз!..

Дуторни созлаш учун реза куйлардангина олиб турган машшоқ, Отабек кутмаган жойда «Наво»дан бошлаб юборган эди...»

Нақадар нозик кинематографик ҳолат. Бу ҳолатни кузатиб турган созанда, эшитувчининг қайғуси кета бошлаганидан қувониб «Наво»ни «Савт»га улаб юборади. Адиб бекорга бу бўлимнинг номини «Наво куйи» деб қўймаган-ку! Афсуски, талантли кинорежиссёримиз Йўлдош Аъзамов «Наво» куйини Муроджон Аҳмедов ижро этган «Ўртар» ашуласи билан алмаштириб ўтирибди.

Режиссёрнинг «Наво» бўлимини бундай талқин қилиши роман руҳини тушунмаганидан, Абдулла Қодирийнинг ички ҳолатига кира олмаганидан, оқибатда, асарнинг киносанъати даражасига кўтарилмаганидан дарак беради.

Шунинг учун ҳам машҳур китоб кинематографияда эркин асарга айланолмади.

Қайси классик асаримиз экранлаштирилган бўлса, барининг фалсафаси, сюжетлари, образ ва характерлари бузилганига дуч келамиз. Масалан, Ойбекнинг «Қутлуғ қон», М. Шайхзоданинг «Мирзо Улуғбек», А. Қаҳҳорнинг «Синчалак», О. Ёқубовнинг «Диёнат», П. Қодировнинг «Олмос камар», Ў. Усмоновнинг «Гирдоб» асарларининг экранлаштирилган нуқсонлари ҳақида батафсил тўхталмасак ҳам бўлади.

Яна А. Хўжаев: «Алишер Навоий ҳақида уч серияли фильм яратамиз», деб ёзибди. Бундай фильмни яратиш учун сира шошмаслик, катта талант ва ақл билан, ўта миллий нозиклик билан ёндашиш лозим. Акс ҳолда Комил Ёрматов яратган «Алишер Навоий» фильмига ўхшаш ташқи тазодларга берилиб, ички, ижодий ҳолат йўқолиб кетиши керак эмас.

Алишер Навоий ҳақидаги фильмда улуғ шоир уришганларни яраштирадиган муросачига айланиб қолган. Асосан, Алишер Навоий шоир эмас, вазир сифатида кўрсатилган. Алишер Навоий ва унинг асарлари асосида йигирма-ўттизлаб серияли жаҳоншумул асарлар яратиш мумкин. Чунки Алишер Навоий беш аср илгари шу кунимиз муаммолари ҳақида ўйлаган, изтироб чеккан, ёзган. Мен ҳайрон бўлиб ўйланиб қолдим. Алишер Навоий даври тарихи, маданияти, урф-одати, мусиқа, ғазалхонлигимизни тушунадиган, биладиган кинорежиссёрларимиз етишдимикин? Етишган бўлса кимлар?..

Ўзбек чопони, дўпписи ва кавушини кийгизган билан, фильм миллий кино бўлиб қолмайди. «Ўзбекфильм»да саккиз йил ишлаган бўлсам, «Ўзбекфильм» кинорежиссёрларининг мусиқа маданиятимизнинг дурдоналарини пухта билиб, эшитиб, роҳатланиб ўтирганини кўрмаганман.

Хуллас, ёзаверсанг, муаммоларнинг ҳисобига етиш қийин. СССРда ўзбекнинг ролини ўйнамаган биронта миллат актёри қолмади, десак янглишмайман. Ахир улар ўзбекнинг тили, характери, урф-одати, маданияти, мусиқасини ўзларига сингдириб юбормаганлар-ку!

Агар фильмда шу халқлар фарзандларининг роли бўлса-ю, улар таклиф этилса, нур устига нур бўлур эди. Шу чақирилган актёрлар ҳисобига ўзимизнинг актёрларимиз ишсиз, ойликсиз юришипти. Бу ҳам етмаганидек, А. Хўжаев «Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтида киноактёрлар ва кинорежиссёрлар курси очилса», — деб ёзибди. Нима қиламиз ишсиз актёрлар сонини кўпайтириб. Бўлажак кинорежиссёрларга халқимизнинг тилини, тарихини, маданиятини, мусиқасини билмайдиган, «машҳур» ва «талантли» кинорежиссёрларимиз дарс беришадими?

ХУЛЛАС, БАҲОНАЛАР кўп-у, амалий ишдан дарак йўқ. Менингча, Аъло Махсумович, «Ўзбекфильм» студияси қошида тарихимиз, маданиятимиз, адабиётимиз, мусиқамиз, урф-одатларимиз, ахлоқ ва одоб таълими курсларини очиш керак.

Бу курсларда республикамизнинг етук олимлари, маданият ва адабиёт намояндалари таҳсил ўтишлари лозим. Шунда студия кинорежиссёрлари, рассомлари, актёрлари ва муҳаррирлари ҳам ўз билимларини яна ҳам мустаҳкамлаган бўларди. Мен бу билан уларни билимсизга чиқармоқчи эмасман. Ниятим, бу ишга кинога тегишли ташкилотлар лоқайд қарашмаса.

Ажаб эрмас, ўшанда халқ севиб ардоқлайдиган, қанча кўрса ҳам тўймайдиган, ҳақиқий бадиий ўзбек миллий кинофильмлари бунёдга келса.

Халқимизнинг қалбига кириб, ҳақиқий маънодаги миллий киноасар яратмаган ижодкор ҳеч қачон ўз халқи маданиятининг фарзанди бўлолмайди!

Тошхўжа АКРАМОВ,
кинорежиссёр

Ёдгор САЪДИЕВ:

ҲАҚСИЗЛИККА ЧИДОЛМАЙМАН

Ҳурматли редакция!

Биз актёрлар ҳақидаги мақолаларни севиб ўқиймиз. Агар имкон бўлса, Ўзбек давлат «Ёш гвардия« драма театрининг актёри Ёдгор Саъдиевнинг ҳаёти ва ижоди тўғрисида маълумот берсангиз.

Тожикистон ССР, М. Турсунзода шаҳридан бир группа мухлислар

Бўлажак суҳбат режасини яна бир карра хаёлдан ўтказиб, театрга ошиқарканман, бу актёр билан дастлабки суҳбатни эсладим. 1980 йил эди. Редакция топшириғи билан Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрининг актёри Ёдгор Саъдиев ҳузурида бўлиб, суҳбатлашдим ва журналистлик фаолиятимда илк бор актёрлар ҳақида материал ёзишга киришдим. Ўша илк қадам кейинги ишларимга туртки бўлганидан ва асосан Ёдгор аканинг ижодига камоли эҳтиромдан орадан салкам ўн йил ўтгач, актёр билан бугунги ҳаётимиз, унда санъаткорнинг ўрни ва масъулияти хусусида суҳбатлашиш истаги туғилди.

Очиғи, Ёдгор ака билан суҳбат дастлаб қовушмади. Сабаби кейинроқ, сўз навбати актёрнинг ўзи ижро этган ролларига етганда маълум бўлди. Мавзу бу томонга бурилиши билан суҳбатдошим бутунлай бошқа қиёфага кирди. Кўзлари ёниб, бутун вужуди ишчан қиёфа касб этди. Шунда мен ижод актёр учун нима эканини ҳис қилгандек бўлдим. Ижод — ҳаво, сув, ер, осмон, нон...

— Албатта, ҳамма ролларимдан кўнглим тўлган эмас, — деб гап бошлади у. — Баъзи ролларни тақсимотда менга берилгани учун, иш юзасидан ижро этганман. Баъзан эса бошда унча хуш кўрмай ўйнаган ролларимга вақт ўтган сайин муносабатим ўзгарган. Шу ўринда «Бой ила хизматчи» спектаклидаги Ғофир образига тўхталишим шарт, деб ўйлайман. Баҳодир Йўлдошев бу спектаклни қайта қўяётганда дастлаб менга Холматни топширди. Образ устида анчагина ишлаганмиз. Бир кун саҳнага чиқиш олдидан Баҳодир ака келиб, баъзи роллар тақсимотини ўзгартирдим, деди ва менга Ғофирни топширди. Албатта, мен бундан қувонишим керак эди. Чунки актёрликни орзу қилганлар абитуриентлигидаёқ Ғофир монологини севиб ёддан айтадилар, уни ўйнашни орзу қиладилар. Лекин менинг хаёлимда мутлақо бу образ йўқ эди, очиғи, уни ижро этишга интилган эмасман. Бу хусусда режиссёр билан анча баҳслашдик. «Уч-тўрт репетицияда ўтиринг, — деди Баҳодир ака. — Агар шунда образга нисбатан иликлик пайдо бўлса, айтасиз». Бешта репетицияда ўтирдим. Дарҳақиқат, образга интилиш бошланди. Лекин, афсуски, бу образ устидаги ишни охирига етказа олмадим.

Актёрдаги бу ачиниш менда ҳам нохуш кайфият уйғотди. Чунки бу шунчаки ачиниш эмасди. Эҳтимол, деб ўйладим ўзимча, унинг талқинида биз мутлақо ўзига хос Ғофирни кўрармидик... Эҳтимол, у охирига етказолмаган роль ана шугина эмасдир? Балки шундай ғунча очмай хазон бўлган роллар актёр қалбининг аллақаери кемтик бўлишига, ҳатто ижодий турғунлик ҳолатига сабаб бўлар? Ҳар ҳолда, бир нарса аниқки, бундай йўқотиш беиз кетмайди.

— Ёдгор ака, айтайлик, хонанда умри давомида жуда кўп қўшиқлар айтади. Лекин, барибир, улар орасида алоҳида бир илҳом билан куйлайдиганлари бўлади ва халқ ҳам дарров буни сезади. Шунга ўхшаш, сизнинг ҳам маза қилиб ижро этадиган ролларингиз бўлса керак!

— Албатта, «Қароқчилар»даги Карл Моор образини ҳамиша алоҳида меҳр билан ижро этардим. Сезишимча, нима учунлигини сўрамоқчисиз. Карлдаги ҳақсизликка қарши исён ёқади менга. Нокамтарлик бўлмасину ўзим табиатан шунақаман. Ҳақсизликни кўрсам ёниб кетаман. Айёр одамларни ёмон кўраман. Карлнинг шундай сўзлари бор: «О, инсонлар, инсонлар, қалбаки, найрангбоз авлод, лабингдан ўпиб туриб, кўксингга ханжар урадилар!» Мана шу ролни ўйнаганимга 15 йил бўлди. Лекин яқин-яқинларда ҳам лабимдан ўпиб туриб, кўксимга ханжар урганлар орасида, афсуски, дўстларим ҳам бор. Начора, ҳаёт экан... Бу образга бутунлай қарама-қарши бўлган «Уйланиш»даги Кочкарёв ҳам маза қилиб ижро этган ролларимдан бири. Режиссёр ишонч билан топширган бу характерли ролни шу ишонч даражасида ижро этишга ҳаракат қилдим. «Рўё» спектаклидаги Филипп ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. «Қор маликаси»даги Эртакчи роли менга жуда ёқади. Актёрнинг қандайлиги, нималарга қодирлиги ана шундай спектаклларда маълум бўлади. Чунки болалар озгина ёлғонни ҳам сезишади. «Драматик актёрлар куйлайди» деб номланган томошанинг ташкил этилгани жуда яхши бўлди. Унда ўзим севган «Кўзларингни яширма», «Муножот», «Тошкент ироғи», «Фарғона тонг отгунча», «Ошиқ бўлинг», «Менинг арзим» қўшиқларини куйлаш бахтига муяссар бўлганман.

— Бир актёр билан суҳбатлашганимда, «Юлдузли тунлар» спектаклида ажойиб ансамбль вужудга келганди», деб айтганди...

— Ҳа, бу спектаклга алоҳида тўхтаб ўтмаса бўлмайди. Мазкур асар хусусида Баҳодир ака билан бир ярим йилдан ортиқ гаплашганмиз. Кейин иш жараёни бошланган. Ҳақиқатан ҳам, ҳар бир актёр чуқур масъулият ва катта меҳр-муҳаббат билан ўйнарди. Тўғриси, Бобур ролини ҳозир ҳам ўйнагим келади. Бахтимга Мақсуд Юнусов телевидение учун олинаётган 7 серияли видеофильмда Бобур ролини ижро этишга таклиф қилди. Демак, роль устидаги иш давом этади. Умуман, бу йил ҳаётимда содир бўлган энг қувончли ҳодиса шу, десам хато бўлмас.

Яқинда Эркин Комилов билан Бобурнинг Буратоғ устидаги ҳужрасини зиёрат қилиб қайтдик. Биз тоққа Бобур чиққан йўл билан кўтарилдик. Тўғриси, охирги 10 метрни ўтишга жуда қийналдим. Лекин ёнимда дўстим бўлгани учун қийинчиликни енгдим. Бу Бобур образини яратишимда гўё бир имтиҳон бўлди.

— Ёдгор ака, мана, бугун театр даргоҳида ўз дастхатига эга актёр сифатида сизни кўпчилик яхши танийди. Албатта, бунда аввало, институтда олган билимларингизнинг роли катта. Ҳозир, театрда бир неча йил ишлаб, етарли тажриба орттирган санъаткор сифатида Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтининг бугунги фаолияти хусусида нима дея оласиз!

— Биз I, II курслардаёқ театрга ўзимиз келардик: оммавий саҳналарда иштирок этайлик, деб ҳаракат қилардик. Лекин ҳозирги талабаларда бу ҳол сезилмайди. Илгаригига қараганда, уларнинг театр билан алоқаси камайиб кетган. Сабабини билмайман. Эҳтимол, талабалар ўзларини тайёр актёр деб ҳисоблашса керак. Агар шундай бўлса, катта хато қиладилар. Фикримча, I—II курсдан бошлаб, этюддан ўтгандан сўнг талабалар театр билан бевосита мулоқотда бўлишлари, ҳеч бўлмаса, оммавий саҳналарда қатнашишга ҳаракат қилишлари лозим. Тўғри, улар ўқув театрида қатнашадилар-ку, деб эътироз билдирилиши мумкин. Лекин ўқув театри ўқув театри-да, ҳақиқий саҳна — бошқа гап.

Газетхон илтимосига кўра

Назаримда, институтга қабул қилиш шартларини ҳам ўйлаб кўриш керакмикин? Ҳар йили фалонча режиссёр ёки актёр тайёрлашнинг нима кераги бор? Санъат учун, умуман, бошқа соҳалар учун ҳам биринчи навбатда сон эмас, сифат керак-ку! Эҳтимол, 2—3 йилда бир маротаба қабул имтиҳонлари ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

— Гап ўз-ўзидан актёр шахсига келиб тақалди. Матбуотда ёки бирон кеча, учрашувларда «актёр жасорати» деган иборани учратиб турамиз. Сизнинг бу ҳақдаги фикрингизни билмоқчи эдик.

— Менингча, актёрни жасоратли, жасоратсиз тоифаларга ажратиб бўлмайди. Актёр, аввало, истеъдодли ижрочидир. Бу ундан кўпроқ фидойиликни талаб қилади. Актёрнинг 130 сўм маош олиб ишлашининг ўзи жасорат. Фақат ҳалол меҳнат, ўз ишига чексиз меҳр-муҳаббатгина актёрни санъат пиллапояларидан юксакликка олиб чиқади, элда азиз қилади.

Оддийгина бир мисол. Агар бир неча одамни баравар сувга ташланса, ундан сузишни биладиганлар чиқиб олади, билмаганлар чўкади. Саҳнада ҳам шундай. Чўкмаган актёр жасоратлидир.

— Сиз нима дейсиз, актёр ва инсоний қиёфалар бир-бирига зид бўлиши мумкинми!

— Албатта, мумкин. Масалан, мен ўзим 5—6 актёрни биламан. Улар саҳнада олижаноб ролларни ўйнаб, ҳаётда аксини қиладилар. Бильакс, баъзи актёрлар саҳнада деярли салбий образлар яратадилару, ҳаётда эса кўпчилик орасида ажойиб инсон сифатида хотира қолдирадилар. Бунга марҳум санъаткоримиз Қудрат Хўжаев фаолияти ёрқин мисол бўла олади. Мени ҳаётда феъли-атвори расво бўлган, бировга яхшилик қилиб ўрганмаган одамнинг саҳнада олижаноб роллар ижро эта олиши масаласи ўйлантириб юради. Назаримда, бундай актёрлар ижроси томошабинни ишонтиролмайди. Чунки ўзида, табиатида яхши хислатлар бўлмаган одам уларни қандай тушунсин, ҳис қилсин? Демак, ўша актёр ёлғон ҳаракат қилади, сунъий ижрога мажбур бўлади. Бугунги кунда театрларимиз ўз томошабинидан маҳрум бўлиб қолаётганининг сабабларидан бири ҳам шу эмасмикин?...

— Ёдгор ака, дилингизда яна қандай ўй-ташвишлар, орзу-хаёллар бор! Эҳтимол, мен сўрашни унутган, лекин айтгингиз келаётган гаплар кўпдир...

— Албатта, Шаҳар Советининг депутати сифатидаги фаолиятимни олайлик. Очиғи, кўп иш қилишга улгуролмадим. Чунки бирон ишни бажариш мушкул. Баъзан ойлаб югурсанг ҳам, ўйлаган ишингни рўёбга чиқаролмайсан. Узоққа бормай, мана шу театримиз қаршисидаги Тоштрам деворини олайлик. Қачонлардан буён шу деворни 15—20 метр ичкарига суриш масаласини ҳал қилолмайман. Минбардан туриб ҳам айтдим, лекин фойдаси бўлмади. Яхши ниятда бошлаган бир ишингни охирига етказолмаганингдан кейин ҳафсала қоладими? Ахир, деворни суриб, ўрнига кўчатлар ўтказиб, скамейкалар қўйиб қўйилса, ҳам театр биносининг юзи очиларди, ҳам томошабинлар ҳордиқ чиқарган бўларди.

Шу кунларда яна бир масала юзага қалқиб чиқди. Республикамизда ўтказилаётган «Гўзаллар конкурси» ҳақида тўхталмоқчи эдим. Гўзалликни, чиройли нарсани яхши кўраман. Лекин табиат берган ҳуснни бозорга солишнинг нима кераги бор?

Суҳбат асносида шу нарса маълум бўлдики, Ёдгор Саъдиев шахсий манфаатлар орасида ўралашиб қолишни актёр учун, умуман, инсон учун катта камчилик, деб билади.

Инсон, аввало, оилада ҳаловат топиши, якдилликка, ҳамжиҳатликка эришиши кераклиги ҳаммамизга маълум. Чунки оиладан хотиржам одамнинг иши ҳам кўнгилдагидек бўлади. Ижод кишилари учун эса бу нарса икки карра аҳамиятлидир. Шу маънода Ёдгор Саъдиевга омад кулган десак, янглишмаймиз. Унинг умр йўлдоши Зайлихон Саъдиева санъатшунос, Тошкент Давлат маданият институтида ўқитувчи. Уларнинг икки фарзандлари бор: ўғиллари Ҳабиб 7-синфда ўқийди, спорт билан шуғулланади, қизлари Муниса 4-синфда ўқийди.

Ҳа, фарзандларнинг ўз орзулари, ўз йўллари бор. Ёдгор аканинг орзу-ўйлари билан қизиқдик:

— Бир пайтлар фалон ролни ўйнайман, деб орзу қилардим. Ҳозир бундай ният йўқ. Қандай роль ўйнасам ҳам, томошабин қалбига йўл тополсам, шунинг ўзи етарли. Режиссёр билан актёрнинг ҳамфикрлиги шунга олиб келаркан. Чунки мен Баҳодир Йўлдошевга тўлиқ ишонаман, у менинг имкониятимни яхши билади. Лекин бу, актёр режиссёр айтган чизиқдан юради, дегани эмас. Гап фақат ўзаро ишонч ва самимий муносабат устида бормоқда.

Орзуга келсак,. Театримизга улуғ актёрларимиздан бирининг, айтайлик, Аброр Ҳидоятов ёки буюк адибимиз Абдулла Қодирий, Шукур Бурҳонов ёки ажойиб режиссёримиз Тошхўжа Хўжаевнинг номи берилса, яхши бўларди..,

Ҳа, ўйлаб кўришга арзийдиган таклиф. Чунки бу санъаткорлар бир умрга томошабин қалбидан жой олиб, меҳр-муҳаббатини қозонишга муваффақ бўлганлар. Актёрнинг асосий ҳаками — томошабин. Демак, томошабин эътирофи унинг учун энг юксак баҳо.

Гулчеҳра УМАРОВА

«БУХОРОНИ ҚУТҚАРИНГ»

Акс садо

Бухоро ота-боболардан мерос қолган буюк обидалар маконидир. Неча асрлар илгари қурилган бу обидаларнинг баъзилари ҳалокат ёқасида. Улар ҳозир таъмирлашга жуда муҳтож.

Масалан, Бухоро мачитлари ичида энг йириги ҳисобланган Мачити калонни таъмирлаш 15-20 йилга чўзилиб келмоқда. Унга ўн минг киши сиғади. Мачити калон жуда кўркам қурилган, унинг гўзал, ҳаворанг гумбази устки қисмининг ярмидан кўпи кўчиб тушган. Таъмирчиларни бу ҳол сира ҳам ташвишга солмаяпти. Агарда бу иншоот тезда таъмирланмас экан, гумбаз қулаб тушиб вайронага айланади.

Арк — қалъа қўрғон Бухоронинг энг катта обидаларидан ҳисобланади. У тўрт йилдан буён таъмирланади-ю, лекин ишнинг охири кўринмайди.

«Мачити боғи ҳовуз» деган ажойиб иншоот бор. Нақшунигорлаштириб қурилган бинога қараб кўзингиз тўймайди. Шу иншоот ҳам вайронага айланиш арафасида турибди. Негаки, унинг томи тунука билан нари-бери ёпилган. Қор ва ёмғир сувлари томдан ўтиб васса, болор, устунларни чиритмоқда.

«Кўкалдош» мадрасаси Ўрта Осиёдаги мадрасалар ичида энг йириги ҳисобланади. Унинг 250 та ҳужраси бор. Мадрасани ҳозирги кунда меҳмонхона қилиб қўйишган. Табиийки, эртадан-кечгача юзлаб киши сув тўкиб ювинади. Натижада, мадрасанинг шимол томондаги девори бир неча жойдан ёрилган, ағдарилиб тушиш арафасида турибди. Агар бу мадрасадан меҳмонхона дарҳол кўчирилмаса, бино хароб бўлади.

Ҳурматли редакция! Мен энг катта обидаларни тилга олдим, холос. Ҳақиқатда ёрдамга муҳтож обидалар жуда кўп. Уларни сақлаб қолиш — шошилинч тадбирлар талаб қилади. Бу ишда «Бухорони қутқаринг» мақоласи эълон қилингандан сўнг ҳам жиддий ўзгаришлар қилинмаяпти.

Муҳаммад ҒУЛОМОВ

Мирпўлат МИРЗАЕВ

НЕЧУН ИХТИЛОФ

Ҳайҳот, Фарғонада нечун оқди қон —
Қирғин садо берди жимжит ўлкада!
Нечун бу ихтилоф, нечун бу исён,
Мўмин халқни нима қилмишдир зада?!
Наҳот меҳмон деса жонин берган эл
Бу кун ўз қавмини рўй-рост сўймоқда?!
О, наҳот бу юртда кимсалар дадил
Қўшнисин уйига олов қўймоқда?!
Мўйи эндигина сабза урган ёш
Кеча ўз уйида эди арзанда;
Нечун ном олди у «безори, бебош»,
Нечун ном олди у «қонхўр, газанда?!»
Жимжит водий узра бу не қалдироқ,
Оналар ҳадикда — эшик этса «тиқ».
Келинлар вужудин босар қалтироқ,
Сингиллар овози кўз ёшдан бўғиқ.
Сенга нима бўлди, деҳқон улусим,
Меҳнатдан бошқасин билмас эдинг-ку!
Йиллаб ололмасанг гоҳо улушинг,
Ҳатто сен таъна ҳам қилмас эдинг-ку!
Қўлингда ойболта, паншаха, чўқмор,
Айтгин, сен кимларга қилмоқдасан дов?
Қонинг қайнатдими ёхуд номус-ор,
Йўлдан урдими ё шум ғараз, алдов?!
О, дилбанд Фарғонам, сени ушбу кун
Исёнкор атайми ё атай авом?
Ёхуд кечмишингдан эзилиб дилхун,
Маҳмуд Торобийдек урайинми жом?!
Афсус, билолмадим — бунда нечук сир,
Жумбоқдир ушбу кун бу аянч ҳолат.
Лекин ҳайқираман — қон тўкмоқ, ахир,
Жами жаҳолатдан буюк жаҳолат!
Тўхта, эй оломон, тўхта, асов куч,
Жарнинг ёқасидан чекил бир нафас!
Қонинг ёндирса-да сўнгсиз ғазаб-ўч,
Тиғу чўқморингни улоқтиргин, бас!
Кечаги шукронанг олгин сен ёдга,
Чулға идрокингни ёруғ нур билан!
Зотан, бу асрда ҳар ким муродга
Етар — чўқмор эмас, тафаккур билан!

ВАЗИЯТНИ ҚЎЛГА ОЛАЙЛИК

Боши биринчи бетда

Айни пайтда бу талотўпда жамиятга етказилган маънавий зарбаларни ҳатто тасаввур қилиш қийин. Шундай таассурот туғиладики, кимдир вазиятни юмшатиш учун бирикиб иш юритиши лозим бўлган кучларни бир-бирига маккорлик билан, узлуксиз равишда тўқнаштираётир. Масалан, республикада айни пайтда энг йирик ва танилган норасмий «Бирлик» ҳаракати номига айб тақашга уринаётирлар — гўё унинг элчилари ўша воқеалар содир бўлишидан бир неча кун аввал Фарғона области аҳолисини месхети туркларидан қасос олишга чақирганмиш. Шу «Бирлик»ни яқин-яқинда Туркия билан, қаерда яшашидан қатъи назар — барча турклар билан зиддиятга олиб борадиган йўлни бартараф этишни кўзлаган пантуркистик кайфиятда айблаганларини унутиб қўйишмоқда.

«Дин мутаассиблари» ва бузғунчилар кўтарган «яшил байроқ»қа келганда, айтиш керакки, бу норасмийлар ҳиссаси ҳақидаги қўшиб-чатишлардан кўра кўпроқ хатарли ёлғонлардир. Ўзбеклар — сунний, месхети турклари — сунний, эътиқод ва урфу одатларда ҳеч қандай фарқ йўқ. Ҳар иккаласига ҳам ислом ароқ ичишни, бангиликни бирдай тақиқлайди. Ислом жоҳилликни тақиқлайди. Ислом мусулмон жонига қасд қилишни буткул ман этади, шунингдек, ўт қўйиб топташларни, одамкушликни ман этади. Хуллас, ўша кунлардаги оломоннинг шафқатсизлиги ва адабсизликлари, барча-барчаси бошқа динлардаги каби исломнинг ҳам ахлоқий қонун-қоидаларига тўғри келмайди.

Қўқонда имомлар Муҳаммад Ражаб, Мухторжон ва Ғуломжон шаҳар ижроқўми раисини жабрдан асраб қолдилар. Панду насиҳатларга қулоқ осмаган дарғазаб оломон унга ёпишган маҳал имомлар «азон» айтиб қичқирдилар. Бир дақиқалик саросимада раис қутқариб қолинди. Марғилонда руҳонийлар маҳаллама-маҳалла юриниб халқни тинчлантиришди, кексаларга ёшларни кўчага чиқарманглар, деб тайинлашди, Фарғонада ҳам, Қўқонда ҳам шундай қилишди. Афсуслар бўлсинки, уларга ҳар доим ҳам қулоқ солишгани йўқ. Фарғонада имомлар ёшларга қарата: Аллоҳдан қўрқингиз! —дея хитоб этишганда, улар жавобан: ўзи бўлмаганнинг нимасидан қўрқамиз? — дейишди. Шундай кўргуликлар ҳам бўлдики, қону оловни кўриб жазавага тушган ёшларга шафқат тилаб пешвоз чиққан имомларни йўлдан четга суриб чиқардилар, ҳаттоки, ўлдирмоққа чоғландилар.

Бу воқеаларни тўқилган ёлғон-яшиқ гаплардан билиб олмадим, улар ҳақда «Литературная газета» мухбири билан суҳбатлашишга розилик билдирган Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари Диний бошқармаси ҳайъатининг раиси муфти Муҳаммадсодиқ ибн Муҳаммадюсуф гапириб берди:

— Мен воқеаларнинг аввалбошида Фарғонада эдим, кўп марта тўпалончиларга мурожаат қилдим, афсуски, уларнинг аксарияти учун руҳоний — эътибордаги шахс эмас. Бу ҳол ғоят қайғули, лекин аҳвол шундай. Сиз у ерда ким бошлаб берди, деб сўрадингиз. Мен, модомики аниқ маълумотга эга эмас эканман, қандайдир алоҳида гуруҳни қоралай олмайман. Ахир, Қўқондаги яшил байроқ ҳақида эшитиш аҳли динга ноxушдир —билиш керак уни кимлар кўтарганини. Рўзномалардан Хумайний тилга олинган шиорлар борасида ўқиш ҳам кўнгилсиз ҳолдир — билиш лозим, ким буни ирод этдийкин, умуман, шундай бўлгани ростми, ўзи. Мен бу ҳодисалар бошдан-охир ўрганилиши тарафдориман, гуноҳ қилганларнинг шахси аниқлансин, исму шарифлари бирма-бир айтилсин, ана шундан сўнг хулоса чиқарилсин. Тахминларга йўл қўймоқ хатарлидир. Тахмину тусмоллар оловга лампа мой қуйиш билан баробар, боз устига бу айни гуноҳкор бандаларнинг бекиниб қолишларига кўмак беради. Тафтишлар бир ёқли бўлгунча ваҳҳобийларни, «Бирлик»ни ёки бошқа бирор-бир инсонни бўлмасин гуноҳкорга чиқариб, сўз айтишга йўл қўйилмаслиги керак.

— Шу кунлари руҳонийлар нима билан машғул?

— Тошкент вилоятида, бошқа жойларда, яъники турклар қолиб яшаб турган музофотларда имомларимиз ҳозиру нозир. Кишиларга кўнгил беришиб, тинчлантиришга уринишмоқда. Бу бизнинг айни пайтдаги асосий хизматимиз. Тожикистон қозиси Акбаржон мана иккинчи ҳафтадирки Аштдалар, Фарғонадан бу ерга турклар олиб келинган. Наманганда ҳам, Андижонда ҳам кўп ишлар қилаяпмиз, мақсад шуки, бу жойларга ҳам жанжал тўлқини етиб келмасин. Олдин ўтган ҳафтадан бери республикамизнинг жамики мачитларида жума номозлари Фарғона ҳодисасига бағишланди, биз уларда асосий диққат-эътиборни диндорларнинг бошқа миллатлар билан яхши қўшничилик муносабатларида бўлишлари лозимлигига жалб этаяпмиз.

Муфтининг сўзига амал қилиб, биз ҳам фожианинг асосий жавобгарлари ҳақида тахмин гаплар айтишдан тийиламиз. Бироқ бир муаммони — ҳуқуқ-тартибот идораларидан, Ички Ишлар Министрлиги вакиллари хабарида қайд этилганидек, водийда не миқдор қурол-яроғ, усти-га-устак ,ора-сира қўшин қуроллари ҳам йиғилиб қолганини, ёндирувчи суюқлик тўлатилган қанчадан-қанча шиша идишлар тайёрлангани-ю охироқибат неча бош тажрибакор, ашаддий жиноятчиларнинг тўпланганларини нима сабабдан кўздан қочирганларини — айни шуни бугун сўраб-суриштириш лозимдир.

Ўзбекистон ССР Олий Совети раиси Р. Ғ. Ғуломов аҳволни шундай шарҳлади:

— Минглаб одамлар ўз-ўзидан оёққа туриб кетмайди. Ҳаммаси олдиндан пишитилган. Фарғона водийсида, умуман, Ўзбекистонда рашидовчилик, усмонхўжаевчиликнинг касрлари ҳалиям бор, бундай кимсалар эски тартиблар қайтиб келиши учун ҳар қандай қилғиликдан тоймайдилар. Улар учига чиққан жиноятчилар билан бош қўшишга тайёр, мағлуб бўлганлари аламига қасос олса, қайта қуришга тўғаноқ солса бас. Терговчилар асосий айбдорларни топишлари ва уларни халқ ҳукмига олиб чиқишлари, бу ҳодисаларни ташкил этганларнинг асл мақсадларини очиб ташлашлари шарт.

— Воқеаларнинг давоми қандай кечади, деб ўйлайсиз, Расул Ғуломович?

— Ҳозир сокинлик. Магар яқин орада вазият қўлга олинмас экан, кенг-кўламли иқтисодий тадбирлар амалга оширилмас экан — бўрон бошланади.

В. СОКОЛОВ

«Литературная газета», 1989 йил, 21 июнь сони

ТАБИАТ МАДАДГА МУҲТОЖ

Ўзбекистон Табиатни муҳофаза қилиш жамиятининг VII съезди республикадаги экологик вазиятнинг энг кескин дамларига тўғри келди. Табиийки, анжуман қатнашчилари экологик норасоликларни ҳал этиш юзасидан муайян натижаларга умид боғлаган эдилар. Тўғри, жамият президиуми республика кенгашининг раиси А. П. Романовскийнинг ҳисобот докладида кўпгина ташвишли муаммоларга эътибор қаратилди. Масалан, шу йилнинг ўтган 6 ойи мобайнида Оролга ярим куб километрдан ортиқ сув тушгани йўқ. Амударё ва Сирдарё бўйларидаги тўқайзорлар 80 фоизга, тоғликлардаги арчазорлар ва Сурхондарёдаги иҳотазорлар майдони икки бараварга камайиб кетган. Зарафшон дарёси канализация қувурига айланган. Бўстонлиқ районидаги аҳоли дам оладиган, сейсмик жиҳатдан хатарли бўлган зонага ЎзФА ядро физикаси институтининг радиоактив чиқитлари олиб бориб кўмилмоқда. Фарғонадаги Оргнефтсинтез ва Фуран бирикмалари корхоналари ер ости ичимлик сув манбаларини ишдан чиқармоқда. Хоразмда ичимлик сув таркибидаги зарарли тузлар уч баравардан зиёдга ошди. Бундан бошқа яна қанчадан-қанча ташвишли муаммолар қалашиб ётибди.

Лекин уларни шунчаки қайд этиб ўтишнинг ўзи билан муаммолар ҳал бўлмаслигини бугунги жараён ҳам, съездда сўзга чиққан нотиқларнинг ташвишли фикр-мулоҳазалари ҳам яққол кўрсатди. Мўйноқлик врач Ў. Есиркапов, Хоразм область табиатни муҳофаза қилиш комитети раиси Р. Тоиров, Орол комитетининг раиси П. Шермуҳамедов, профессор С. Мирзаев, шофирконлик Н. Сафаров, меъмор Р. Чернолюцкий ва бошқалар жамиятнинг муҳим экологик масалалар юзасидан позицияларини аниқлаштириш лозимлиги, унинг мавжуд иш концепцияси реал намоён бўлмаётганлиги, тарғибот-ташвиқот ишларининг ўзи билангина чекланиб қолмай, амалий ишга ўтиш, экологик бузғунчиларга нисбатан улар оддий инсон ёки давлат корхонаси, аппарати бўлишидан қатъи назар муросасизлик муҳитини вужудга келтириш зарурлиги, бунинг учун вақтни бой бермаслик хусусида кўпгина таклифларни илгари сурдилар. Бу мулоҳазаларнинг аксарият қисми съезд резолюциясида ўз ифодасини топди.

Ўзбекистон Табиатни муҳофаза қилиш жамиятининг янгидан сайланган республика кенгаши мажлисида Ориф Алимов кенгаш президиумининг раиси этиб сайланди.

ИНҚИЛОБНИ ШУ ЕРДА КУТИБ ОЛГАНДИ

Шу кунларда кўпмиллатли совет маданиятининг атоқли намояндаларидан бири, улуғ ўзбек совет шоири Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан республикамизнинг турли шаҳар ва қишлоқларида, бошқа қардош республикаларда юбилей тантаналари ўтказилди.

Яқинда шундай тантаналардан бири Қозоғистон ССРнинг Туркистон шаҳрида бўлиб ўтди. Маълумки, Ҳамза 1917 йилнинг октябридан 1918 йил март ойининг ўрталарига қадар шу ерлик маърифатчи бойлардан бири, Ҳамза асарларининг ношири Саидносир Миржалилов хонадонида яшаб, ижод қилган. Россияда Улуғ Октябрь социалистик революцияси ғалаба қозонганлиги ҳақидаги қувончли хабарни шу ерда эшитган, инқилобни шарафловчи бир қатор ўлмас асарларни шу хонадонда яратган. Эндиликда Ҳамза яшаган уй ўрнида М. И. Калинин номидаги мактабнинг замонавий биноси қад кўтарган.

Қозоғистон Компартияси Туркистон шаҳар комитети, ЎзФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти ҳамда М. И. Калинин номидаги мактаб ташаббуси билан Ҳамзанинг қутлуғ тўйи арафасида бу тарихий жойда қурилган мактаб биносининг пештоқига мармар лавҳа ўрнатилди. Мемориал тахтага қозоқ, ўзбек ва рус тилларида қуйидаги сўзлар битилган: «Бу ерда жойлашган уйда буюк ўзбек шоири Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий яшаб, ижод этган. Х. 1917—1918 III».

Мазкур бинонинг катта залларидан бирида Ҳамза ҳаёти ва ижодий йўли ҳақида ҳикоя қилувчи адабий экспозиция очилди. А. Жумадуллаев раҳбарлик қилаётган мактаб коллективининг ташаббускор ўқитувчилари томонидан ташкил этилган бу музей «Ҳамзанинг ҳаёт саҳифалари», «Ҳамза ижоди», «Ҳамза ва қозоқ совет адабиёти», «Ҳамзашунос олимлар» каби бир неча бўлимлардан иборатдир. Айниқса, «Ҳамзанинг Туркистондаги фаолияти», «Ҳамзанинг туркистонлик шогирдлари» каби мавзулар бир қатор қизиқарли экспонатлар ёрдамида кенг ёритилган. Стенд ва витриналарда ранг-тасвир ва график картиналар, макетлар, Ҳамзанинг Ўзбекистонда, Қозоғистонда нашр этилган китоблари намойиш этилмоқда. Экскурсия пайтида қадимий патефон орқали Ҳамза басталаган куйлар эшиттирилади.

Ҳамзанинг Туркистондаги фаолиятини узоқ йиллардан бери ўрганиб келаётган адабиётшунос олим, Беруний номидаги ЎзССР Давлат мукофоти лауреати Ғаффор Мўминов мазкур музейни ташкил этишда катта ҳисса қўшди.

— Туркистонликларнинг ташаббуси Тошкентда, А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида қизғин маъқулланди, — деди у. — Қисқа вақтда бўлажак музей учун Ҳамза ижоди тадқиқотчилари Комил Яшин, Юсуф Султонов, Лазиз Қаюмов, Бахтиёр Назаров ва бошқа ўртоқларнинг шахсий архивларидан зарур ҳужжатлар ажратиб олинди. А. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтининг бир группа студентлари интернационалист шоирга бағишланган диплом ишларини совға қилдилар. Музейни яна ҳам бойитиш учун ҳали имкониятларимиз кўп. Ҳ. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти Ҳамза архивидаги кўплаб нодир ҳужжатлардан нусха олиб бериши керак. Ойбек уй-музейи эса Ҳамзанинг дўсти Саидносир Миржалилов ва унинг қизлари — Ҳамзадан сабоқ олган Зулфия, Зарифа ҳамда Шарифа Саидносироваларга оид бир қанча материалларни совға қилиш ниятида. Бу музей келажакда ўзбек ва қозоқ адабий алоқалари тарихини ёритувчи нурли масканга айланиб қолишига ишонамиз.

Мемориал тахта ва музейнинг очилишида Ўзбекистондан борган делегация аъзолари, Чимкент областининг турли жойларидан келган меҳмонлар, Туркистон район ҳамда шаҳар партия ва совет ташкилотларининг раҳбарлари иштирок этдилар. Кечқурун Туркистондаги «Жалын» кинотеатрида катта адабий-музикали кеча бўлиб ўтди. Адабиётшунослардан Абдуқодир Ҳайитметов, Босим Сайимов, Ғаффор Мўминов, таниқли журналист ва таржимон Ҳусан Рўзиматов, севимли шоиримиз Рауф Парфи, туркистонлик ижодкорлар Эрназар Рўзиматов, Салимжон Жусупжонов, Олимжон Дуржонбоев ва бошқалар Ҳамза ҳақидаги дил сўзларини айтдилар. Кечани таниқли адабиётшунос олим, Беруний номидаги ЎзССР давлат мукофоти лауреати Наим Каримов бошқариб борди.

Ўткир ЁРМУҲАМЕДОВ

СУРАТДА: ёдгорликнинг очилиш маросими.

С. МУСАЕВ суратга олган

Азиз НИАЛЛО — 85 ЁШДА

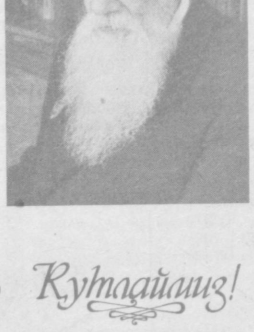

Қадрли Андрей Владимирович!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати Сизни 85 ёшингиз билан самимий қутлайди. Сиз Қизил Армия ва Давлат хавфсизлик органларида қийин ҳамда шарафли йўлни босиб ўтдингиз, кўплаб асарларнинг муаллифи сифатида кенг китобхонлар оммасини коммунистик ғоялар руҳида тарбиялашга муносиб ҳисса қўшдингиз. Марказий ва республика нашриётларида нашр қилинган «Помир тоғлари шундай тилга киради», «Уйғонган Шарқ» романларингиз, «Тоғлар бағридаги ўлка», «Чарлз Лейярднинг омадсизлиги» қиссаларингиз, «Тоғ сўқмоқларида», «Абиссиния бўйлаб саёҳат» очерклар китобларингиз билан танилдингиз.

Партия ва ҳукуматимиз жанговар ҳамда ижодий фаолиятингизни муносиб баҳолади, «Қизил Юлдуз» ордени, кўплаб медаллар, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими, «Фахрий чекист» унвонларига сазовор бўлдингиз.

Қадрли Андрей Владимирович, Сизни ушбу муборак айём билан яна бир бор табриклаймиз, сиҳат-саломатлик, ижодий ютуқлар тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

Қутлаймиз!

Аҳмад АЛИЕВ — 70 ЁШДА

Ҳурматли Аҳмад Алиев!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати Сизни 70 ёшингиз билан қутлайди. Сиз Тошкентда деҳқон оиласида дунёга келдингиз, педагогика институтини тугатиб, ўрта мактабда дарс бердингиз.

1940 йилдан бошлаб сизнинг журналистлик фаолиятингиз бошланди. Аввал «Ленин учқуни» газетасида, кейин Ўзбекистон телевидение ва радиоэшиттириш Давлат комитетида муҳаррир бўлиб ишладингиз. «Ўзбекистон коммунисти» журналида бўлим мудири, Тил ва адабиёт институтида катта илмий ходим сифатида фаолият кўрсатдингиз.

Сиз Крупскаянинг мақолаларини, Чехов ҳикоялари ва қиссаларини, чех, болгар, ҳинд ёзувчиларининг ҳикоя ва эртакларидан намуналарни ўзбек тилига таржима қилдингиз.

1961 йилда «Абдулла Қодирийнинг тарихий романлари» деган мавзуда кандидатлик диссертациясини ёқладингиз. 1967 йилда «Абдулла Қодирий», 1976 йилда «Ижод ва изланишлар», 1983 йилда «Адабий мерос» монографияларингиз босилиб чиқди. Сиз 1963 йилдан буён Тошкент Давлат университети ўзбек филологияси факультетининг ўзбек совет адабиёти кафедрасида доцент бўлиб ишлаб келмоқдасиз.

Қадрли Аҳмад Алиев!

Қаламкаш дўстларингиз сизга мустаҳкам соғлиқ, ижодий ва илмий ишларингизда омад тилайдилар.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

ЎзАС АХБОРОТИ

Куни кеча «Ёшлик» журналининг таҳрир ҳайъати ва бир группа ижодкорлари Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти студентлари меҳмони бўлдилар. Учрашувда «Ёшлик» журналининг бош муҳаррири, шоир О. Матжон, муҳаррир ўринбосари Ғ. Ҳотамов, масъул котиб Н. Муҳаммадиев, «Юлдузча» нашриёти директори Н. Қобул, шоирлар Ў. Қўчқоров, А. Суюн, танқидчи, Я. Қосимов сўзга чиқдилар ва студентлар саволларига жавоб бердилар. Журналда қилинаётган ишлар ва режалар ҳақида қизиқарли суҳбат бўлди. Шунингдек, республикамизнинг бугунги ҳаёти, Фарғонадаги воқеалар ва яна бошқа бир қанча муаммолар ҳақида мунозаралар бўлди. Мунозарадан сўнг, шоирлар янги шеърларидан ўқиб, талабаларни хурсанд этдилар.

М. МАҲКАМОВА

●

Ангрен шаҳрида «Ёшлик» журнали ижодий коллективи ва Ўзбекистон телевидениесининг «Ёшлик» студияси ходимлари билан Тошкент области педагогика институти ўқитувчилари ҳамда студентларининг ижодий мулоқоти бўлиб ўтди.

Учрашувда журнал бош муҳаррирининг ўринбосари Ғ. Ҳотамов, масъул котиб Н. Муҳаммадиев, шоирлар Усмон Қўчқор, Абдул Жалил, Шукур Содиқ, М. Азаматова, ёзувчи Собир Ўнар қатнашиб журналхонларни қизиқтирган саволларга жавоб бердилар. Журналнинг келгуси режалари ҳақида сўзладилар. Шоирлар янги шеърларидан ўқидилар.

●

Юрий Гагарин номидаги Тошкент тўқимачилар маданият саройининг ўзбек халқ театри ижодий коллективи яқинда Ўткир Ҳошимовнинг «Тўйлар муборак» пьесасини саҳналаштирди. Саҳна асари тўйларимиз ҳақида баҳс юритади. Спектаклни республикада хизмат кўрсатган маданият ходими Аҳмад Юнусов раҳбарлигида Тошкент Маданият институтининг тўртинчи курс студенти Мавлуда Саидова саҳналаштирди. Музикаларни ҳам Аҳмад Юнусов танлаган. Асосий ролларни Фахриддин Сайитметов, Баҳодир Ўтбосаров, Мавлуда Саидова, Дилором Наримонова, Миробид Миркамолов ва бошқалар ижро этдилар.

Д. ЗОКИРОВА

●

Тошкент шаҳридаги Назир Тўрақулов номидаги 283-ўрта мактаб ўқувчилари Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати, шоир Хуршид Даврон, Тошкент Давлат университети филология факультети ўқитувчилари — доцент Омон Мадаев, Шуҳрат Ризаев, Раҳмон Қўчқоров билан учрашдилар. Адабиётчилар ҳозирги ўзбек шеърияти, тарих, ўзбек тилининг бугунги аҳволи, экология, таълим-тарбия, одоб-ахлоқ ҳақидаги фикрларини ўқувчилар билан баҳам кўрдилар. Шоир Хуршид Даврон шеърларидан ўқиди. Мактаб ўқувчилари она тилига бағишланган адабий композицияни кўрсатдилар.

●

Пойтахтимизнинг Сергели районидаги 3-ўрта мактабда таниқли болалар шоири, Ғафур Ғулом мукофоти лауреати Пўлат Мўмин ва шоир Хуршид Даврон учрашув ўтказди. Учрашув ўқувчиларда катта таассурот қолдирди.

КОМПОЗИТОР Ф. НАЗАРОВНИНГ 70 ЙИЛЛИГИ

ИККИНЧИ УМР

Ажойиб мусиқий асарлари билан гўзалликни, нафосатни куйлаган ижодкор, ўзбек ва қирғиз халқларининг фарзанди, Ўзбекистон ССР ва ҚҚАССРда хизмат кўрсатган артист, профессор, композитор Фаттоҳ Назаров ҳаёт бўлганида 70 ёшга тўларди. Республикамиз жамоатчилиги, санъат мухлислари унинг хотирасини кенг нишонладилар. Тантанали кеча композитор ўқиган ва ишлаган М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида ўтказилди. Кечада унинг инсоний фазилатлари ва ижодий фаолияти ҳақида касбдошлари — консерватория профессорлари Мардон Насимов ва Аҳмад Одилов илиқ сўзлар айтишди.

Хотира кечасининг концерт программаси тингловчиларда катта таассурот қолдирди. Унда композиторнинг «Чорвоқ куйлари» сюитаси, «Гулнора» увертюраси, қорақалпоқ мавзуида яратилган «Рапсодия» каби ёркин мусиқий асарлари Тўхтасин Жалилов номидаги ўзбек давлат халқ чолғу асбоблари оркестри ижросида янгради. Композиторнинг ғижжак учун ёзилган машҳур пьесасини ғижжакчи К. Назиров оркестр жўрлигида завқ билан ижро этди. Композиторнинг қизи — Тошкент Давлат консерваториясининг катта ўқитувчиси Г. Назарова отасининг фортепьяно ва оркестр учун басталаган бир қисмли концертини кўтаринки руҳда ижро этиб, санъат ихлосмандлари олқишига сазовор бўлди.

Ф. Назаров санъатимизга 50-йилларнинг бошларида кириб келди. У ўзбек ва қирғиз халқлари миллий музикаси оқимларига суянган ҳолда янги-янги интонациялар ва усуллар қидирди, топди. Оммабоп, ғоявий-бадиий пухта, мавзу жиҳатдан мустақил асарлар яратди. Композиторнинг ҳар асари ўзига хослиги, миллий туйғуларга бойлиги, оҳангларининг ёрқинлиги билан ажралиб туради. Шунинг учун бўлса керак, унинг ҳар асари қайси жанрда бўлмасин, тингловчи қалбида узоқ вақт акс садо беради.

Ҳар бир ижодкор ўзи яшаб турган муҳитда вояга етади, ижодий жиҳатдан шаклланади. Ф. Назаров 1919 йили Фрунзе шаҳрида дунёга келди, ўрта мактабда ва музика мактабида, Ипполитов—Иванов номидаги Москва музика билим юртида таҳсил кўрди, Москва ҳарбий округининг духовой оркестрида созанда бўлиб хизмат қилди. Кларнет созандаси сифатида у оркестр билан Улуғ Ватан уруши жанггоҳларини кезиб чиқди. Уруш тугагач, Тошкент Давлат консерваториясида ўқиб, дирижёрлик ва композиторлик мутахассисликларини эгаллади. Умрининг охиригача катта ижод қозонида қайнаб, ғайрат билан меҳнат қилди, санъат ихлосмандлари олқишига сазовор бўлди.

Тошкент шаҳар Октябрь районидаги 23-болалар музика мактаби Фаттоҳ Назаров номи билан аталмоқда. Ҳақиқатан ҳам композиторнинг болаларга муҳаббати чексиз эди. Унинг кичкинтойларга басталаган миллий қўшиқлари, хор қўшиқлари, рақс куйлари, музика асбоблари учун яратган пьесалари ўқувчиларга дарслик вазифасини ўтаб келмоқда.

Композитор турли чолғу асбоблари учун кўплаб музика асарлари яратди. Ўқув педагогик репертуарни бойитди, унинг скрипка, фортепьяно, виолончель каби чолғулар учун чоп этилган тўплам-альбомлари музика мактабларида дарслик вазифасини ўтамоқда.

Ф. Назаров ижоди ғоят кўламли. Жумладан, у қатор музикали саҳна асарлари авторидир. Композиторнинг 4 қисмдан иборат симфонияси, «Ўзбекистон хотин-қизлари» кантатаси, торли квартети, симфоник, ўзбек чолғу асбоблари оркестрларига мўлжалланган квартети, симфоник ва халқ чолғу асбоблари оркестрлари учун сюиталари, айниқса бу ўринда «Ёшлар сюитаси», «Уфори Насруллои», «Шодиёна» увертюраси, «Байрам марши» каби асарлари профессионал ва ҳаваскорлик оркестрлари репертуаридан мустаҳкам ўрин олди.

Ф. Назаров композиторлик ижодиёти, педагоглик, дирижёрлик ва жамоатчилик ишларини бир-бири билан боғлаб олиб борди. У Ўзбекистон ССР Композиторлар союзи қошидаги болалар ва ўсмирларни эстетик тарбиялаш комиссиясини узоқ йиллар давомида бошқарди. У халқ тарихига, маданиятига ва санъатига чексиз муҳаббат билан қарайдиган ижодкор эди. Санъатга бўлган садоқатини ёш авлодларга, ёшларга мерос қилиб қолдирди. Ундан таълим олган кўплаб ёшлар бугунги кунда таниқли санъат арбоблари бўлиб етишдилар. Эл дарди билан яшаган, халқимиз мусиқа санъати ривожига катта ҳисса қўшган композитор, дирижёр, педагог Ф. Назаров мухлислари хотирасида ўз асарлари билан иккинчи бор яшамоқда.

Аҳмад ЖАББОРОВ

«ГУЛЛОЛА» ПАРВОЗИ

Челябинскдан хушхабар келди. Тошкент шаҳар Ленин районидаги 22-музика мактабининг «Гуллола» дуторчи қизлар ансамбли ўша ерда ўтказилган «Бойчечак» Бутуниттифоқ болалар музикаси фестивалида иштирок этиб, энг яхши коллективлардан бири сифатида тан олинди ва диплом билан тақдирланди.

«Гуллола» 1984 йилда ташкил этилган. Шундан буён область ва шаҳар миқёсида ўтказилган кўрик-конкурсларда фаол иштирок этиб келмоқда. Ансамбль ташкил топган йилиёқ республика «Санъат байрами» кўрик-конкурсида учинчи ўринни олиб лауреат бўлган эди. 1987 йилда шаҳар бўйича ўтказилган «Ёш музикачи» конкурсида биринчи даражали дипломга сазовор бўлди. Бу йил эса «Санъат байрами» конкурсида ғолиб чиқди ва Челябинскка йўлланма олди.

«Гуллола» ансамблига беш йилдан буён Хайрулла Болтабоев раҳбарлик қилиб келади. У изланувчан, талантли музикачилардан. Шунинг учун ҳам «Гуллола» йилдан-йилга олға парвоз қилмоқда.

СУРАТДА: Ансамбль қатнашчилари ўз устозлари билан.

М. НАЗАРОВ суратга олган

МУШТУМ

ЧОЙХОНАМИЗ МЕҲМОНИ

Ошкоралик шамоллари туфайли азалдан берк дарвозалар ҳам ланг очилди. Нурли нафаслар юртимизнинг энг бурчак-бурчакларига ҳам кириб бормоқда. Бизнинг чойхонамиз ҳам шу кунларда ўз қаламдошлари билан гавжум. Куни кеча редакциямизга ҳажв муштн билан қайта қуришга хизмат қилаётган «Муштум» тоға кириб келди. Унинг қўлтиғида — бир тўда ҳажвия ва ҳангомалар, латифаю, шеърлар... Биз тоғамиз билан бўлган узоқ суҳбатларимизни айтиб ўтирмасак-да, эътиборингизга у киши келтирган «совғалар»ни ҳавола этсак. Зеро, бу материалларнинг ўзи «Муштум» тоғанинг қилаётган хайрли ишларидан дарак беради.

«МУШТУМ» ТОҒАНИНГ ШУМГИНА ЖИЯНИ

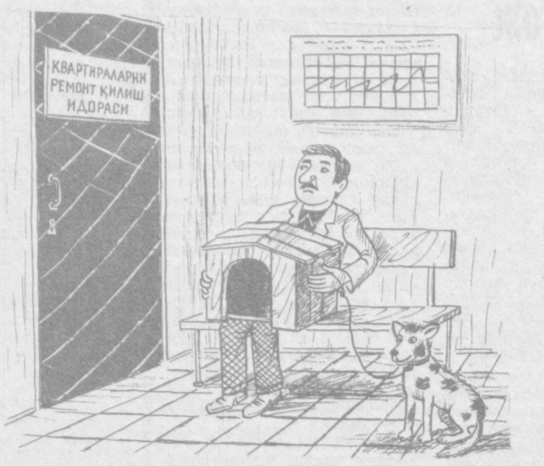

Рассом А. ҲАКИМОВ

НАРХ ЖУДА ПАСТ

ОҲОРИ ТЎКИЛМАГАН ХАТ

Қадрли «Муштум!» «Деҳқон бўлишни орзу қиласизми?» номли мақолани ўқиб чиқдим. Унда ўзбек пахтакорларининг турмуш шароитини яхшилаш, уларнинг оғир меҳнатини инобатга олиш тўғрисида қайғуриб ёзилган.

Турғунлик йилларида қадоқ қўлли пахтакорларни «Қўли гул теримчилар» деб мақташди. Кечалари лойларга ботиб ғўзани суғориб юрганларида «Барно сувчи йигитлар», деб мадҳиялар ўқишди. Аммо у ёқда фарзандларимизни тонг қоронғисидан то кечгача дала шийпонидаги осма беланчакларда тебратиб катта қилдик. Кимларнингдир қозони мойли қайнади, кимларники қуруқ.

Бас энди, етар! Дабдабали гаплар заҳматкаш халқимизнинг қозонига барака бўлиб кирмади. Жигарлар хасталанди, сариқ касаллиги кўпайиб кетди. Оналаримиз, сингилларимиз камқонлик касалига дучор бўлишди. Бошида 50 килодан ошиқ пахтани кўтариб чиққан, тушликда гўштсиз овқат истеъмол қилган пахтакорларимизга боқиб жуда ачинар эдим. Бугун ана шу заҳматкаш пахтакорларимизнинг турмуш шароитини яхшилаш, ойлик маошини ошириш, иш соатини камайтириш, уларга ғамхўрлик қилиш пайти келди. Мана, ҳозир пахтачиликда ижара пудратига ўтилди. Лекин барибир пахтакор меҳнатига тўланадиган иш ҳақи жуда кам. Бу ўринда «Деҳқон бўлишни орзу қиласизми?» номли мақола автори Анвар Обиджон ҳақ! Пахтанинг ўртача нархи уч сўм атрофида бўлиши керак.

Турдиали ТЕШАБОЕВ
Наманган область «Поп» совхози

НОТИҚ

I

ФАЛАКНИНГ кажрафторлигини қарангки, Тоймас Толмасович ўтган йилнинг худди шу ой, шу кунида шу мактабда директор эди. «Сан азиз этган қулингни ҳеч киши хор айламас...» Оҳ-оҳ-оҳ, индалло гапни айтган экан-да, Бедилми, Сўфи Оллоёрми. Мана бугун у бутун бир қишлоқнинг гапга етар каттаси.

Учқур хаёли қурғур директорликдан бўшаган кунларига етаклади. Йиғилиш аҳли унга «кўпчилик ҳақини ўмаргани, пора олгани учун...» каби айбларни тўнкаб, бўшатди. Хайрият, ўша қора кунлар ортда қолди. Бугун шу мактаб залида оналик ва болаликни муҳофаза қилиш юзасидан ҳисобот бераяпти.

— Сўз қишлоқ Советининг раиси Тоймас Толмасовичга!

У минбарга чиқиб: «Ўртоқлар!» — деганда ўртадаги улкан қандил жаранглаб кетди. Ўтирганлар нотиқ салобатидан анграйиб қолди. Маъруза давомида жуда кўп оилалар мўмай даромадни деб, тамаки узибтизишга ўқувчиларни югуртираётгани ҳақида куюниб гапирди. Касаллар кўпайгани, бола ташлаётган хотинлар, мажруҳ туғилаётган гўдаклар юзасидан маълумотлар келтирди.

— Нима қилиш керак? — кимдир луқма ташлади.

— Жавоб бераман. Биринчидан, болаларни умуман тамакига яқин йўлатмаслик, иккинчидан, тамаки майдонини қисқартириб, ўрнига дон, картошка, сабзавот экиш керак. Даромад озроқ бўлгани билан саломатлик кўпроқ бўлади.

— Жуда тўғри, аммо қачон? Шу ишни ким қилади? Гапдан ишга ўтамизми, ё? — ўрнидан туриб кетди куюнчак оқсоқол.

— Биз қиламиз, колхоз раиси қилади, — дадил жавоб қилди Тоймас Толмасович.

II

БИР СОАТ ўтар-ўтмас қишлоқ каттаси колхоз клубида ҳозир бўлди. У ёш тамакикорлар слётида маъруза қилди.

— Қишлоғимиз ободлиги нимадан — тамакидан. Фаровонлиги нимадан — тамакидан. Хуллас, даромад манбаи бўлган бу экинга эътиборни кучайтирайлик. Узиб-тизиш вақти ғанимат, иложи борича иккала мактабда машғулотларни уч-тўрт ҳафта тўхтатиб, мидираганки жонни «сариқ олтин»ни йиғиб олишга сафарбар этайлик.

Шу пайт қора фуфайка кийган норғул йигит ўрнидан турди.

— Ҳўв, бўлиш, тўхтанг. Бир соат аввалги гапингиз аксинча эди-ку?

— Қачон? Қайси гап? — дастлаб каловланди Тоймас Толмасович.

— Мактабдаги гап-чи?!

— Сиз қаёқдан билдингиз? Хотинларнинг ичида нима қилиб юрувдингиз?

— Хотинимни шу мажлисга етказиб келай деб, машинам билан боргандим. Зал четида ўтирдим-ку?!

Тоймас Толмасович бунақа мажлис, бунақа ноқулай вазиятларнинг кўпини кўрган. Ўзини ўнглаб олди.

— Энди, ука, — деди нутқини йиғиштириб, — ҳозирги талаб шу. Бизга ҳам осонмас... Қайта қуриш бормоқда, ахир.

— Ҳа-я...

Абдуғани АБДУҒАФУРОВ

ЖУМБОҚ ЕЧИНГ, АКАЛАР

Яккабоғ район халқ маорифи бўлими раҳбарларига 2-синф ўқувчилари тушунчаси даражасидаги арифметик жумбоқни ҳавола қилмоқчимиз: қишлоқ билан мактаб оралиғи уч километр. Манзилга иккита катта тепаликдан ошиб, дарёга кўприк деб ташлаб қўйилган икки-учта ходанинг устидан дорбозларга хос эҳтиёткорлик билан ўтиш керак. Йўллар ўнқир-чўнқир, қишда лой кўкракка, ёзда чанг бурунга қадалади. Шу масофани 5-синф ўқувчиси қай фаслда қанча вақтда босиб ўтиши мумкин? Баҳорда, дарё тошиб, кўприкни ювиб кетган пайтларда, баъзан 5—6 кунлаб мактабга йўл тўсилиб қолса, ўқувчи жами неча соат дарсни бой берган бўлади?

Бу саволлар туғилишининг боиси шуки, бизнинг Ҳусин қишлоғимизда тўрт йиллик мактаб бор, бешинчи синфдан бошлаб узоқдаги 38-ўрта мактабга қатнашга мажбурмиз. Ахир 5-синфнинг боласи деярли «гўдак»-ку! Қишлоғимиздаги мактабни лоақал саккиз йилликка айлантириш шунчалар қийинми?

Кўрамиз-да, «иккинчи синф даражасидаги» жумбоқни раҳбарлар қандай ечишаркин?

АФАНДИ ЛАТИФАСИ

Бир йигит врачга бориб, кафти қичиш касалига йўлиққанини айтаркан, ўша ерда ўтирган Насриддин Афанди гапга аралашди:

— Ука, қайнатангиз ким бўлиб ишлайдилар?

— База мудири, яқинда борганимда миниб юринг, деб мойи артилмаган «06»ни совға қилдилар, — бироз мақтанди йигит.

— Ана энди масала ойдин, — деди Афанди. — Кафтингиз бекорга қичимас экан, эртагаёқ қайнатангизникига боринг, давосини ўша кишидан топасиз.

Мансур МАҲМУДОВ
Наманган

ТАЛАНТЛАР ВА МУХЛИСЛАР

ПАРОДИЯ

Қундузга дарё бешик,
Арслонга-чи, ўрмони.
Оққушларга мовий кўл,
Ой-юлдузга осмони.
«Бешик». **Ўроқ САИДОВ**

Чўчқага ботқоқ бешик,
Ҳовуз —бешик бақага.
Ёздим арзимаса-да,
Бу шеър сариқ чақага.

Ўткир САИДОВ

«МУШТУМ» МЕҲМОНХОНАСИ

Эркин ВОҲИДОВ,
Ўзбекистон ССР халқ шоири

ТРАМВАЙДА

Тунда трамвайда сархуш ўспирин
Тинмай ҳайдовчига ёлборар эди.
Ана у кўчага юз қадам киринг,
Уйим ўша ерда, жон ака, дерди.

Бу — трамвай, дерди ҳайдовчи хуноб
Сенинг маҳалангга қандоқ кираман?
Йигит қулоғига кирмасди жавоб:
— Беш сўм олинг, майли, ўн сўм бераман...

У сархуш йигитга ўхшайди кўнгил,
Орзулари парвоз этар қайдадир.
Талпинма, эй кўнгил,
Сен гапга кўнгил!
Ахир маконимиз трамвайдадир.

ИСТЕЪДОДЛАРНИ ИЗЛАЙМИЗ

ТОЖИ ГАЖАК НИМА ДЕЙДИ?

Вой, биродари азизлар! Ёшум бир жойға борибдуркиим, хотун борасинда хаёл қилурға қўл тегмаптур. Билъакс, бел оғриғи ожиз бандаға хўб озорлар берғоч, хаҳ, жуфти ҳалол бўлғонида кепак қиздуриб босмасму эрди, деб йиғладим. Кўз ёш тийилғонидин сўнг суханварлик бирла ғазал битибдурманким, қуйида келтирурман:

Дедум: жонон, ҳажрингда ўлсам керак,
Бел оғрийдур, давоси иссуқ кепак!
Деди: сани сўзларинг рост эрурму,
Ё барн ёлғону, айт, қари туллак?
Дедум: ёлғон айтмак менга касб эрмас,
Кўнглунг истасо гар, ялойин кесак.
Деди: аёқ узат кўрпангга қараб,
Сенға зор эрмасдур ҳаттоки эшак.
Ул авбош сўзидан жаҳлға минуб,
Дедумки: бул гапингни ер ютсун, мастак.
Деди: «Телба!» Ваҳким, қайрулиб кетди,
Вафосиз ёр экан ул, эй, Тожи гажак...

Андоқ ғам андуҳлар қилуб, қанчадан-қанча эшикларда бурнум қисилуб, совчи қўюр эрсам, ул бадхоҳлар бошинг гувала, лошинг чириғон, тўнка деб, кавшимни тўғриларға тушурлар. Аюҳаннос, халойиқ!

Ушбуни ёзмоқдан мақсад шулким, сўққабош ожизаларға давлат идораларида маошли иш бермоқ дарҳол тўхтатилғони мақбул, токи алар биздек зотларға зору-зор бўлуб, орқамиздин ўзлари совчи қўйсинлар.

Лаббай, биродарлар!

ЖАҲОНГИР,
Тошду талабаси

Рассом В. ДУМКИН

ХАНДАЛАР

— Бу қанақаси, официант, пивомда пашша сузиб юрибди-ку!

— Шунга ҳам куюнаверасизми, битта пашша қанча пиво ичарди.

●

Лекция тугагандан кейин профессор бир студентга деди:

— Сиз бутун лекция давомида гапириб ўтирдингиз, уялмайсизми?

— Кечирасиз, жаноб профессор, — деди студент, — уйқуда гапирадиган одатим йўқ.

Тўпловчи:
Сайфулло НАМОЗОВ

ЖУРЪАТ

ШИНГИЛ ҲАЖВ

Корхонанинг оддий ходими Ҳалим-подхалим Қовоқ Қорёғдиевич кабинети эшигини тепиб очиб, ичкарига кириб кетди. Ҳа-ҳа, у шундай мартабали директорнинг ҳамиятига тегадиган, обрўсига путур етказадиган қўпол ҳаракатни қилишга журъат этди!

Котиба қиз Таманнохон ҳам, қабулхонада қўл қовуштириб, қора чарм қопланган эшикка умидвор кўз тикиб ўтирган ҳожатталаб кишилар ҳам бу кутилмаган ҳодисадан ҳангуманг бўлиб қолишди. Ҳамма ҳозир директор бақириб-чақириб, Ҳалимни кабинетдан ҳайдаб чиқаради деб ўйлаганди. Бундай бўлмади. Ичкаридан эркаловчи оҳангдаги сўзлар, қувноқ қаҳқаҳа эшитилди.

Ҳа, совға совғалигини қилди. Ҳалим-подхалим эшикни очаётганда қўллари совғалар билан бандлиги учун оёқ ишлатишга мажбур бўлганди...

Ҳасан АБДУВОҲИДОВ
Тожикистон

АСКИЯ КЕЧАСИДА

Кулгуни жониндан кўради ортиқ,
Бу халқнинг севгани аския-пайров.
Аскиядан олинг, Муҳиддин қизиқ,
Қаҳқаҳа отсин эл бугун бир яйраб.
Бир жуфт тухум кучи бордир кулгуда,
Табассум — бу гўштдир нақ икки қадоқ.
Ош егандай бўлар қўй илгида,
Оғзида тўлдириб отса бир қаҳ-қаҳ.
Майлига, у ҳасип емаса-емас,
Майли у сарёғни тушида кўрсин.
Аскиядан олинг, қизиқ, илтимос,
Одамлар мириқиб, тўйиб бир кулсин.

Азнавур АБДУҒАНИЕВ
Риштон

ХАЁЛПАРАСТЛАРИМИЗ ГУРУНГИ

ЯШИРИН КУЗАТУВЧИ

ФАНТАСТИК ҲАЖВИЯ

БУ АТРОФДА туғилмаганман, тамоман бошқа жойданман. Ям номли олис сайёрадан Ерга яширин кузатувчиликка юборилганман. Ранг-рўйим ҳам шу ерда сарғайди...

Ямда яшовчи одамларнинг юзи нақш олмадек. Олмадан гап очганимга ажабланманг, олмаю нашвати, анжиру-анор, қовуну-тарвуз, олчаю-гилослар тиқилиб ётибди. Ўзимиздан ортириб, ҳатто молларга ҳам берамиз — сутида, гўштида соғлом ҳаётни таъминловчи витаминлар кўпаяди.

Ям гўзаллик бобида бутун коинот қаърида ягонадир. Юртдошларим буни жуда яхши ҳис қиладилар. Бу ҳис сайёрамиздаги барча мева-чеваларнинг шарбатлари, ҳавоси билан вужудимизга, қон-қонимизга сингиб кетган. Коинотдаги бошқа сайёралар ҳам эртами-кечми шундай гўзалликка эга бўлишлари керак.

Менинг Ерга келишдан мақсадим ҳам худди шу ният билан боғлиқ. Бу иш балоғат ёшига етган ҳар бир ямлик учун бир имтиҳондир. Биз жамиятимизнинг тенг ҳуқуқли аъзоси бўлишимиз учун уйланишимиздан олдин олис сайёраларда бир неча йил кузатувчилик қилишимиз шарт. Бу билан коинот ва Ватан равнақига ўз ҳиссамизни қўшамиз. Айниқса, онгли ҳаёт йўқолиб кетиши эҳтимол бўлган сайёралар туркуми мавжудлиги ва Ернинг шу туркумга киришини ҳисобга олсак, менга топширилган вазифа нақадар муҳимлигини англаб етгандирсиз.

Хуллас, бир гуруҳ тенгдошларим билан Ерга қадам қўйдик. Ҳар биримиз ўзимизга тегишли регионларга жойлашдик. Аввалига омадим келди, деб ўйладим. Чунки кимгадир доимий совуқ ўлкаларни, бошқа бировга нуқул қуёш қиздирадиган жойларни кузатиш топширилган бўлса, менга иқлими анча мўътадил, мева-чевалари сероб ўлка теккан эди.

Дастлабки ойлардаёқ ишончим комил бўлдики, Ердаги тараққиёт, ҳақиқатан ҳам, ўз-ўзини йўқотувчи тараққиётдир. Бундай тараққиёт пайти келиб ўзидан сўнг ўлик сайёрани қолдиради. Ана ўшанда биз —ямликлар ёрдамга келамиз. Кўрибсизки, бир неча аср ўтиб, ўлик сайёра бизнинг Ямга ўхшайди-қолади. Коинотда яна бир ажойиб ҳаёт пайдо бўлади.

Бахтга қарши, ерда менинг омадим келмади. Бу хилдаги калтабинликни шу пайтгача кўрмаган эдим. Улар ўрмонларни алоҳида бир бераҳмлик билан кесадилар, қазилма бойликларни кўр-кўрона исроф қиладилар, ҳар қадамда ўзларига чоҳ қазийдилар. Бошқа бир гуруҳ дарёларни бўғиш, денгизларни булғаш билан банд, бечора балиқлар қоринларини осмонга қаратиб, сув юзига чиқиб қолаверадилар. Мен кузатаётган регионда ҳеч бир денгиздан қолишмайдиган ажойиб кўл бор эди. Энди унинг ўрни туз барханларидан иборат. Қойил! Аммо, уларга бу ҳам кам кўринади. Сайёрани тезроқ инқирозга юз туттириш учун сойларга, дарёларга, баъзан аҳоли зич яшайдиган жойларга ҳам бор-йўқ ахлатлар, зарарли чиқиндилар, ҳаттоки радиоактив моддалар ташлайдилар. «Эй, хумпар, жаннати боғ-роғларни кўпайтирсанг ўзингга фойда-ку!» — дейдиган марди майдон чиқиб қолса, таъна-дашном, мазах ёки айбнома остида қолади. Уларга асосан ёғлиқ, бўрсилдоқ патир керак. Патир ичига нима қўшилганлиги билан ҳеч кимнинг иши йўқ.

Ерликлар заҳарларнинг янги-янги турларини топишда ҳам коинотда энг олдинги қатордалар. Мен буни ўзимда синаб кўрдим, аниқроғи — буни рангим сарғайгачгина англадим. Заҳарли моддаларнинг ҳисобига ҳеч ким етмайди. Бирини чиқитга чиқариб, иккинчисини—ундан даҳшатлироғини ишлата бошлайдилар, «буниси мутлақо зарарсиз», деб овоза қиладилар. Заҳар кашфиётчиси «уни еб беришга ҳам тайёрман», деб кўкрак керади. Баъзи моддалар сизни тўғридан-тўғри мажруҳ этса, баъзилари ирсий таъсир кўрсатади. Натижада, болалар ҳалигиндақанги... бўлиб туғилади. Бир-иккита эмас. Миллионлаб!

Бу заҳарларга кўпгина гиёҳлар чидаш бермайди. Фақат битта ўсимлик бор — ўшанинг бардоши етади. Бу ўсимликнинг гули сарғиш рангда товланади, ҳеч қандай ширин-шарбат мева қилмайди, берадиган ҳосили ўнлаб чаноқларга жойлашган ингичка оппоқ толалардан иборат. Мен кузатган ўлканинг жуда катта майдони ана шу ўсимлик билан банд.

Менимча, худди шу ўсимлик рангимнинг сарғайишига сабабчи бўлди. Касалланишнинг олдини олувчи барча чора-тадбирларим бекор кетди. Энди ўз сайёрамга қайтсам, менга биронта аёл зоти қайрилиб боқмаса керак, деб қўрқяпман. Рангинг сомон — жисминг ёмон, дейишади-ку. Балки, ирсий томондан ҳам шикастлангандирман, балки мендан бирон-бир зурёд ҳам қолмас. Лекин, бундан ортиқча ғам чекаётганим йўқ. Мен коинот ва Ватан олдидаги ўз вазифамни бажардим. Қилинган ишлар тўғрисидаги ҳисоботни Ямга жўнатдим.

Йиллар ўтар. Бу ўлик сайёрага ямликлар келиб уни жаннатмакон этишар. Ўшанда энг гўзал ва энг баланд дарахтга менинг номим берилади. Унинг атрофида болалар ўйнашади, мен ҳақимда афсонавий эртаклар тўқишади, «Коинот равнақи учун жон фидо қилган», деб эъзозлашади...

Озод МЎМИН

Олқор ДАМИН

ҒАЛАТИ «БЕШ»

Ойижони сўраб қолди:
— Неча баҳо олдинг, Нур?
«Беш» олдик-да, ойижон!»
— деб
Мақтанди Нур тушмагур.
Бир оздан сўнг кундалигин
Очиб кўрса онаси,
«Уч» ва «икки» олган
экан
Маҳмадона боласи.

ИСМИ ЖИСМИГА МОС

Укам Қаҳрамон
Жуда қаҳрамон:
«Поҳ!» — десангиз ҳам,
Қўрқмас ҳеч қачон.
Синглим Меҳрибон
Жуда меҳрибон:
Укачасини
Урмас ҳеч қачон.
Укачам Ўткур
Сал ўтмас, қурғур:
Олгани «уч»-да,
Э, омон бўлгур!

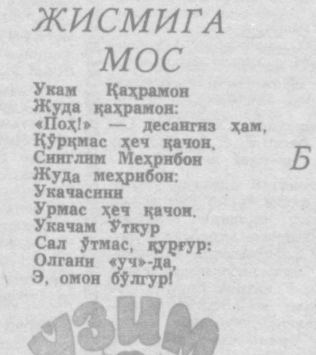

МАКТАБДАН ҚАЙТИШ

Уч-тўртта «икки» олиб,
Хотиржам келар Толиб.
Ҳеч нарса бўлмагандай
Қўлин чўнтакка солиб.

Қизиқ, аълочи Ғолиб
Биттагина «тўрт» олиб,
Келар ютиб ёшини,
Бошини қуйи солиб...

ХАЙР, БУЗОҚЧАМ

Бузоқчамни
Олиб кетди
Бозорга.
Қолавердим
Ўхшаб синиқ —
Дуторга.
...Отажоним
Уни роса
Пуллабди.
Отажоним
Мени қачон
Ўйлабди?!
— Сотмайлик, — деб
Қанча айтдим,
Бўлмади.
Кўзда ёш йўқ
Фақат кўнглим —
Йиғлади.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 09765. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3138. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.